

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**SPECIALYBĖS KALBA:
TERMINIJA IR STUDIJOS**

MOKSLINIŲ STRAIPSNIŲ RINKINYS

Vilnius 2008

UDK 808.82(06)
Sp-17

Redaktorių kolegija:

Doc. dr. **Gintautas Akelaitis** Mykolo Romerio universitetas
Doc. dr. **Angelė Kaulakienė** Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Doc. dr. **Irena Smetonienė** Valstybinės lietuvių kalbos komisija
Doc. dr. **Tadas Sudnickas** Mykolo Romerio universitetas
Doc. dr. **Vida Žilinskienė** Mykolo Romerio universitetas
Prof. habil. dr. **Kazimieras Župerka** Šiaulių universitetas

Editorial Staff:

Assoc. Prof. Dr. **Gintautas Akelaitis** Mykolas Romeris University
Assoc. Prof. Dr. **Angelė Kaulakienė** Vilnius Gediminas Technical University
Assoc. Prof. Dr. **Irena Smetonienė** State Commission of the Lithuanian Language
Assoc. Prof. Dr. **Tadas Rudnickas** Mykolas Romeris University
Assoc. Prof. Dr. **Vida Žilinskienė** Mykolas Romeris University
Prof. Habil. Dr. **Kazimieras Župerka** Siauliai University

Leidiny s svarstytas Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto tarybos 2008 m. spalio 22 d. posėdyje (protokolas Nr. 2VA-1 ir rekomenduotas spausdinti.

Leidiny s svarstytas Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Kalbos kultūros katedros 2008 m. spalio 10 d. posėdyje (protokolas Nr. 2KK-2) ir rekomenduotas spausdinti.

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2008 m. spalio 28 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-2) leidinį patvirtino spausdinti

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidiny s arba kuri jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Kalbos kultūros katedros el. paštas – kkk@mruni.eu
Spausdinama pagal autorių pateiktus rankraščius

TURINYS

Pratarmė.....	4
Akelaitis G. Sudėtinių administracinių terminų struktūriniai modeliai.....	5
Aliūkaitė D., Mickienė I. Terminų atpažinimas: (ne)kintanti kompetencija.....	13
Bartkevičienė R., Petniūnienė N. Specialybės kalbos vartojimo erdvė ir ribos.....	20
Bizys N. Linear programs and non-linear brains.....	29
Ivanauskienė A. Lietuvos Respublikos terminų bankas: terminijos tvarkybos galimybės ir problemos.....	45
Kalėdienė L. Tarptautinių daiktavardžių adaptavimas: žodžio galas.....	50
Kavaliauskienė G., Anusienė L. Specialybės anglų kalbos dėstymo metodai ir patirtis.....	61
Kazlauskienė A. Santrumpos, sutrumpinimai, simboliai.....	69
Kliukienė R. Abstrakčiųjų priesagos <i>-imas (-ymas)</i> daiktavardžių naudingumo vartojimas fizikų kalboje.....	76
Mockaitienė L. Veterinarijos ir gyvulininkystės mokslų sričių dažnesnių terminų esminės ypatybės.....	81
Pečkuvienė L. Ar lengva mokyti ir mokytis specialybės kalbos.....	86
Tuomienė N. Semantinės raiškos adekvatumo problema.....	92
Umbrasas A. Lietuvių teisės terminografija: nuo rankraščių iki duomenų bazių.....	100
Valiukėnas. V. Nauji terminai antrajame „Fizikos terminų žodyno“ leidime.....	110
Veličkienė A. T. Lotynų kalbos dėstymo galimybės.....	113
Vitkauskienė V., Samedy V. La francophonie d'aujourd'hui.....	118
Vladarskienė R. Skaičiaus formų vartojimo problemos dabartinėje lietuvių kalboje.....	124
Vonsavičius B. Dokumentų tekstų problemos.....	128
Žilinskienė V. Terminų ir kitos kalbos problemos personalo vadybos vadovyje.....	135

PRATARMĖ

Mokslinių straipsnių rinkinyje „Specialybės kalba: terminija ir studijos“ autoriai dėmesį koncentruoja į specialybės kalbos branduolį – terminiją.

Vienuose straipsniuose naginėjami teoriniai terminijos dalykai, pvz., sudėtinių terminų struktūra, tam tikrų mokslo sričių terminų ypatybės. Taip pat aptariami terminografijos dalykai – nuo rankraštinių terminų sąrašų iki žodynų, terminų duomenų bazių ir bankų. Yra straipsnių, kuriuose kritiškai vertinami tam tikrų šaltinių ir sričių terminai. Tradiciškai suprantama terminija praplečiama tais dalykais, kurie yra artimi terminams (simboliai, tam tikros santrumpos).

Keli straipsniai skirti specialybės kalbos studijų klausimams. Juose vienu ar kitoku aspektu aptariamos naujų mokymo metodų taikymo galimybės, specialybės kalbos dėstymo problemos ir pan. Taip pat atkreiptas dėmesys į studijų procese naudojamų mokomųjų leidinių ir šaltinių kalbą.

Redakcinė kolegija

SUDĖTINIŲ ADMINISTRACINIŲ TERMINŲ STRUKTŪRINIAI MODELIAI

Gintautas Akelaitis

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.eu*

Terminai – nominaciniai kalbos vienetai, sąvokų įvardijimai – yra apibūdinami keliais atžvilgiais: sandaros, kilmės, vartojimo platumo (bendrieji mokslo terminai, kelių artimų sričių terminai) [plg. 3: 17–22], įvardijamų sąvokų pobūdžio (objektų, procesų, rezultatų, ypatybių ir kt. pavadinimai) [žr. 2: 26]. Terminologijos darbuose nurodoma ir smulkesnių, visuotinai nepripažintų terminų skirstymo į rūšis, arba terminų tipologijos, atžvilgių [pl. žr. 1: 27]. Tie atžvilgiai yra nesisteminio pobūdžio, todėl tas pats (t.y. vienas) terminas gali būti apibūdintas visais galimais atžvilgiais.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad terminų skirstymas pagal sandarą yra akivaizdžiausias ir paprasčiausias. Lietuvių terminologijoje šiuo atžvilgiu yra skiriamos dvi terminų rūšys: 1) vienažodžiai terminai ir 2) sudėtiniai terminai¹. Nurodoma, o ir be specialių skaičiavimų iš terminų žodynų ir mokslinių tekstų akivaizdu, kad vyrauja sudėtiniai terminai. Sudėtiniai terminai yra skirstomi pagal du kriterijus: 1) pagal žodžių kiekį yra skiriami dvižodžiai, trižodžiai ir daugiažodžiai terminai [žr. 3: 17, 6: 77–78]; 2) pagal žodžių ryšio (tiksliau – prijungiamojo ryšio) reiškimo būdą (dėl šio kriterijaus pavadinimų žr. 1: 48, 5: 25) yra skiriami derinimo, valdymo ir šliejimo būdu sudaryti terminai; taip pat nurodomi terminai, kuriuose derinami (tiksliau – yra) keli ryšiai [žr. 6: 82–91, 4: 70–71]; dar užsimenama, kad sudėtiniai terminai gali būti skirstomi ir pagal dėmenų raišką [6: 78]. Sudėtinių terminų aprašai yra sudaromi, skirstant dvižodžius terminus pagal prijungiamojo žodžių ryšio reiškimo būdus, o keliažodžių terminų sandara vaizduojama schemomis. Toks teisės terminų aprašas yra Alvydo Umbraso daktaro disertacijoje apie pirmų lietuviškų pagrindinių teisės kodeksų terminus [6: 82–91, 106–121].

¹ Tos rūšys, atrodo, sistemiškiau būtų įvardintos taip: *vientisiniai* ir *sudėtiniai* terminai arba *vienažodžiai* ir *keliažodžiai* terminai. Bet rūšių pagal sandarą pavadinimai *vienažodžiai* ir *sudėtiniai* terminai jau yra įsigalėję. Kita vertus, informatyviau pasakyti *vienažodis terminas* negu *vientisinis terminas*; *keliažodžiai terminai* kaip įvardijimas, panašus į pavadinimą *daugiažodžiai terminai*, yra įtrauktas į vieną iš galimų sudėtinių terminų skirstymų.

Galima nurodyti kelias priežastis, kodėl įsivyravo būdas aprašyti sudėtinius terminus pagal sudaromųjų žodžių prijungiamojo ryšio reiškimo būdą. Pirmiausia, atskyrus vienažodžius ir sudėtinius terminus, lietuvių terminologijos darbuose nurodoma: sudėtiniai terminai yra žodžių junginiai. Daugiausia yra dvižodžių sudėtinių terminų, kurie geriausiai atitinka griežtą žodžių junginio kaip kalbos vieneto sampratą, kuri yra sintaksėje [žr. 5: 45]. Šiuo atveju tikrai pakanka apibūdinti priklausomojo žodžio ryšį su pagrindiniu. Tačiau ne visi trižodžiai, ypač daugiažodžiai terminai gali būti laikomi junginiais. Juose žodžiai susieti ne vienu sintaksiniu ryšiu. Žinoma, galima juos į bendrą klasifikaciją įtraukti pagal vyraujančią ryšį, galima kalbėti apie kelių ryšių derinimo variantus. Vis dėlto apie dvižodžių ir keliažodžių terminų sandarą tokiu būdu bus mažai tepasakyta. Grafinių keliažodžių terminų schemų sudarymas yra sudėtinių terminų aprašymo principo keitimas. Šiame straipsnyje siūlomas kitas sudėtinių terminų aprašo būdas – sudaryti sudėtinių terminų struktūrinius modelius. Apie tai yra užsiminta ir terminologijos darbuose, nurodant galimybę aprašyti sudėtinius terminus pagal dėmenų raišką.

Sudėtiniai terminai priklauso vienam sintaksėje skiriamų junginių tipui. Jie yra daiktavardiniai junginiai [pl. žr. 6: 77–78].

Iš dviejų žodžių sudaryti sudėtiniai terminai yra dvejopi: 1) su prepoziciškai prijungtais dėmenimis (tokių yra daugiausia), 2) su postpoziciškai prijungtais dėmenimis.

Sudėtiniai terminai su prepoziciškai prijungtais dėmenimis yra dviejų modelių. Vienas modelis: įvardžiutinis² būdvardiškas žodis (būdvardis, skaitvardis, neveikiamasis dalyvis) + daiktavardis; simbolių pavidalu: Adj (Num, Partic_p) ←Sbst_x. Šio modelio administracinių terminų yra daug, plg. pvz.: *atskiroji nutartis, atviroji sutartis, atviroji vagystė, Aukščiausiasis Teismas, bendroji hipoteka, nepaprastoji padėtis, specialieji nurodymai* ir pan. Priesagos *-inis, -ė* būdvardžiai labai dažnai eina kaip prijungtieji derinamieji dvižodžių administracinių terminų dėmenys, pvz.: *administracinė atsakomybė, asmeninis suinteresuotumas, civilinė byla, civilinis kodeksas, daiktinis įrodymas, fizinis asmuo, juridinis asmuo, lytinis nusikaltimas, norminiai aktai, rašytinė sutartis, rašytinis procesas, tyčinis veiksmas, žyminis mokestis* ir kt. Labai reti, tik su keliais būdvardiškais skaitvardžiais (daugiausia su *pirmasis, -oji, antrasis, -oji, trečiasis, -oji*) sudaromi administraciniai aprašomo modelio terminai, pvz.: *pirmoji instancija, antrasis atsakovas, trečiasis asmuo*. Labai dažni administraciniai terminai, kurių prepozicinis derinamasis dėmuo yra įvardžiutinis neveikiamasis paprastai esamojo laiko³ dalyvis. Plg. pvz.: *baudžiamoji atsakomybė, baudžiamoji byla, baudžiamasis perse-*

² Išimtis – priesagos *-inis, -ė* būdvardžiai, kurie įvardžiutinių formų neturi.

³ Laiko gramatinė kategorija, kaip ir skaičiaus, giminės, terminams nesvarbi. Čia ji paminėta kaip skiriamasis formos dalykas. Pasitaiko rūpimoje pozicijoje viena kita būtojo laiko forma, pvz., *įgaliotasis asmuo*.

kiojimas, baudžiamasis procesas, įrodomoji galia, kaltinamoji išvada, papildomasis sprendimas, steigiamasis susirinkimas, valdomasis turtas, vykdomoji valdžia ir kt.

Antras dviejų žodžių terminų modelis: daiktavardžio (labai dažnai veiksmažodinio) kilmininkas + daiktavardis. Simbolinis modelio pavidalas: $Sbst_x \leftarrow Sbst_x$. Tai ypač produktyvus administracinių terminų modelis. Plg. pvz.: *asmens byla, asmens duomenys, asmens kodas, autoriaus teisės, banko licencija, proceso atnaujinimas; administravimo subjektai, atitikties įvertinimas, baudos dydis, baudų rūšys, įkalinimo įstaiga, įstatymo analogija, įstatymų kolizija, išimčių netaikymas, ieškinio pagrindas, ieškinio priėmimas, ieškinio pripažinimas, ieškinio reikalavimas, ieškinio suma, ieškinio turinys, ieškinių sujungimas, neginčo tvarka, nusikaltimo slėpimas, prašymo atmetimas, prašymo nagrinėjimas, protingumo principas, sprendimo panaikinimas, teismo nutartis, teismo posėdis, teismo sprendimas, turto administravimas, turto aprašas, turto areštas, tvarkos pažeidėjas* ir kt. Kaip matyti iš pavyzdžių, daugelio tokių terminų priklausomieji valdomieji kilmininko formos dėmenys yra įvairios, daugiausia nereguliarios priebalsinių priesagų arba galūninės darybos veiksmažodiniai vediniai, kurie yra linkę konkretėti, terminizuotis. Ir iš tiesų – daug tų vedinių eina vienažodžiais terminais (*atitiktis, bauda, bausmė*...). Jie yra terminų lizdų antraštiniai žodžiai. O su jais, kaip priklausomaisiais dėmenimis, sudaryti sudėtiniai dvižodžiai terminai įeina į terminų lizdus kaip tų lizdų nariai.

Negausūs sudėtiniai administraciniai terminai su postpoziciniais prijungtaisiais netiesioginio (prielinksninio) valdymo ir tiesioginio (linksninio) valdymo arba šliejamaisiais dėmenimis yra trijų modelių. Vienas modelis – daiktavardis + prielinksninė konstrukcija, t.y. $Sbst_x \rightarrow prSbst_{g(a,i)}$. Pavyzdžiai: *atleidimas iš darbo, atleidimas nuo atsakomybės, atstovas pagal įstatymą, gražinimas į darbą, ieškinys dėl tėvystės (motinystės), sprendimas už akių, susipažinimas su byla* ir kt.

Kitą modelį sudaro daiktavardis + daiktavardžio naudininkas arba įnagininkas. Simbolinis modelio pavidalas – $Sbst_x \rightarrow Sbst_{d,i}$. Tai labai neproduktyvus administracinių terminų modelis – $Sbst_x$ pozicijoje dažniau tevartojami tik keli žodžiai. Be to, kai kurių junginių terminizavimo laipsnis atrodo menkas, dar kiti problemiški dėl taisyklingumo⁴. Plg. pvz.: *atlyginimas autoriui, nusikaltimas asmeniui, nusikaltimas žmonijai, nusikaltimas valstybei, nusižengimas dorai, pavojus gyvybei, žala darbdaviui, žala aplinkai, žala įmonei, žala sveikatai; įspėjimas žodžiu, pasipriešinimas ginklu, pranešimas raštu*.

Trečias modelis – daiktavardis + bendratis arba (labai retais atvejais) padalyvis, t.y. $Sbst_x \rightarrow Inf(Pad)$. Šio modelio terminai su bendratimi labai dažnai atitinka vadinamojo suvestinio tarinio konstrukcijas – terminuose pa-

⁴ Dėl šio modelio terminų su pagrindiniais dėmenimis einančių žodžių *nusikaltimas, nusižengimas* leksinio junglumo kriterijų žr. 6:84.

grindiniu dėmeniu eina modalinių, valios veiksmažodžių priesagų *-imas*, *-ymas* vediniai. Pvz.: *draudimas išvykti, įpareigojimas atvykti, leidimas dirbti, nurodymas atsitraukti, pasikėsinimas nužudyti; teisė veikti* ir pan. Jeigu bendratis reikalauja būtinąjo valentinio partnerio, terminai pasidaro keliažodžiai – jų ir modelis kitoks pvz.: *draudimas eiti tam tikras pareigas, pasirengimas nagrinėti bylą teisme*. Kaip minėta, itin reti terminai, kurių postpozicinis priklausomasis dėmuo yra padalyvis, pvz., *vagystė įslaužiant*.

Kai kurių modelių terminų – ir iš vienos modelių grupės, ir iš skirtingų grupių – sinonimiškumas lyg ir suartina pačius modelius. Tiesa, sinonimiškumas yra nereguliarus. Terminų sinonimų randasi dėl priklausomųjų dėmenų gramatinės sinonimijos. Sinonimai ne absoliutiniai – skiriasi terminų priklausomųjų dėmenų reikšmių komponentai; pagal variantiškų kalbos reiškinų santykių žymėjimą sinonimiški terminai sietini ženklu \leftrightarrow . Tarkim, sinonimiški kai kurie terminai su priesagos *-inis*, *-ė* priklausomaisiais dėmenimis ir su daiktavardžio kilmininku. Jie sudaro modelių Adj \leftarrow Sbst_x ir Sbst_g \leftarrow Sbst_x fragmentišką sąsają. Tačiau terminus skiria priklausomųjų atributinės reikšmės dėmenų atspalviai: priesagos *-inis*, *-ė* dėmenys turi ypatybės, nustatomos pagal daiktą, reikšminį komponentą, o kilmininko formos daiktavardiniai dėmenys – santykio su daiktu komponentą. Plg. skirtingų modelių sinonimiškų terminų pvz.: *notariniai veiksmai* \leftrightarrow *notaro veiksmai*, *teisminis sprendimas* \leftrightarrow *teismo sprendimas* ir pan. Kitos rūšies pvz.: *leidimas dirbti* \leftrightarrow *darbo leidimas*, *nurodymas atsitraukti* \leftrightarrow *atsitraukimo nurodymas* ir pan.⁵

Modeliai yra reikalingesni suvokti keliažodžių terminų sandarą nei dvižodžių. Vieni keliažodžių terminų modeliai yra su tiesioginio prijungimo dėmenimis. Jie yra du: 1) nuoseklios ryšio grandinės modelis, 2) modelis su prepoziciškai ir postpoziciškai prijungtais dėmenimis.

Nuoseklios ryšio grandinės modelis turi ne mažiau kaip du vienas prie kito prijungtus priklausomuosius dėmenis. Taip prijungtų dėmenų kiekis gali būti ir didesnis. Į grandinę gali būti įtraukti ir derinamieji ir valdomieji (kilmininko formos) dėmenys. Tad galima sakyti, kad šis modelis yra konkrečių modelių grupė. Dar viena skiriama ypatybė: šio modelio nuosekliai prijungtų dėmenų eilėje yra įtraukti dvižodžiai terminai, kurie sukimba kaip atskiros grandys grandinėje.

Paprasčiausia sudedamoji modelio dalis (ją galima vadinti ir modeliu) yra tokia: vienas dvižodis sudėtinis terminas ir dar vienas (pagrindinis) dėmuo. Pvz., a) Adj(Partic_p) \leftarrow Sbst_g \leftarrow Sbst_x: *gretutinių (teismų objektas)*⁶, *(baudžiamųjų įstatymų) paskirtis*; Sbst_g \leftarrow Sbst_g \leftarrow Sbst_x: *(gyventojų registro) duomenys*, *(sprendimo vykdymo) išlaidos*, *(sprendimo vykdymo) sustabdymas*, *(turto arešto) aktas*, *(Vyriausybės įgaliojimų) grąžinimas* ir kt.

⁵ Terminų sinonimija yra kitos temos objektas. Net ir rodant sinonimais paremtą modelių santykį, tos temos plėtoti neleidžia straipsnio apimtis.

⁶ Įvairiais skliaustais žodiniame termine parodomi įtrauktieji terminai.

Sudėtingesni nuoseklios ryšio grandinės modelio atvejai (konkretūs modeliai) yra tokie, kuriuose priklausomųjų dėmenų pozicijoje eina du arba daugiau tarsi grandys sukibusių dvižodžių terminų. Tokie įtraukti terminai sudaro kilmininkų eilę, kartais gana ilgą. Jeigu įtrauktasis terminas yra su derinamuoju priklausomuoju dėmeniu (Adj arba Partic_{p,a}), tai jis būna viso keliažodžio termino pradžioje, nebėgali prisitraukti kitų dėmenų – prijungiamojo ryšio grandinę (ir modelį) padaro uždara. Pvz.: *lyvenamosios {patalpos} [nuomos] {sutarties} nutraukimo momentas, bankrutuojančios {įmonės} [skolų] (mokėjimo) termino pabaiga*⁷, simbolinis pavidalas: Partic_{p,a} ← Sbst_g ← Sbst_g ← Sbst_g ← Sbst_g ← Sbst_x. Jeigu visų įtrauktųjų terminų dėmenys yra kilmininko formos, modelis, formaliai žiūrint, yra atvirasis: ...Sbst_g ← Sbst_g ← Sbst_g ← Sbst_x. Šio modelio terminų pvz.: *[ieškinio (senaties) termino] pabaiga, [įmonės (turto) dydžio nustatymas, [nuosavybės (teisės) įgijimo] pagrindai ir kt.*⁸

Sudėtinių terminų modelis (tiksliau – modelių grupė), kai tiesiogiai prie pagrindinio dėmens prijungiami ir prepoziciniai, ir postpoziciniai dėmenys, yra neproduktyvus. Tokių terminų pagrindinis dėmuo dažniausiai yra veiksmažodinis daiktavardis – priesagos *-imas* vedinys. Jis, termino nomenklatūrinis žodis, yra interpozicinis. Konkretūs modeliai yra keli. Būdingiausias – Sbst_g ← Sbst_x → prSbst_{g(a,i)}: *bylos nagrinėjimas iš esmės, turto pardavimas iš varžytinių, pareiškimo padavimas dėl įvaikinimo*; šio modelio terminų priklausomieji dėmenys daiktavardžiai gali turėti prijungtų laisvųjų arba būtinųjų pažyminių, kurie modelio nekeičia, pvz., *pareiškimo tenkinimas dėl skolos išieškojimo*. Tokių pažyminių gali turėti sudėtinių terminų dėmenys, jungiami prie postpozicijoje esančio dėmens, išreikšto bendratimi arba padalyviu; modelis – Sbst_g ← Sbst_x → Inf(Pad) → Sbst_a, pvz.: *skolininko teisė siūlyti turto pirkėją, atrankos būdas priimant antstolius* ir pan. Ir postpozicinės prielinksninės konstrukcijos, ir bendratis, padalyvis, kaip buvo matyti, eina dvižodžių sudėtinių terminų postpoziciniais dėmenimis. Čia aptariamo modelio postpozicinis dėmuo dar gali būti įnagininko arba vietininko formos daiktavardis. Gali būti būdvardiškas žodis, kurį prisitraukia pagrindiniai dėmenys – priesagos *-imas* vediniai, padaryti iš veiksmažodžių, kurie kaip išimtys administracinėje kalboje prisijungia būdvardiško žodžio būvio įnagininką. Plg. konkrečius modelius ir terminų pvz.: Sbst_g ← Sbst_x → Sbst_{i(u)}: *bylos nagrinėjimas supaprastinto proceso tvarka, nutarties priėmimas apelia-*

⁷ Tarkim, antro pavyzdžio įtrauktieji terminai, žiūrint nuo termino pradžios, yra: *bankrutuojanti įmonė, įmonės skolos, skolų mokėjimas, mokėjimo terminas*.

⁸ Sudėtiniai nuoseklus ryšio terminai, sudaryti iš sukibusių dvižodžių terminų, yra gana ilgos daiktavardžio kilmininkų grandinės. Tokių terminų reikalingumu ir taisyklingumu neabejojama, bet, apskritai vertinant dabartinę administracinę kalbą, nurodoma jos yda – daiktavardiškumas (substantyvitas). Apatarto modelio administraciniai terminai – vienas iš faktų, kuris turėtų lemti, kad administracinės kalbos daiktavardiškumas būtų vertinamas subtiliau ir atsargiau.

cinės instancijos teisme; Sbst_g ← Sbst_x – Adj_i (Partic_p i): asmens pripažinimas neveiksniu, santuokos paskelbimas negaliojančia.

Antros rūšies keliažodžių terminų modeliai dėl prijungiamojo ryšio, kylančio iš pagrindinio dėmens, savitumo vadintini šakoto ryšio modeliais. Ryšio šakų atsiranda dėl to, kad prie pagrindinio dėmens atskirai yra prijungiami paprastai du priklausomieji prepoziciniai dėmenys. Konkretūs modeliai yra du. Jie priklauso nuo to, ar atskirai (šakomis) priklausomieji dėmenys yra prijungiami vienodu būdu ar ne. Vienodas prijungimo būdas – derinimas. Jo atveju ir dėmenų gramatinė raiška paprastai būna vienoda. Pagal prasmę šalia pagrindinio dėmens einantis derinamasis dėmuo su tuo pagrindiniu dėmeniu sudaro dvižodį sudėtinį terminą. Konkretus modelis:

$$\text{Adj}(\text{Partic}_p) \quad \text{Adj}(\text{Partic}_p) \leftarrow \text{Sbst}_x$$

Šio modelio terminų pavyzdžiai: *neveiksnius (pilnametis asmuo), nuolatinė (gyvenamoji vieta), oficialūs (rašytiniai įrodymai), tarptautinis (civilinis procesas), valstybinė (teisinė pagalba)* ir pan.

Nevienodo prijungimo būdo atveju sudėtinuose terminuose vyrauja lietuvių kalbai būdinga dėmenų išdėstymo tvarka: labiausiai nuo pagrindinio dėmens yra nutolęs derinamasis dėmuo – jo ryšys išreikštas gramatinės formos pritaikymu; nederinamasis (valdomasis) priklausomasis dėmuo yra šalia pagrindinio dėmens. Su pagrindiniu dėmeniu jis paprastai sudaro praminį vienetą, atitinkantį dvižodį sudėtinį terminą. Konkretus modelio pavidalas:

$$\text{Adj}(\text{Partic}_p) \quad \text{Sbst}_g \leftarrow \text{Sbst}_x$$

Šio modelio terminų pavyzdžiai: *ižanginė sprendimo dalis, laikinosios (apsaugos priemonės), turtinės (skolininko teisės), uždaras (teismo posėdis), žodinis (bylos nagrinėjimas)* ir pan.

Išvados

1. Modelių nustatymas, taikant visiems sudėtiniais terminams vienodus aprašymo principus, leidžia turėti sudėtinių administracinių terminų sandaros tipologinį vaizdą. Sudėtinių administracinių terminų modeliai yra apibendrinamosios formulės – jie gali būti naudingi nustatant ir kitų sričių sudėtinių terminų modelius, ir apskritai sudėtinių lietuvių kalbos terminų modelius.

2. Sudėtinių administracinių terminų modeliai, viena, leidžia detaliau, nei tradiciškai aprašant, pažinti sudėtinių terminų sandarą, antra, modeliai yra

grpuojami – modelių grupės įvardijamos, pasitelkus tradicinius pavadinimus: *dvižodžiai terminai, keliažodžiai (daugiažodžiai) terminai*.

3. Sudėtinių administracinių terminų modeliai, kuriuose žymimos dėmenų formos, parodoma dėmenų išsidėstymo tvarka, yra naudingi vertinant sudaromų naujų terminų sistemiškumą, taisyklingumą; modeliai naudingi ir terminų kodifikacijai.

4. Sudėtinių administracinių terminų modeliai padeda nustatyti dėmenimis einančių žodžių formų ir pačių terminų sinonimiškumą ir kitas sudėtinių terminų (ypač jų sandaros) sąsajas.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrasas. Vilnius, 1997.
2. Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius, 2002.
3. Keinys, S. *Terminologijos abėcėlė*. Vilnius, 1980.
4. Kvašytė, R. *Mokomasis terminologijos žodynelis*. Šiauliai, 2005.
5. Labutis, V. *Žodžių junginių problemos*. Vilnius, 1976.
6. Umbrasas, A. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2005.

Terminų šaltinių sąrašas

1. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Vilnius, 2007.
2. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. Vilnius, 2005.
3. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius, 2002.
4. *Lietuvos Respublikos darbo kodeksas*. Vilnius, 2004.
5. Mockevičius, R. *Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas*. Vilnius, 2002.
6. *Teisinių terminų žodynas*. Sud. A. Žiurlys. Vilnius, 1954.

Simbolių ir jų reikšmių sąrašas

Adj – būdvardis

Adv –rieveiksmis

a – galininkas

g – kilmininkas

i – įnagininkas

l – vietininkas

Inf – bendratis

x – bet koks pagrindinio sudėtinio termino dėmens linksnis, priklausomas nuo valdomojo žodžio tekste

Num – skaitvardis

Pad – padalyvis

Partic_a – veikiamosios rūšies dalyvis
Partic_p – neveikiamosios rūšies dalyvis
pr – prielinksnis
Sbst – daiktavardis
← arba → – prijungiamasis ryšys

STRUKTURMODELLE DER ZUSAMMENGESetzten ADMINISTRATIVEN TERMINI

Zusammenfassung

Im Einführungsteil des Beitrages werden ein Überblick und eine Einschätzung gegeben, wie der Bau zusammengesetzten Termini in der litauischen Terminologie beschrieben wird. Im Hauptteil des Beitrages wird der Bau der zusammengesetzten Termini des neuen Typs aufgrund der administrativen Termini beschrieben. In der ersten Stufe werden Termini aus zwei Wörtern und mehreren Wörtern unterschieden. In der zweiten Stufe werden die Arten der Terminmodelle festgelegt. Man unterscheidet zwei Arten der Modelle von Termini aus zwei Wörtern: Modelle mit präpositiv angeschlossenen Komponenten und Modelle mit postpositiv angeschlossenen Komponenten. Es gibt zwei Arten der Modelle von mehrwörtigen Termini: Termini mit Komponenten, die direkt an das nomenklatorische Wort angeschlossen werden, und Termini mit Komponenten, die an das nomenklatorische Wort nach dem Zweigprinzip angeschlossen werden. Im Inneren jeder Art sind konkrete Modelle der Termini gebildet. Zu diesem Anliegen werden internationale Symbole der grammatischen Formen und Zeichen der grammatischen Beziehungen verwendet. In der Beschreibung der Modelle, besonders in den Schlussfolgerungen des Beitrages, wird gezeigt, wie die Modelle der zusammengesetzten Termini die Synonymie der Termini erschließen helfen können und welchen Nutzen sie bei der Einschätzung der Termini hinsichtlich der Regelmäßigkeit haben.

TERMINŲ ATPAŽINIMAS: (NE)KINTANTI KOMPETENCIJA

Daiva Aliūkaitė

*Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, Kaunas 44280
tel. (8 37) 42 2604, el. paštas daiva.aliukaite@gmail.com;*

Ilona Mickienė

*Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, Kaunas 44280
tel. (8 37) 42 2604, el. paštas ilona.mickiene@gmail.com*

1. Įvadinės pastabos

Galima teigti, kad, vertinant kalbos bendruomenės¹ narius, terminų išmanymas, suvokimas, tinkamas vartojimas tikslina vartotojo sociolingvistinę charakteristiką. Aiški vienos ar kitos dalykinės srities terminijos nuovoka leidžia kitiems kalbos bendruomenės nariams identifikuoti diskurso dalyvį kaip humanitarą, socialinių mokslų, technikos mokslų ir pan. atstovą. Svarbu pažymėti, kad terminijos kompetencija jokiū būdu nėra vienareikšmis kriterijus tikslinant kalbėtojo (suvokėjo) socialinę charakteristiką. Pažymėtina, kad viena iš sąlygų, suponuojančių tikslią terminų interpretaciją – tai yra tinkamą vartojimą, adekvatų supratimą – gali būti geras užsienio ar senųjų kalbų, t. y. graikų, lotynų, kalbų mokėjimas. Neabejotina, kad kai kuriais atvejais net geras vartotojo kalbos jausmas leidžia dalykinę tikrovę suprasti tiksliau, net ir pačiam, pagal profesiją, atstovaujant visai nesusijusiai sričiai. Apskritai išsilavinimas yra pakankama sąlyga geresnei visų sričių terminijos nuovo-

¹ Pažymėtina, kad pirmiausia anglosaksiškoje tradicijoje atsiradusius terminus *linguistic community* (arba *language community*) ir *speech community* lietuvių kalboje atitinka vienas *kalbos bendruomenės* terminas [taip pat vartojamas ir *kalbinės bendruomenės* terminas – pgl. Miliūnaitė 3: 33–37]. Šiame straipsnyje, vartojant kalbos bendruomenės terminą, turima omenyje ang. *speech community* apibrėžtys. Laikomasi nuostatos, kad kalbos bendruomenės nariai yra tie, kurie vartoja tą pačią kalbą, tarp kurių dažnos interakcijos, kuriems yra būdingos vienodos kalbėjimo taisyklės ir kalbos aktų (kalbos rezultatų) interpretacijos ir pan. [plačiau žr. 2: 38].

kai. Tačiau būtų neteisinga visiškai ignoruoti kalbos bendruomenės vartotojo terminų repertuarą kaip vieną iš tikslesnės sociolingvistinės charakteristikos sąlygų. Be to, tokį teiginį dėl terminų repertuaro ir sociolingvistinės vartotojo charakteristikos galima pateisinti ir kalbinio determinizmo teoriniais imperatyvais, teigiančiais prasminę pasaulio ir kalbos lygybę. Dalykinė terminija „nebyli“ ir nekuria dalykinės tikrovės [dėl termino 1: 59–77] jos neišmanančiam subjektui. Taigi, turint omenyje subjektų lavinimąsi, studijas, galima teigti, kad terminų atpažinimas yra (/ turėtų būti) kintanti kompetencija. Kalbant apie kurią nors vieną dalykinę tikrovę, galima teigti, kad ši [dalykinė tikrovė] studijuojančiam, besilavinančiam palaipsniui tikslėja (/ turėtų tikslėti). Kita vertus, būtina pažymėti, kad tokie pasvarstymai dėl kas kartą, su kiekvienais studijų metais vis tikslesnės ir „labiau pažįstamos“ dalykinės tikrovės tėra apriorinės, nors, atrodytų, ir logiškos nuostatos ir reikalauja empirinio pagrindimo.

Šiame straipsnyje analizuojami **sociolingvistinio tyrimo**, skirto identifikuoti terminų atpažinimo kompetencijos kaitą, duomenys.

Tyrimo pradžioje pasirinkta formuoti kriterinę **respondentų imtį**. Remtasi išoriniu kriterijumi – tai yra formuojant tiriamųjų kvotas atsižvelgta į du objektyviusius požymius, t. y. tiriamųjų specializaciją ir studijų metus. Iš viso tyrime dalyvavo 79 Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto studentai: 46 (t. y. 58,23 %) *lietuvių filologijos* studentai, iš kurių 34 lietuvių filologijos ir reklamos (LFR) bakalauro dieninių studijų I–IV kurso studentai: I kurso – 9 (11,39 %), II – 10 (12,65 %), III – 10 (12,65 %), IV – 5 (6,32 %); 7 lietuvių kalbotyros (LKM) magistro dieninių studijų I–II kurso studentai: I kurso – 3 (3,79 %), II – 4 (5,06 %); 5 lietuvių literatūros (LLM) magistro dieninių studijų I–II kurso studentai: I kurso – 3 (3,79 %), II – 2 (2,53 %); 33 (t. y. 41,77 %) *anglų filologijos* studentai, iš kurių 27 anglų filologijos (AnF) bakalauro dieninių studijų I–IV kurso studentai: I kurso – 8 (10,12 %), II – 7 (8,86 %), III – 8 (10,12 %), IV – 5 (6,32 %); 5 anglų kalbotyros (AnKM) magistro dieninių studijų programos I–II kurso studentai: I kurso – 1 (1,26 %), II – 4 (5,06 %).

Pagrindinis tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti, ar subjektai, studijuojantys dalykinę sritį, kurią apibendrina filologijos paradigma, palaipsniui teisingiau, tiksliau interpretuoja dalykinę terminiją, t. y. ar jų kalbinė kompetencija (šiuo aspektu) per studijų metus pakinta.

Siekiant įvertinti tiriamųjų kompetenciją, parengta terminų atpažinimo užduotis, t. y. parinkta 10 terminų, vartojamų lingvistinėje ir / ar literatūrinėje analizėje, kuriems tiriamieji turėjo parinkti apibrėžtis. Parinktoji tyrimui užduotis uždarojo tipo, t. y. tiriamieji apibrėžtis turėjo parinkti iš pasiūlytų. Pažymėtina, kad kai kuriais atvejais iš pateiktų trijų definicijų tinkama buvo tik viena, kitais — kelios. Tiriamieji apie tai buvo informuoti. Tokią užduoties sudarymo strategiją lėmė siekis skatinti tiriamuosius gerai pamąstyti, netai-kyti spėjimo technikos.

Be to, rengiant **tyrimo instrumentą** – anketą – buvo apsispręsta pasi-aiškinti ir bendrąsias tiriamųjų nuostatas dėl terminų vartosenos; nuostatas dėl dalykinio diskurso socialinių asociaty; dėl kitų kalbos bendruomenės narių, kurių leksinių priemonių repertuare dažna terminų sklaida, vertinimo ir stereotipizavimo; taip pat nuostatas dėl tarptautinių ir savų terminų vertinimo. Šie klausimai į anketą įtraukti, norint sukurti aiškesnį tiriamojo portretą, atskleisti kai kurias bendrąsias kalbines nuostatas, kurios, manytina, gali tam tikru aspektu paaiškinti pastebėjimus, apibendrinimus dėl (ne)kintančios kompetencijos.

2. Tyrimo duomenų analizė

2.1. Bendrosios nuostatos

Apibendrinant bendrųjų klausimų duomenis, pasakytina, kad 80 % lietuvių filologijos ir 88 % anglų filologijos studentų terminų vartoseną asocijuoja su moksliniu kalbėjimu. Jų manymu², „*terminus vartoja išsilavinę žmonės, jau žodis terminas sietinas su mokslu*“, „*mokslinis kalbėjimas reikalauja terminų vartojimo, kadangi tai ne kasdieninė kalba*“, „*moksliniame stiliuje gausu tarptautinių žodžių*“, „*terminai nenaudojami šnekamojoje kalboje, jie siejasi su moksliniais tekstais*“, „*kiekvienas mokslas turi savo terminologiją*“, „*terminai susiję su tam tikra mokslo sritimi*“ ir pan. Be to, tiriamieji pripažįsta, kad ir viešasis diskursas neišvengia terminijos. Taip mano beveik 11 % lietuvių filologijos ir 7 % anglų filologijos studentų. Kita vertus, komentuodami savo atsakymus tiriamieji pridūrė, kad „*sudėtingų terminų reikėtų vengti žiniasklaidoje ir politikų kalboje, o mokslinis kalbėjimas be to neapsieina*“.

Anketų duomenys atskleidžia tai, kad nors, vertintojų požiūriu, „*terminai – išsilavinimo rodiklis*“, ir „*taisyklingai vartojami terminai sukuria protingo žmogaus įvaizdį*“, tačiau jokių būdu negalima apibendrinti, kad egzistuoja studijuojančio jaunimo nuostata terminų gausą pašnekovo ar apskritai kalbėtojo kalboje laikyti išsilavinimo rodikliu. Tik 23,91 % lietuvių filologijos studentų ir 22,58 % anglų filologijos studentų linkę vienareikšmiškai asocijuoti terminų vartoseną su išsilavinimu, kur kas daugiau tiriamųjų nėra kategoriški – 45,65 % lietuvių filologijos ir 58 % anglų filologijos studentų teigia manantys, kad tik kartais dalykinės leksikos gausa rodo kalbėtojo išsilavinimą. Taigi aiškios tendencijos stereotipizuoti pagal tokį kalbinių priemonių repertuaro požymį kitą diskurso dalyvį tarp tiriamųjų nėra. Kai kurių tiriamųjų nuostatos netgi priešingos – „*ir neišsilavinęs žmogus gali turėti platų žodyną*“, „*terminais ir tarptautiniais žodžiais dažniausiai mėgsta švaistyti tie, kurie mažiausiai žino jų reikšmes*“, „*terminai gali būti „išskalti“ mintinai ir vartojami*“

² Pažymėtina, kad komentarų kalba netaisyta.

netaisyklingai dėl įvaizdžio“, todėl „*kartais terminų vartojamas kaip tik parodo neišprusimą“*, „*terminų vartojimas netinkamose srityse skamba kvailai“*.

Tik tais atvejais, kai pašnekovas vartoja išskirtinai kurios nors vienos srities terminus, pasak respondentų, galima tikslinti jo socialinę charakteristiką, t. y. spręsti apie specialybę. Taip mano 80,43 % lietuvių filologijos ir 90,32 % anglų filologijos studentų.

Apibendrinant tiriamųjų nuostatas dėl terminų pasirinkimo – tarptautinis žodis *versus* savas žodis, galima teigti, kad iš esmės studentai yra už tarptautinių žodžių sklaidą – tik 10,25 % lietuvių filologijos ir 6,25 % anglų filologijos studentų mano, kad visose srityse galima išsiversti ir be tarptautinių terminų. Pridurtina, kad kai kurių respondentų komentarams būdingas net šioks toks radikalizmas dėl tarptautinių terminų vartojimo, pavyzdžiui, „*be specialių terminų [iš anketos aišku, kad respondentas turi omenyje tarptautinius žodžius] tam tikros srities kalba taptų paviršutiniška“*, „*kartais verstiniai terminai yra juokingi ir nevisai atitinka reikšmę“*.

Aiškindami savo kalbėjimo įpročius, tiriamieji pažymi, kad kartais (lietuvių filologijos studentai – 71,73 %; anglų filologijos – 69,69 %) ir patys vartoja tarptautinius terminus, nes „*terminai būtini besimokant“*, „*jie reikalingi studijose“*, „*be jų neįmanom išsiversti“*, „*terminas leidžia tiksliau išsakyti mintį“*, juos vartoti „*aplinkybės verčia“*, be to, vartojant tarptautinius terminus „*gražesnė kalba, maloniau ir įdomiau bendrauti“*. Toks jaunųjų tiriamųjų patvirtinimas – kad tarptautiniai terminai studijuojant neišvengiamai tampa jų kalbėjimo požymiu – teikia pagrįstumo tiriamajai problemai.

2.2. Kintanti ar nekintanti kompetencija

Remiantis anketos antrosios dalies – terminų atpažinimo užduoties – duomenimis (tikslūs duomenis žr. 1 lentelėje) galima teigti, kad bendras terminų apibrėžčių priskyrimo rodiklis liudytų neblogą tiriamųjų dalykinės terminijos išmanymą.

Lietuvių filologų anketose iš visų 494 pažymėtų atsakymų teisingi yra 402, t. y. 81,37 %; anglų filologų anketose – iš 318 pažymėtų atsakymų teisingi yra 270, t. y. 84,9 %. Tačiau, atidžiau patyrinėjus gautus duomenis, matyti (žr. 2 lentelę), kad progresyvios kompetencijos raidos fiksuoti negalima. Tiriamųjų orientacija labai įvairuoja. Tiek tarp anglų filologų, tiek tarp lietuvių filologų žemiausias jos koeficientas yra trečiajame bakalauro studijų kurse – atitinkamai 77 % ir 67,96 %. Kiek paradoksalu, kad geriausiai tiriamuosius terminus supranta lietuvių filologijos pirmojo kurso studentai (88,29 %) ir anglų filologijos – antrojo kurso studentai (90,41 %). Gauti rezultatai nepatvirtina, atrodytų, logiškos tyrimo prielaidos, kad studijos ugdo mokslinį sąmoningumą, kad studijuojant gerėja dalykinė (kalbinė) kompetencija. Atvirkščiai, aukštesniųjų kursų studentai (išskyrus anglų kalbotyros) klydo netgi dažniau negu žemesniųjų.

1 lentelė. Terminų suvokimas: apibrėžčių parinkimas

Terminas	Definicijos	LF	AnF
Morfologija	☐ žodžių formų ir tomis formomis žymimų gramatinių reikšmių sistema;	22,03 %	11,76 %
	☐ kalbotyros šaka, tirianti žodžių, žodžių junginių ir sakinių sandarą;	10,16 %	11,76 %
	☐ gramatikos šaka, kurios objektas – žodžio sandara ir formos; tyrinėjama žodžių sandara, kaita, gramatinės reikšmės bei jų reiškimo būdai; skiriamos kalbos dalys ir gramatinės kategorijos.	67,79 %	76,47 %
Hedonizmas	☐ mokslas, tiriantis dorovę;	4,34 %	0 %
	☐ etinė filosofijos doktrina, pripažįstanti malonumą arba nemalonumo išvengimą didžiausiu gėriu, gyvenimo tikslu;	91,3 %	100 %
	☐ labai maloni savijauta, didžiausio pasitenkinimo būseną.	4,34 %	0 %
Hermeneutika	☐ filologinė disciplina, tirianti, aiškinanti raštijos paminklų turinį ir siekianti nustatyti tikrąjį jų tekstą;	40 %	52,94 %
	☐ kultūrologijos, filosofijos metodologija;	26 %	5,88 %
	☐ filosofijos kryptis, supratimą traktuojanti kaip esminę žmogaus ir jo socialinės būties ypatybę.	34 %	41,17 %
Fonologija	☐ kalbotyros šaka, tirianti žmogaus kalbos garsų akustines ir fiziologines savybes, kirtį, priegaidę, intonaciją;	57,69 %	45,94 %
	☐ kalbotyros šaka, tirianti kirčiavimą;	3,84 %	0 %
	☐ kalbotyros šaka, tirianti žmogaus kalbos garsų, skiemenu skiriamąją funkciją, kuri atlieka kirtis, ir kulminacinę funkciją, kuri rodo, kiek ir kokių kalbos vienetų turi kuri nors kalbos atkarpa.	38,46 %	54,05 %
Datyvas	☐ šitaip vadinamas naudinininkas kai kuriuose kalbotyros ir kalbos istorijos darbuose;	86,95 %	74,19 %
	☐ šitaip vadinamas galinininkas kai kuriuose kalbotyros ir kalbos istorijos darbuose;	10,86 %	25,8 %
	☐ šitaip vadinamas šauksmininkas kai kuriuose kalbotyros ir kalbos istorijos darbuose.	2,17 %	0 %
Fabula	☐ epinio, epinio lyrinio ir dramatinio kūrinio įvykių visuma, pagrįsta vaizduojamųjų įvykių seka;	45,28 %	51,42 %
	☐ susijusi su siužetu ir sudaro jo pamatą, kartais tapatinama su siužetu;	43,39 %	31,37 %
	☐ kūrinio esmė.	11,32 %	1,96 %
Narcizmas	☐ savęs įsimylėjimas;	95,74 %	100 %
	☐ dieviškasis grožis;	2,12 %	0 %
	☐ neapykanta sau.	2,12 %	0 %

Terminas	Definicijos	LF	AnF
Hiatas	☐ fonemos variantas, t.y. garsas, kuris nuo kito garso skiriasi tik fonetiniais, o ne funkciniais bruožais;	23,91 %	32 %
	☐ dviejų balsių, dviejų dvibalsių ar balsio ir dvibalsio susidūrimas žodžio viduryje bei žodžių sandūroje;	69,56 %	48 %
	☐ gretimų arba arti vienas kito esančių kalbos garsų artikuliacijos supanašėjimas.	6,25 %	20 %
Psichoanalizė	☐ idealistinės filosofijos kryptis, tirianti sąmonę;	30,76 %	27,5 %
	☐ psichoterapijos metodas;	57,69 %	60 %
	☐ literatūros tyrinėjimo metodas.	11,53 %	12,5 %
Sintagma	☐ leksinis vienetas, žodyno elementas, bendras tam tikrai gramatinių formų grupei;	9,3 %	6,66 %
	☐ mažiausias sintaksinis kalbos vienetas: dviejų ar daugiau reikšminių intonacinių vienetų, einančių vienas po kito, junginys, sudarantis tam tikrą visumą; ja gali būti žodis;	72,09 %	76,66 %
	☐ mažiausia nedaloma reikšminė žodžio dalis.	18,6 %	16,66 %

2 lentelė. Filologinio išprusimo raida

Kursas	Teisingų atsakymų	Neteisingų atsakymų
LFR—I	88,29 %	11,7 %
LFR—II	85,71 %	14,28%
LFR—III	67,96 %	32 %
LFR—IV	86,66 %	13,33 %
LKM—I, II	70 %	30 %
LLM—I, II	77,35 %	22,64 %
AnF—I	79,4 %	20,5 %
AnF—II	90,41 %	9,58 %
AnF—III	77 %	22,98 %
AnF—IV	80 %	20 %
AnKM—I, II	89,74 %	10,25 %

3. Baigiamosios pastabos

Metodologiniu požiūriu maža tiriamųjų imtis (tik 79 tiriamieji) neleidžia daryti griežtų apibendrinimų, tačiau atsakymų – teisingų ir klaidingų – pasikartojimas yra pakankamai reprezentatyvus, kad būtų galima suabejoti dėl kintančios dalykinės kalbinės kompetencijos. Taigi teigtina, kad tik suorganizavus tikslinį, išplėstinį tyrimą, kuriame dalyvautų įvairių mokslo sričių studentų, įvairių sričių jaunų ir vyresnio amžiaus specialistų, skirtą kompetenci-

jos raidai identifikuoti, galima tikėtis pagrįstai atsakyti į klausimą, ar iš tiesų išsilavinimas yra pakankama sąlyga geresnei terminijos nuovokai. Būtina pridurti, kad tikslesnius rezultatus gali užtikrinti tik kelių tipų tyrimas, t. y. uždarojo tipo terminų atpažinimo užduoties, atvirojo tipo terminų definicijų, terminų interpretacijų užduoties derinimas.

Literatūros sąrašas

1. Albrecht, J. Wortschatz versus Terminologie: Einzelsprachliche Charakteristika in der Fachterminologie. *Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart* / Hrsg. Albrecht J. Baum R. Tübingen: Narr, 1992, p. 59–77.
2. Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A., Leap, L. W. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.
3. Miliūnaitė, R. Kalba kaip žmogaus įvaizdžio dalis. *Kalbos kultūra*, Sąs.78, 2005, p. 32–55.

RECOGNITION OF TERMS: (NON)CHAGING COMPETENCE

Summary

The paper focuses on the socio-linguistic research data. The authors attempt at the analysis whether the persons studying the subjects covered by the paradigm of philology gradually develop a more proper interpretation of professional terminology, i.e. whether during the years of the university studies their competence demonstrates alteration.

To estimate the competence of the respondents, a special task of term recognition has been worked out: 10 terms used in a linguistic and/or literary analysis were selected, and the respondents had to find out their definitions.

Due to a rather narrow sample of the respondents (79 respondents in all), the authors could not extend strict generalizations. Nevertheless, they claim that the recurrence of right and wrong answers may be sufficiently representative to resist doubts about the very fact of the students' growing professional linguistic competence.

SPECIALYBĖS KALBOS VARTOJIMO ERDVĖ IR RIBOS

Regina Bartkevičienė, Nijolė Petniūnienė

*Lietuvos žemės ūkio universitetas
Studentų 11, Akademija LT-53361, Kauno raj.,
tel. (8 37) 75 2390, el. paštas ka@lzuu.lt*

Anotacija

Pakitusi Lietuvos ekonominė, kultūrinė ir politinė padėtis lemia ir visuomeninių poreikių pokyčius, drauge ir požiūrį į specialistų kvalifikaciją. Geras bendrinės kalbos, ypač specialybės kalbos, išmanymas tampa vertybe, darbuotojo profesinio pasirengimo rodikliu. Todėl specialybės kalbos mokymas tampa vienu iš pagrindinių aukštosios mokyklos studentų humanitarinio lavinimo komponentų. Straipsnyje bus aptariamos specialybės kalbos dėstymo LŽŪU realijos ir perspektyvos, dalyko poreikis ir poveikis akademinei ir kalbinei aplinkai, kitaip tariant, vartojimo erdvė ir ribos. Aiškinantis šiuos klausimus remtasi kelerius metus vykdytų studentų apklausų rezultatais – įvertinti jų poreikiai ir galimybės mokytis specialybės kalbos, mokymo programos ir metodikos privalumai ir trūkumai, o darant išvadas atsižvelgta į jų ir akademinės bendruomenės patarimus.

Raktažodžiai: specialybės kalba, valstybinė kalba, specialybės kalbos programa, motyvacija, terminija, kalbinė aplinka.

Tyrimo objektas: Specialybės kalbos dalykas, jo vieta akademinėje bendruomenėje, dėstymo problemos.

Tikslas – atskleisti specialybės kalbos dėstymo Lietuvos žemės ūkio universitete ypatumus, patikslinti studentų ir akademinės bendruomenės reikmes, lemiančias studijų kokybę.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti studentų specialybės kalbos studijų motyvaciją ir kiek dėstymo programa atitinka studijų poreikius.
2. Aptarti specialybės kalbos vietą, reikšmę akademinei bendruomenei, atskleisti dalyko aktualumą, tęstinumą.
3. Nustatyti veiksnius, skatinančius noriau ir sąmoningiau studijuoti specialybės kalbą, suvokti gimtosios kalbos reikšmę.

Tyrimo metodai

LŽŪU studentų požiūriu į lietuvių kalbos kultūros ir specialybės kalbos dėstymą atlikti 2002 ir 2007 metais. Abiejų apklausų respondentai – 175 atsitiktinai pasirinkti Miškų ir ekologijos, Agronomijos, Žemės ūkio inžinerijos, Ekonomikos ir vadybos fakultetų I ir II kurso studentai. Apklausai naudotas klausimynas, taikytas koreliacinės analizės metodas. Daug informacijos gauta pokalbio – interviu metodu. Straipsnyje iš esmės remiamasi paskutinės apklausos duomenimis.

Specialybės kalba – tai iš esmės specialistų vartojamos kalbos sluoksnis – terminija. Ji yra tam tikras profesijos ženklas, antspaudas, lemiantis specifinių procesų, reiškinių, įrankių, mechanizmų ir kt. pavadinimus, vardus, aiškinimus. Taigi aukštosios mokyklos studijų tikslas – išmokyti būsimuosius specialistus ne tik profesionaliai ir kūrybiškai dirbti, bet ir vartoti specialybės kalbą, ja naudotis taip, kad ji taptų dar vienu kvalifikacijos rodikliu, padedančiu siekti profesinio meistriškumo ir karjeros aukštumų.

Kadangi gyvename pažangių technologijų ir naujų mokslo ir technikos atradimų, vežlaus informacijos srauto amžiuje, specialybės, profesijos kalba, kaip ir visa kalba apskritai, išgyvena virsmo, įvairių gamybos procesų, įnagių, įrankių, mechanizmų, įrangų ir kt. pavadinimų kūrimo bei pervadinimo metą. Kad tas virsmas mūsų nepralentų ir būtų valdomas, svarbu mokyti užsienio kalbų, bet dar svarbiau – suvokti gimtosios kalbos reikšmę, būtinybę stiprinti lietuvių kalbos pozicijas, ginti ją nuo kitų kalbų (ypač nuo universaliosios anglų kalbos) įtakų. Tai gali padaryti tik išprusę, sąmoningi piliečiai, patriotai, kuriuos reikia nuolat ugdyti. Čia ypač vertintina valstybinė kalbos politika, įtvirtinanti visuotinio kalbos ugdymo nuostatą. Tokia pozicija natūraliai išplaukė iš 1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimto Valstybinės kalbos įstatymo. Jame įtvirtintas valstybinės kalbos statusas, o papildomaisiais aktais numatyta įvesti privalomą kalbos kultūros kursą visose aukštosiose mokyklose. Kalbos kultūros pagrindai kai kuriuose Žemės ūkio universiteto fakultetuose pradėti dėstyti jau 1988 m., o atkūrus nepriklausomybę 1990 m. kursas gerokai išplėstas ir pradėtas dėstyti visuose fakultetuose. Dalyko pavadinimas keitėsi, nes kito ir universiteto bendruomenės poreikiai. Pradžioje buvo dėstoma lietuvių kalbos kultūra, nuo 1997 m. – kalbos kultūra ir specialybės kalba, o nuo 2007 m. rudens semestro – specialybės kalba. Tokios dalyko pavadinimo kaitos priežastys atsispindi 1 lentelėje.

1 lentelė. LŽŪU studentų požiūris į specialybės kalbos dalyką

Nuostatos	Atsakymai procentais	
	2002 – 180 respondentų	2007 -180 respondentų
1. Manau, kad užtenka tų kalbos žinių, kurias įgijau vidurinėje mokykloje	36	42
2. Šio dalyko labai reikia, nes:	42	54
a) nemoku rašybos ir skyrybos	54	68
b) nemoku reikšti minčių raštu, rašyti referatų, kitų mokslo darbų	60	42
c) nemoku ir bijau viešai kalbėti	86	90
3. Aukštojoje mokykloje reikia mokytis tik specialybės kalbos, nes pagrindus įgijome vidurinėje mokykloje	78	84
4. Manau, kad žemės ūkio specialistui gerai mokėti kalbą nebūtina	44	20

Kaip matyti lentelėje, dauguma studentų pageidautų studijuoti tik specialybės kalbą, o ypač pasigendama retorikos įgūdžių. Reikia pažymėti, kad panašūs rezultatai, atlikus apklausą, gauti ir kitose aukštosiose mokyklose (KTU, VGTU). Todėl Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2003 metais patvirtino specialybės kalbos programą. Naujoji programa orientuota į viešąjį kalbėjimą, mokslo ir profesinę kalbą, kurių pagrindas – terminija, rašytinės specialybės tekstą. Programą sudaro 5 dalys: 1) įvadas; 2) viešasis kalbėjimas; 3) mokslo ir profesinės kalbos ypatumai; 4) rašytinis specialybės tekstas; 5) kalba elektroninėje terpėje. Šios programos preambulėje nurodyta, kad specialybės kalbai rekomenduojama skirti ne mažiau kaip 3 kreditus (t.y. 120 valandų) ir kursą dėstyti ne anksčiau kaip 4-6 semestrą. Kadangi ši programa orientacinė, tai mūsų universitete ji derinama su konkrečiomis studijų programomis. Vis dėlto įgyvendinant programos nuostatas atsirado nemažai kliūčių. Mūsų universitete specialybės kalbai skirta tik 2 kreditai (t.y. 80 valandų), o iš jų tik 45 valandos skirtos pratyboms, o kitos 35 valandos – studentų savarankiškam darbui. Be to, dalykas dėstomas pirmame kurse, kai studentai dar nėra perpratę studijuojamos specialybės specifikos, o daugelio terminų nėra net girdėję. Tai patvirtintų ir 2007 m. rudens Agromijos fakulteto I kurso studentų (100 respondentų) apklausos duomenys. Paprašyti parašyti savo specialybės terminų, didesnė pusė studentų nepateikė nė vieno pavyzdžio, o pateikusieji – neparašė nė vieno svarbaus (pvz.: *agronomija*, *agrochemija*, *žemdirbystė*, *dirvožemis* ir kt.) termino, pasitenkinimo bendriniais daiktavardžiais: *mašina* (ne žemės ūkio) *kaimas*, *miestas*, *duona*, *ūkis* ir kt., kurie gal ir galėtų šlietis prie terminų, bet tik sudėtinuose pavadinimuose. Žodyno leksikos skurdumas atsispindi ir iš kitų fakultetų (Ekonomikos ir vadybos, Miškų, Inžinerijos) studentų apklausų, kur reikėjo parašyti pateiktų terminų reikšmes, rezultatų.

2 lentelė. Studentų pateiktos terminų reikšmės

Terminas	Reikšmės parašė		
	Ekonomikos fak. (50 studentų)	Miškų fak. (45 studentai)	Inžinerijos fak. (30 studentų)
balansas	-		
sąmata	4		
prekybos svertai	-		
atskaitomybė	5		
gamybos (strategija)	2		
rentabilumas	-		
sąskaita	-		
laja		19	
blankos		21	7
naudmenos		11	4
auditas		24	12
pakuotė		30	16
riebokšlis		3	6
spudulas		1	-
atolas		-	-

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomenduotos programos pagrindu rengdami savo Universiteto specialybės kalbos programą, stengėmės atsižvelgti į konkretaus fakulteto poreikius, studentų reikmes ir pageidavimus bei kalbines fakulteto bendruomenės nuostatas. Todėl pateikę jas Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, pasijutome gerokai varžomi bendrinamosios specialybės kalbos programos, paliekančios per mažai laisvės stiprinti tas sėkmingų studijų kūrėjų pagrindas, kurios apčiuopiamos tik nuolat ieškant kokybiškiausio ir paveikiausio žinių pateikimo kelio. Pavyzdžiui, Miškų, Ekonomikos ir vadybos fakultetų studentams dėstomas gana išsamus viešojo kalbėjimo kursas – šio profilio darbuotojams dažnai tenka diskutuoti su visuomene, duoti interviu ir pan. Inžinerijos fakulteto studentams plačiau aiškinami termininiai dalykai, aptariamos skolinios leksikos problemos – juk didžiama mašinų dalių, įrengimų pavadinimų yra senieji (slavizmai) arba naujieji skoliniai (anglybės). Kūrybiškai rengti specialybės kalbos programas pataria ir tokie autoritetingi kalbininkai kaip A. Pupkis: „Aukštosiose mokyklose kalbos kultūra siejama su specialybės kalbos dalykais ir dėstoma pagal pačių mokyklų susidarytą programą (...). Bet ji leidžia rinktis aktualiausias ir būtiniausias dalykus, mokymą pritaikyti prie konkrečių sąlygų ir konkrečių poreikių“.

Žinoma, dauguma kurso tikslų yra itin svarbūs ir bendri visų studijų krypčių studentams: ugdyti sąmoningą požiūrį į taisyklingą ir raiškiają specialybės kalbą, išmokyti naudotis specialiaja norminamąja literatūra – žodynais, žinytais, kalbos patarimų leidiniais (daugelis pirmakursių prisipažįsta net

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“ vartantys pirmą kartą). Siekiama, kad studentai perprastų specialybės terminijos savitumą, ugdomi gebėjimai taisyklingai rašyti akademinis ir reikalų raštus, laisvai, įtaigiai ir kompetentingai kalbėti, diskutuoti specialybės temomis. Todėl specialybės kalbos kurse kaip svarbiausi akcentuojami du aspektai – specialybės kalba ir viešasis kalbėjimas.

Mokydami terminijos einame metodikos specialistų rekomenduojamu keliu – nuo normos prie šalutinio varianto ar klaidos. Tokiu būdu geriau perprantami įvairių kalbos atmainų stilistiniai skirtumai, išmokstama vertinti terminus taisyklingumo, paplitimo ir kt. požiūriais.

Vis dėlto specialybės kalbos studentai mokosi vangokai, dažnai priversninai. Taigi programa nauja, o bėdos senos. Apmaudu, kai studentai, neišmanydami lietuvių kalbos leksikos, akiplėšiškai gina kokį tarptautinį žodį, dar blogiau – barbarizmą ar tiesiog šaiposi iš senųjų lietuvių kalbos žodžių, kurie dažnai yra dabartinės Europos kalbų protėviai. Įtikinti, kad mūsų kalba, būdama seniausia gyvoji indoeuropiečių kalba, perteikia unikalius visatos sandaros ir žmogaus fizinio ir dvasinio gyvenimo aspektus, kad apskritai giliau, plačiau ir subtiliau supranta žmogų, darosi vis sunkiau. Kaip išmokyti mylėti Tėvynę, tėviškę, kalbą? Mes vis labiau nuo jų atsiskiriame, tampame tikrais europiečiais, kurių tėvynė – tiesiog Europa. Todėl specialybės kalbos dėstytojo vaidmuo, jeigu ne beviltiškas, tai iš tiesų nelengvas, nes kasmet reikia įveikti vis daugiau kliūčių, kad specialybės kalbos studijos taptų patrauklios ir kokybiškos. Tai visų pirma atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu įsitvirtinęs iš esmės neigiamas žemės ūkio specialisto įvaizdis – kaip ribotų gebėjimų, siauro akiračio ir nelabai reikalingų asmenų. Tam, matyt, turėjo įtakos ir daugelį metų buvęs akademijos statusas t. y. daugiau dėmesio skiriama specialistams ugdyti, mažiau rūpinamasi išprusimu. Tapus universitetu ir pasikeitus statutui, susigriebta daugiau dėmesio skirti asmenybei, intelektualams ugdyti. Universiteto statute teigiama, kad Universitetas siekia „ugdyti švietimui ir kultūrai imlią visuomenę, gebančią efektyviai naudotis mokslu ir konkuruoti aukšto lygio technologijų ir produktų rinkoje“. Tokia pozicija sutampa su valstybės nuostatomis, tik kaip tą sąmoningą nuostatą įteigti studentams? Ne paslaptis, kad į LŽŪU dažnai įstoja į kitas aukštąsias mokyklas nepatekę studentai. Iš to išplaukia ir kita blogybė – prasta buvusių abiturientų kalbinė parengtis.

Paskutinių apklausų duomenimis (2008 m. rudens) 60 AF I kurso studentų mokykliniai lietuvių kalbos įvertinimai tokie:

8 – 3 stud.

7 – 11

6 – 30

5 – 10

4 – 6

60

Daugelis šių pirmakursių neturi ne tik kalbos kultūros pagrindų, bet ir rašybos, skyrybos įgūdžių. Kita vertus, dabartiniai mokiniai ir studentai nėra prastesnių gebėjimų nei vyresniųjų kartų atstovai. Deja, iškreiptas jų požiūris į gimtąją kalbą, kuri neva yra tokia sunki, kad neverta ir mokytis, o klaidas pagal parinktą programą gali ištaisyti ir kompiuteris.

Kaip žinoma, gražiai, taisyklingai kalbėti dar sunkiau negu rašyti. Taigi didelė pasipirtis ugdant specialistus, gebančius taisyklingai, argumentuotai kalbėti, galėtų tapti akademinė aplinka, ypač specialybės dalykų dėstytojai. Deja, šiandien padėtis nėra gera (ir ne tik mūsų universitete). Studentai, paprašyti išvardyti dėstytojus, kurie, jų manymu, kalba taisyklingai, dažniausiai nurodo kelis arba tik vieną. Pateikus klausimą, kaip studentai vertina specialybės dalykų dėstytojų žodinės informacijos pateikimo būdus, gauti tokie rezultatai (jie buvo palyginti su kitų aukštųjų mokyklų duomenimis).

3 lentelė. Ranginės koreliacijos seka (balais nuo 10 iki 1). Respondentai taip įvertino dėstytojų iškalbą

<i>Skirti balai</i>	<i>Įvertinti dėstytojai (procentais)</i>
10	9
9	16
8	12
7	22
6	21
5	8
4	3
3	2
2	-
1	-

Atsakymai rodo, kad, daugelio studentų nuomone, specialybės dėstytojais nepaiso kalbos klaidų ir neskatina studentų motyvacijos tobulinti mokslo kalbą. Tad paprastai ir netampa asmeniniais pavyzdžiais, autoritetais studentams, nes demonstruoja abejingumą specialybės kalbai ir lietuvių kalbai apskritai. Kita vertus, beveik nutrūkęs specialybės ir specialybės kalbos dėstytojų ryšys, o kartais jaučiamas net priešiškas, nes daugelis specialybės dėstytojų ne tik nepasitiki specialybės dėstytojų kompetencija, bet laiko specialybės kalbos dalyką prastesniu ar net nereikalingu.

Tačiau bene didžiausią poveikį kalbos kultūrai ir specialybės kalbai turi žiniasklaidos priemonės ir masinė kultūra. Jaunuoliai beveik negirdi gražios, raiškios, taisyklingos kalbos, nejunta jos tėkmės, melodijos, nemato jos spalvų mirgėjimo. Nebėra didžiųjų šnekovų pavyzdžių – tokių kaip Vytautas Kybartas, Monika Mironaitė, Laimonas Noreika. O ir kitų pavyzdžių – nedaug! Iš eterio, meno ir kultūros renginiuose sklinda prasta, svetimybių, žargonibių ir kalbos štampos sudarkyta, nuo amerikietiško intonacijų dūstanti kalba.

„Lietuvių kalba dabar yra lūžio situacijoje...“ – taikliai dabartinės kalbos būseną apibūdino prof. V. Daujotytė. Tą lūžį turi išlaikyti ir aukštoji mokykla. Gimtoji kalba patiria didžiulę konkurenciją, praranda autoritetą. Dažnas studentas dėl daromų kalbos klaidų pasiteisina tuo, kad taip kalba per televiziją ar radiją. Taigi mes nebeturime pavyzdinės kalbos, iš kurios būtų galima mokytis, į kurią būtų galima lygiuotis. Kalba netenka stabilumo – didžiulės permainos vyksta joje pačioje, trūkinėja pastovūs kalbos ir jos vartotojų ryšiai. Nyksta savasties jausmas – ar tai tikrai mano, mūsų kalba? Ja kalba vis mažiau lietuvių, o kad kalba klestėtų, reikia ne tik kalbėti, bet ir rašyti, mąstyti, kurti. Vis dėlto kalba dar lieka namais, kuriuose atrandame savo tapatybę, jausmą, užuovėją. Tik juose jau nebesaugu. Todėl privalome būti daug akylesni. Žinoma, neužsirakinti nuo pasaulio, bet bus apdairiausiai priverti plačiai visoms naujovėms atlapotas duris ir vaišinti tik vertus svečius, o ne visus „svieto perėjūnus“.

Kalba turi būti reikalinga, o kalbos mokymasis – skirtas gyvenimui, praktinėms reikmėms, todėl esame priversti ieškoti veiksmingesnių, lankstesnių ir specialybės kalbos mokymo formų. Studentų požiūris į mokymąsi priklauso nuo to, kaip organizuojamas konkretaus dalyko studijų procesas, kokie keliami tikslai, ar atitinka turinys studentų poreikius ir lygi, kokie taikomi vertinimo metodai.

Iš apklausų duomenų išryškėjo, kad specialybės kalbos studijos ne visai atitinka studentų poreikius, todėl svarbiausias prasto kalbos mokėjimo priežastis jie nurodo tokias:

- 1) specialybės kalbos kursas dėstomas per anksti;
- 2) kursas per trumpas;
- 3) reikėtų kokio nors parengiamojo ar tiesiog kalbos kultūros kurso, rašybos ir skyrybos kurso, be to, atskiro plataus kirčiavimo kurso;
- 4) visuomenės atlidumas ir abejingumas kalbos niokotojams;
- 5) specialybės dėstytojų abejingumas kalbai arba jos neišmanymas.

Taigi, kad specialybės kalbos studijos būtų sėkmingos, būtina įdėmiau įsiklausyti į studentų reikalavimus, pastabas, įvertinti jų reikmes ir gebėjimus. Tada galėtume tiksliau nustatyti specialybės kalbos dėstyimo erdvę ir kryptį.

Specialybės kalbos kursą būtina dar glaudžiau derinti su specialybės disciplinų programomis. Ši darna turėtų atsispindėti rengiamose užduotyse, kurias reikėtų itin apgalvoti ir kurios atskleistų įmanomą pasiekti specialybės kalbos mokėjimo lygį.

Specialybės kalbos dėstytojai turi glaudžiai bendradarbiauti su specialybės dėstytojais, kad pastarieji taptų kalbos ugdymo bendrininkais, gebančiais suvokti, kad darbo rinkoje puikus kalbos išmanymas yra ne pigesnė prekė už kokybišką darbą.

Kad sustiprintume gimtosios kalbos statusą, specialybės kalbos studijos turi rūpėti ne tik šio dalyko dėstytojams, bet ir visai universiteto bendruome-

nei, vadovybei. Čia neapsieisime be dalykiško dialogo, geranoriškumo, pagarbos ir meilės didžiosioms tautos vertybėms.

Lietuvių kalba vėl patiria sunkų išbandymą – panieką, nemeilę, pažeminimą ir atstūmimą, todėl lietuvių kalbos mokytojams ir dėstytojams tenka pati skaudžiausia misija – ginti ir saugoti gimtąją kalbą nuo savųjų. Specialybės kalba – išskirtinis dalykas. Šio dalyko dėstytojai – visa išprususi ir sąmoninga šviesuomenė, bylojanti moraliniu tautos balsu.

Išvados

1. Specialybės kalbos mokymo programos turi būti sudaromos ir nuolat koreguojamos, stengiantis kuo labiau atsižvelgti į tam tikru metu konkrečiame universitete susidariusias aplinkybes ir poreikius. To negalėtų daryti į griežtus rėmus įspraustas dėstytojas, kuriam atimama galimybė produktyviai bendrauti su studentais, įsiklausyti į jų nuomonę, nes jis verčiamas nuolat perrašinėti perdarytas programas – tol, kol jos taps tokios, kokias norėtų matyti VLKK.

2. Specialybės kalbos dėstymo perspektyvos labai priklauso nuo visos visuomenės nuostatų, požiūrio į lietuvių kalbos būklę ir nuo visų mokymo grandžių darbo ir pastangų.

3. Lietuvos žemės ūkio universitete kalbos būklei pagerinti reikalingi tam tikri konkretūs pokyčiai: įvestas kalbos kultūros kursas, specialybės kalbos kursas išskaidytas per kelis semestrus, parengta kalbinio konsultavimo sistema, į atestacijos nuostatus įtrauktas kalbinio išprusimo vertinimas.

Literatūros sąrašas

1. Celešienė, V. Aukštosios mokyklos dėstytojų kalbinė kompetencija. *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai* (2-osios tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga). Kaunas: Technologija, 2006, p. 69 – 73.
2. Kaulakienė, A. Specialybės kalba aukštojoje technikos mokykloje: dabartis ir perspektyva. *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai* (2-osios tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga). Kaunas: Technologija, 2006, p. 105 – 108.
3. Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
4. Pupkis, A. Ką parodė kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba*, 2006, Nr. 5, p. 3 – 8.
5. Valstybinės kalbos politikos gairės. *Gimtoji kalba*, 2003, Nr. 5, p. 3 – 9.
6. Urniežiūtė, R. Kalba kintančių vertybių pasaulyje ir ažuolo likimas. *Gimtoji kalba*, 2005, Nr. 8 – 9, p. 14 – 16.

REALITIES AND PERSPECTIVES OF THE LITHUANIAN FOR SPECIFIC PURPOSES

Summary

Changes in economic, cultural and political situation in Lithuania have led to changes in societal needs and approach towards qualification of the specialists. Good knowledge of the general Lithuanian and especially Lithuanian for specific purposes is increasingly becoming a value, an indicator of professionalism.

Thereafter, teaching of the Lithuanian for specific purposes is becoming one of the key components of the humanitarian development of the students at higher educational institutions. The study focuses on the realities and perspectives of the teaching Lithuanian for specific purposes at Lithuanian University of Agriculture, the necessity of the subject, its influence on academic and linguistic environment. Based on the research results needs analysis was performed, the possibility to learn Lithuanian for specific purposes syllabi, advantages and disadvantages of teaching methods were evaluated.

LINEAR PROGRAMS AND NON-LINEAR BRAINS

Nin Bizys

*Master in Education, Sydney University, Australia
e-mail nin@kaunas.omnitel.net*

Abstract

This article encourages ESL (English as a Second Language) teachers to go beyond linear teaching from locked-in text-books and dated traditional methods/strategies that do not relate to student's non-linear digital cyber-world of multi-tasking. Good vocabulary and developed thinking skills are powerful but it is time for teachers to include effective 'thinking in English' according to recent scientific information on how the brain functions, i.e. organic, self-forming with neurons that link and cross borders. In the academic world: information is input, down-loaded and stored in files/docs or memorized but skills to apply/transfer information are still weak. Difficulties *after* graduation are added to by unavoidable edu factors such as: over-valued use of logic; unrelated text-book 'topics'; linearly presented lessons; and tasks given from above, which build on static mind-sets that do not always relate to life or work. The article overviews the above aspects; ESL problems; introduces ESL methods that can go to higher levels; and suggests a need for re-designing ESL teaching to non-linear (lateral and creative) methods by updating scientific knowledge on learning in students' digital cyber spaced world. A survey of students' attitudes to ESL learning is included.

Key words: linear, non-linear, lateral, self-forming, links, strategies, multiple-intelligences, cyber-world, multi-tasking

Introduction

Besides counter-productive government decisions, e.g. less English at the tertiary level because *students enter with English*, unsuitable (USA/British content) locked-in text-books, under-prepared secondary students and an educ system that focuses on symptoms rather than root prob-

lems – enter the undervalued ESL teacher. Lithuania awards *paper* prizes to teachers of successful students and judges the system/teacher rather than study the new generation of students in terms of scientific information; student's attitudes and readiness to learn; in seeing students as clients with new requirements and introducing new professions. Lithuania's ESL teachers (in all this self-forming chaos) should therefore study, understand in-depth and apply recent information on learning in a non-linear world.

Ensuring ESL academic success is urgent because success measured on test results (blame the teacher approach) has changed to a holistic, multi-intelligence, self-forming system with an ethical approach. In traditional ESL classes, time is spent on 'how-to' under imagined situations focusing on social needs and subject-related language competencies while academia and work require effective thinking skills (linear and non-linear) to deal with huge amounts of information. An understanding of personal learning styles (recorded in profiles) can no-longer be only known to teachers but should be explained to students so as to motivate, develop attitudes, and give meaning to learning; otherwise the edu system wastes high intelligence of both teachers *and* students.

Any ESL teacher can just buy a text-book. A better teacher re-designs and creates programs triggered by new ideas and by integrating (as do neurons) a cross-section of information, rather than look in the same edu direction as everyone else (1). Working harder on old ways/methods is becoming unsuccessful and does not satisfy students' requirements. Lithuanian academics and post-graduates designing innovative online learning, e.g. interactive communication technology (ICT) realize that their progressive, collaborative risk-taking teams must know about learning/teaching, and linear/non-linear organization systems. Unless ESL teachers provoke the present system into proactive operations – its edu-system will settle into unprogressive mind-sets and static repetition.

ESL usually starts with vocabulary learning, i.e. as a part to language acquisition in a functional-associative process with a cumulative nature (active/passive, declarative, procedural). A good vocabulary does not mean a person has effective thinking, good perceptions or values etc unless vocabulary directs the way students perceive their world (2). Subject-related vocabulary comes easily but the problem is using terms/words in life: negotiating, business conversations and contracts etc, which need a realistic teaching strategy. One unresolved debate about ESL strategies is that: any strategy teachers impart may already exist in the learner's first language (L1) but cannot be activated in the second language (L2) *until* reaching a certain level of language proficiency and *readiness* to learn. If the teacher is locked into a mind-set of fear to change or re-design then ESL progress is minimal (3). Basic English (800+ words), by C. K. Ogden and I. A. Richards framed in the 1930s (4) or Simple English (1,000+) as used by Chinese Radio International and Voice of America can be sufficient for communicating

even complex ideas, because it is not *how* one says something but *what* one says that is important.

With or without a consciously formed ESL strategy, language acquisition needs *meaningful* subject-related interaction through *natural* non-judgmental communication, less concern for pronunciation but more self-expression skills and more 'thinking in English' based on information that students *know* is or will be useful. Examining irregularity, formulating rules and teaching complex facts about a target language is *not* language acquisition, but rather 'language appreciation'. S. Krashen's 5 controversial hypotheses for L2 acquisition (Table 1) is included below for ESL teachers to consider, compare, challenge, adapt, re-design or integrate with their unique teaching style (5). The traditional logic/linear approach is good as a communication tool, but Krashen's hypothesis recognizes and includes the brain's functioning and encourage learners to look within and take responsibility to learn once they know why teaching methods used are effective.

Table 1. S. Krashen's hypothesis for L2 acquisition

1. <i>Acquisition-Learning</i> where acquisition is a product of a subconscious process (children acquire L1) & learning is a product of formal instruction, conscious processes resulting in conscious knowledge;
2. <i>Monitor</i> links acquisition/learning; function is the practical result of learned grammar etc. where acquisition is utterance initiator; & learning performs role of monitor/editor under 3 conditions: sufficient time; focus on form/thinking & correctness. Over-users use 'monitor' all the time; under-users do not use their conscious knowledge & optimal users use the 'monitor' appropriately;
3. <i>Natural Order</i> suggests that acquisition of grammatical structures follows a 'natural order' which <i>is predictable</i> . Some grammatical structures tend to be acquired early; others late independent of learners' age, L1 background or conditions of exposure etc.
4. <i>Input</i> is <i>only</i> concerned with acquisition, not learning, i.e. the learner improves/progresses along the 'natural order' when he/she receives L2 'input'.
5. <i>Affective Filter</i> - 'affective variables' have a facilitative (non-causal) role. High motivation, self-confidence etc equipped for success. Low motivation, low self-esteem raise affective filter & form a 'mental block' preventing use of comprehensible input (5).

Academic reactions to Krashen vary, *from* Lightbown (1984): 'Krashen's ideas are a combination of 'a linguistic, social psychological, psychological learning, discourse analysis and sociolinguistic theories and the monitor hypothesis'; *to* Gregg (1984): 'Krashen's hypotheses are 'ill-defined and lack empirical content'. Krashen's task groupings are of interest, e.g. *Affective-Humanistic* that activates the imagination, e.g. by asking students to give Napoleon advice (creative and lateral) (6). The point here is that ESL

teachers may not form theories/hypothesis but can go to higher levels of teaching.

On a national level a series of American conferences in 2007 (7) concluded that desired nation-wise qualities for ESL edu should be: long term (not ad hoc); comprehensive (not only subsections of issues); educational in terms of academic and experiential knowledge (not quick-fix instrumental); steadily funded (rather than on-again/off-again one-off projects); etc but *nothing* about ESL changes based on advances in science/psychology (8). Most countries aiming at ESL competences and proficiency include: Basic interpersonal conversational skills (BICS context-embedded) for face-to-face conversation and Cognitive academic language proficiency (CALP context-reduced), e.g. written texts in content areas such as math, science and social studies (9) but while global audiences dictate academic writing, the processes of dealing with subject-related content is more successful when based on or preceded by good study and thinking skills.

Meaningful content-area learning involves difficult syntax and semantics, which requires teaching a higher-order of thinking, e.g. critical thinking, which reinforces content teaching, has the added value of including a student's intelligence, unique personal experiences and ideas *to work with in class*, rather than just the ho-hum of text-book cloze tasks in a restricting traditional judgment system – when taken to a higher level. Stages of critical thinking (which usually means finding fault) formed by the article's author, are shown here (Table 2) as an example of one ESL scaffolding (10) that remains linear until a user delves deeper and takes the process to a higher level.

Table 2. Process of critical thinking

Identify or know one's unique thinking 'style' and set aims or purpose for the thinking to be done...
Decide on the system to be applied in the activity...
Set, decide and impose on criteria and intellectual standards to be used...
Take charge of the thinking's construction and then...
Guide or take steps to construct thinking according to the chosen criteria and standards and finally...
Assess the effectiveness of thinking according to the purpose, criteria and standards (11)

Critical thinking lacks the productive or 'design group' aspects of thinking (perceptual, constructive, creative and design thinking) adding to arguments for going to higher levels by also introducing other thinking *tools*, e.g. water logic (organic, self-forming), parallel thinking (unique, individual) or synthesis (forming new structures) etc (12).

Today, teachers need to be *conscious* of the way students construct thinking - individual non-linear *links* that are also closer to student's cyber-world mentality. One academically-formed strategy aiding comprehension includes: *Semantic Webbing* to perceive relationships and integrate information where one advantage say in problem-solving is that semantic webbing relates to perceiving things uniquely according to individual learning styles (13). One Lithuanian study of the impact and *awareness* of strategies in a FL (foreign language) indicated that teachers *underestimated* the need for strategies; 69% were unaware of language strategies; 12% had a conscious use of learning-to-learn tools; and only 7% were attentive to how students learn. The study's recommendations to improve strategy awareness support arguments for including student profiling and while there is no 'right' learning style/method (14) today's strategy should be based on the links and integration of individual multiple-intelligences.

Some universities/colleges can be seen as going forward by looking backwards. *Reflective teaching* as an inquiry approach can remain superficial or static or go to a higher level by emphasizing an ethic of caring, a constructivist approach and creative problem solving, while respecting the range of multiple-intelligences of individuals. The Experiential Learning's cycle method includes reflection and when combined in ESL with a constructivist approach emphasizing concepts, student's question forming, cooperative and integrated knowledge gains, which are closer to mind-mapping, word-associations and self-forming organization systems; reflecting raises ESL learning. Further, a constructivist approach connects linear theory to practice and views students as a 'thinker, creator, and constructor'. A teacher's unique thinking/teaching style is not controlled but part of the whole self-organizing edu process that can 'catch the moment' in class: naturally, spontaneously, and as part of a lesson's unplanned and unpredicted 'happenings' (15).

By linking to a student's world in ESL lessons, e.g. discussing current events, teachers give meaning to learning to students who also demand being taught the 'serious stuff' for their chosen professions. A good knowledge of terms/vocabulary is known to be the most noticeable performance characteristic shared by successful professionals (social power and earning potential). J. O'Connor quantified a direct correlation between vocabulary and rank on the corporate ladder. A vocabulary test given to executives in 39 large manufacturing companies showed that: Presidents averaged 236 out of 272 points; managers 168; superintendents 140; foremen 114; and floor bosses, 86 (16); making a convincing argument to widen vocabulary, e.g. linking possible meanings to a variety of subject areas, disciplines and/or professions.

English entrance tests for differentiation are often ad hoc/standard tests. Alternative tests take effort but in the long-term result in fuller student profiles. The *Graduate Record Examination* (GRE) given to American mas-

ters/doctoral students consists of two tests: General Test *and* Subject Test in Psychology (17). Psychometric tests (measure abilities and personality for work/jobs), e.g. verbal, spatial, abstract and numerical *reasoning*, interpreting data, following instructions and making choices etc, further support profiling students holistically and by including such 'tests' in class; they double as teaching material. 'Impression-making' vocabulary lists for testing (linear) are available on the Internet and additionally reflect student's overall levels of motivation, attitudes and ambitions (non-linear). A good vocabulary has taken on greater importance in the preparation of Lithuanian master/doctoral students who often must pass an English test so as to be accepted by foreign/EU universities. The summarized list below (minus words considered as non-impressive) in Table 3, is included for ESL teachers as a self-check or to include in class, e.g. by creatively applying words in a variety of situ/ways.

Table 3. Impression-making vocabulary list

aberration	deride	incisive	obsequious
acquiesce	elated	indolent	penchant
alacrity	embezzle	inept	plethora
arcane	enmity	insatiable	predilection
avarice	erudite	intrepid	refurbish
razen	extol	inveterate	rife
brusque	feral	lithe	salient
cajole	flabbergasted	lurid	serendipity
candor	fractious	maverick	sycophant
chide	furtive	meticulous	taciturn
coerce	gratuitous	morose	truculent
connive	haughty	myriad	umbrage
debase	impeccable	nadir	vex
decry	impertinent	nominal	vociferous
deferential	implacable	nuance	wanton (18)

Books borrowed (by the article's author) from Vincas Kudirka library are often underlined and in one book *The Intercom Conspiracy*, more living language/jargon words/phrases had been underlined, and less advanced English words/phrases (19). Examples found between pages 9-76 revealed an interesting fact – the underliner was not familiar with living language (wacky, flog, rough stuff, con-man, sanctimonious, tenure, hanky-panky, smear job, gibberish to me) but knew advanced vocabulary (panatella, churned, bulging, prudence, predecessors, endorsed, aberration, invictus, ejection modules, construable), which shows that Lithuanians students *are* academically impressive but in need of the living language. Where traveling to other countries is not possible, teaching that includes extracts from magazines li-

ke Newsweek and The Economist or novels, rather than lists of idioms can assist in learning the living language.

In her article 'Seven styles of learning and the part they play when developing interactivity' E. Winters based some ideas on H. Gardner's multi-intelligences, and goes to a higher level by integrating student's characteristics, e.g. *plays* (is creative-experiments) *with words; with questions; with pictures; with music; with movement; with socializing; and plays alone* (20). Individuals have differing degrees of intelligences that link/cross-over non-linearly and by including combinations of the characteristics an ESL teacher also increases motivation, active involvement and creativity. A lack of creative thinking is only one area where Lithuanian ESL teaching could be stronger and besides globally well-known ESL problems of articles, prepositions and tenses, Lithuanian students make unique errors. A summary of the most frequent errors (Table 4), which have changed greatly since 1991 from rushing to learn *social* English to writing highly complex and academic articles, is presented below alongside comments.

Table 4. ESL problems unique to Lithuania 1991-2008 and comments

PROBLEMS	COMMENTS
Understanding vocabulary & terms are common to other subject areas, life/work is not evident;	Links & cross-over meanings of vocabulary/terms, e.g. as found in E. De Bono's <i>Wordpower</i> (21);
In ESL, word order is problematic; 'Spaghetti English' (author's term)	Teaching one idea-one sentence & advancing to the more complex
Tense errors increase with globally bad habits, e.g. rather than <i>will</i> the expression <i>going to</i> or <i>gonna</i> .	Internet tasks motivate, are self-challenging & fun as homework. But cloze tasks weaken writing.
Prepositions are a <i>major</i> problem because different languages use different prepositions to express the same ideas.	DRAW or illustrate the use of prepositions – simple visual examples are remembered better than telling students the rules.
Learning countable & non-countable nouns has the added problem of habits such as the use of <i>homeworks</i> & <i>clothes</i> etc.	Correct bad 'habits' immediately; build on nouns spontaneously according to social needs, current events along-side study areas.
Fossilization when errors become habits; may not interfere with communication, but the ESL speaker will make 'amusing' to native-speakers mistakes.	The use of <i>worstest</i> or starting sentences with <i>simply</i> & the Lithuanian raised voice when using 'of course' which comes out as <i>are you stupid</i> to a native speaker.
Spelling is made difficult with the use of British/American English. Printed letters are not taught in Lithuania making handwritten communication & form-filling a personal & national embarrassment.	English users rely on computer tools (ABC checkers) but few ESL students have made ABC their 'best friend'. Spelling & dictation double as oral & comprehension. Insist on printed letters for specific tasks.

PROBLEMS	COMMENTS
Written paper errors are difficult to determine- is the student a weak writer, spent too little time, lacks writing standards or is lazy.	Assignments need to be clear but do not repeat instructions because employers only say things once; mark errors on a one-on-one basis.
Weak titles for master/doctoral thesis reflect a student's inability to have/maintain a rich hypothesis mentality; why do so many titles with <i>peculiarities</i> of something?	Student's innate curiosity is condemned early at school; ESL benefits by 'what if' questions, curiosity, reward creative ideas – logic comes in hindsight.
Analysis of research data is poorly understood & remains a static; purpose of the analysis & skills are needed.	Analysts need to go to synthesis because analyzing looks at the past; without designing there is less progress.
ESL writers clarify ideas & fix language-related errors <i>after</i> writing; students are often unaware of global writing academic requirements.	Explore, generate, play & reformulate ideas as writing. Mind-maps, SWOT, PMIU (plus, minus, interesting, unique) Brainstorming*, at higher levels.
Lithuanian academics tend to include all connections of thought & information – resulting in very long sentences that lead to <i>spaghetti English</i> , lack of clarity & drifting away from the main ideas;	Provide examples of connective sentences; Maintain 'one idea-one sentence'; Teach students the differences in cultural styles & global academic or scientific article requirements.
ESL students have trouble sticking to a thesis' title, narrowing, proving a thesis concretely or logically . Lithuanian students translate styles/language, resulting in flowery quoted <i>masters</i> ;	Logical thinking is NOT the only effective way of thinking – 60 other thinking tools in E. De Bono's CoRT Thinking Program, advance traditional thinking & build on creative thinking methods.
Editing & translating work into English (thesis/articles) is more big business & ESL problems are not addressed.	ESL institutions should employ faculty editors/translators has VGTU for many years; not unpaid ESL teachers on staff.
Misunderstand assignments with a lot of instructions, information beyond background knowledge in topics approached globally;	Instructions are ignored or unread; training in following instructions; Back-ground knowledge increases with wider interests & culture.
Plagiarism an overuse of quotes & few students' opinions; edu system maintains plagiarism.	Copying past papers & use of the Internet requires a legal understanding of the consequences of <i>sharing</i> ;
Social class exists in Lithuania & students from different parts of Lithuania reflect diverse manners, values, behavior & ethics; language can be used as a means of social prejudice ; Acquired accents are overvalued in Lithuania.	This is a status problem of wanting to be elite/academic & reflects as 'arrogant thinking'; It is not the accent/pronunciation but the thinking that should be respected. Better to acquire good perceptions, values and attitudes etc
Problem solving performance of male/female differences is non-significant; they use different parts of the brain to solve subject-related problems; but individual styles need to be profiled.	Reward all efforts; never differentiate on a gender basis; tell students the latest scientific findings on gender; Problem solving removes cause rather than creating new ways round problems.

PROBLEMS	COMMENTS
Content-area teachers find students have difficulty with class participation, asking & responding to questions, & comprehending lectures in English.	Aim for authenticity; opportunities to listen to a variety of speakers; include genre-specific vocabulary & material. Form public speaking clubs.
The importance of background knowledge which is weak in Lithuanians has been shown in psycho-linguistic studies etc.	Lithuanians are less interested in global issues & need to be encouraged to expand their world & take an active/responsible stance.
Increasing numbers of ESL students with learning disabilities entering tertiary institutions, for which the ESL teacher is untrained or disabilities are not recognized or reported from secondary schools.	Laziness; anti-social behaviour; difficulties interpreting; memorizing; processing; sequencing etc can be partly solved by <i>intra-individual balancing of strengths</i> & rewarding efforts.
Unsympathetic Directors/Heads can destroy an ESL teacher's enthusiasm to try new methods & techniques etc; e.g. after an excursion to Kaunas Pedagogical Museum, the author had to explain the value of the excursion (22).	Regarding the excursion: Law students focused on the right to education; Business students on educational products & services; and Tourist students were asked on ways to improve & advertise the museum for local & global visitors.

* Brainstorming (not the shout your ideas type of session) is raised to a higher level by applying *The Charette Procedure*, which involves organizing people into small clusters in which each brainstorms ideas one-after-the-other until everyone involved has had a chance to contribute fully. Ideas generated by one cluster, are then taken to other clusters to be built on, refined, and finally prioritized etc (23).

Besides the above problems, serious studies into educators' statements on the change/decline of student's behaviour, the lower level of entering-students and increasing difficulties of identifying and addressing students with learning difficulties needs to be completed. Students' difficulties are common to many cultures, e.g. Mark Bauerlein sees *ignorance* in American students as an 'intellectual, economic and civic disaster in the making' (24). In his book 'The Dumbest Generation: How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future' Bauerlein offers evidence, e.g. 40% high school graduates were literate in 1992 and 31% in 2003. The young *carry* information (mobiles and laptops) and have a new attitude of why bother remembering useless-to-me information. As yet there is no empirical evidence on the use of instant messaging, texting, iPods, video-games etc as impairing thinking abilities but these are 'changing how people's brains process information' (K. Kosick (25). Students are *multi-tasking* experts but the danger is in the performance of activities where 'multi-tasking forces the brain to share processing resources, so even if tasks do

not use the same regions (talking/driving) there is some shared infrastructure that gets *overloaded*. Multi-tasking was tested by scientist Russel Poldrack at UCLA by scanning brains and results showed that multi-tasking adversely affects how one learns because such learning is 'less flexible and more specialized' making retrieving information difficult. This study shows that people *do* hold more information in short-term memory but because students *throw out* irrelevant (to them) stuff and have 'some kind of compensatory mechanism to override distractions of incoming signals and process relevant information effectively' students need reasons for what they are *forced* to study (24).

In his book 'Everything Bad is Good for You' S. Johnson argues that *fantasy role-playing* video-games are cognitively demanding, self-challenging, satisfying (raising players to higher skill and thinking levels) and for some students provide learning experiences beyond even the best ESL teacher, teaching method, text-book or strategy etc. Gamers *willingly* solve problems, use deductive reasoning, infer rules, create and implement devices, include sophisticated aspects of life as well as develop attitudes to things changing constantly; yet in class there is an edu-situ requiring a final-dot, which is an unprogressive mind-set (24).

ESL students learning from online lessons and searching for information in a hyperlinked environment, benefit from opportunities to process linguistic and content information: *if* they have the patience, *if* learning skills are taught/developed, *if* students approach technology in academic (not only social) ways and *if* there is time to learn going from simple to complex. In her paper L. F. Kasper describes a typical postmodern study of a content-based instructional model of High Intermediate ESL students in a sustained content study within collaborative learning communities using information technology (IT) to develop linguistic, academic, socio-affective, and meta-cognitive skills as part of gaining *literacy* (a special way of using language for a variety of purposes which cannot dismiss electronic skills) so as to be *functionally literate* (able to apply information and gained learning) requiring students to become *critically literate* (evaluate validity and reliability of informational sources to make conclusions) (26). Such skills are not fully taught in Lithuanian secondary schools but are demanded at the tertiary level where rote learning further inhibits progress and overall adds to ESL teacher's difficulties.

Three types of teaching techniques used in Kasper's IT ESL project where students freely chose/focused their area of interest were: *Overt instruction* (active interventions on the part of the teacher/experts that provide a learner's scaffolding); *Critical framing* (encourage learners to evaluate knowledge, constructively critique learning and creatively extend/apply it to new contexts); *Transformed practice* (to help students apply/revise learning). Students chose interests according to their future career plans (26), and were assessed on the entire *process* (multiple opportunities/contexts in

which to synthesize and critically frame knowledge, examine intra-extra-systematic relationships, requiring critical analysis/reflection of a number of different disciplines, including business, psychology, sociology, technology, and popular culture) rather than one final mark (26).

Online editorial assistance for ESL students is minimal and difficult to customize. Research into computer feedback for ESL writers is focused on small-scale pedagogical systems within the framework of Computer Aided Language Learning. A pilot study in the use of phrasal Statistical Machine Translation (SMT) techniques to identify and correct writing errors has been made for L2/ESL by using examples of mass noun errors and the paradigm created by Brockett, Dolan, and Gamon is said to capture 18% of errors (27). Their system maps small phrasal 'treelets' (branches or connections) generated by a dependency parse to corresponding *strings*. This 'Tree-To-String' model allows users to benefit by accessing a certain amount of structural information during translation, without being completely tied to the need for a fully-well-formed linguistic analysis of the in-put.

Another design study in Australia found that ICT (interactive communication technology) needs programmers to be familiar with 'new approaches to learning/teaching' as well as technical skills. S. Jones bases the designing of flexible learning opportunities on a non-linear and collaborative process, which includes: Providers of academies content; Multi-media production team; Learning support experts; Librarian support; Copyright services; and Educational designers, which are also new professions. She states in her conclusion: 'A more collaborative, holistic, process in which participants share their knowledge/expertise, is not only more efficient but also encourages participants to experiment with ideas and to cope with ambiguity' in this postmodern world (28).

Modernism vs Postmodernism (like traditional vs progressive ESL) splits the two into different ways of knowledge-making, inquiry, communication, and building meaning etc. Ihab Hassan's in his book, *The Dismemberment of Orpheus* (1998) makes sense of some differences between modernism (dominated by Enlightenment ideas) and postmodernism (space of freeplay) as shown in summary in Table 5, and is included here mainly as a way to begin to understand the world of today's ESL students and to consider adding some postmodern aspects into ESL studies by adapting, integrating and combining aspects without fear and with the intention of creating more effective learning (29).

ESL teaching in a postmodern learning organization where *all* members continually learn for generating, retaining and leveraging individual/group learning to improve performance; is key to entrepreneurial academic institutions in transforming existing edu systems into learning-ones, and requires leaders to take on new roles. Seven characteristics of a learning organization that bring change where people are different from the way they were before the learning are: *continuous, collaborative, connected, collective,*

creative, captured, and codified (30). Transforming a college/university into a learning organization differs from traditional approaches of reform, which tends to focus on the implementation a specific reform policy, practice or process, i.e. looking at results rather than root causes (usually a result of not including staff in decision-making) without basing progressive changes on scientific findings on humans in a holistic, organic and integrated non-linear way. Changes begin with all teachers' encouragement to input.

Table 5. Modernism vs Postmodernism

<i>Modernism</i>	<i>Postmodernism</i>
Romanticism/symbolism	Para-physics/Dadaism
Form (conjunctive, closed)	Anti-form (disjunctive, open)
Purpose	Play
Design	Chance
Hierarchy	Anarchy
Mastery/logos	Exhaustion/silence
Art object/finished work/logos	Process/performance/antithesis
Centering	Absence
Genre/boundary	Text/inter-text
Semantics	Rhetoric
Metaphor	Metonymy
Root/depth	Rhizome/surface
Signified	Signifier
Narrative/ <i>grande histoire</i>	Anti-narrative/ <i>petite histoire</i>
Genital/phallic	Polymorphous/androgynous
Paranoia	Schizophrenia
Origin/cause	Difference-difference/trace
God the Father	The Holy Ghost
Determinacy	Inter-determinacy
Transcendence	Immanence (29)

A survey was completed by 28 second-year ESL students (Law, International Business, Tourism and Marketing) at A.V.Graiciunas Higher School of Management, in Kaunas (Sept, 2008). The most interesting results in terms of how students see the role of the teacher, know their abilities, willingness to learn and accept responsibility are shown below in Table 6. However, what happens in reality is different to what the results show, e.g. explanation of activities (8 strongly agreed and 13 agreed) supports a need for open dialogue of what is done in ESL courses. Taking responsibility to measure their own progress (9 agreed and 6 disagreed) reflects either an attitude that measuring progress is a teacher's responsibility or students do not know how to measure their own progress.

Table 6. What is important to you in language learning?*

Ques	Stronly agree	Agree	Do not know	Dis-agree	Strongly disagree	
1	4	16	6	2		Teacher tells what to do
2a	4	16	5	3		I know how to practice
2b	3	17	6	2		I find my own way to practice
2c	7	14	6	1		I am willing to find my own way
2d	4	19	3	2		I accept responsibility to find my way
3	10	13	0	4	1	Teacher's role is to help me
5	3	4	6	11	4	People learn in the same way
8a	YES – 24 NO – 4 Do you have the ability to learn languages successfully?					
8b	RANK 1 – 1, 2 – 0, 3 – 3, 4 – 2, 5 – 4, 6 – 1, 7 – 4, 8 – 10, 9 – 2, 10 – 1 Confident to learn					
14a	YES – 13 NO -15 Do you have the ability to write accurately in English?					
14b	RANK 1 – 2, 2 – 2, 3 – 2, 4 – 1, 5 – 5, 6 – 3, 7 – 5, 8 – 7, 9 – 0, 10 – 1 How confident?					
18a	4	12	5	7	0	I know how to set my goals
18d	7	12	6	1	2	Accept responsibility to set my goals
19a	YES -17 NO – 11 Ability to reach your new aims/scores?					
19b	RANK 1 – 7, 2 – 14, 3 -3, 4 -3, 5 – 2, 6 - 0, 7 – 0, 8 – 0, 9 – 0, 10 – 0 Ability to score work?					
28a	YES – 17 NO – 11 Can you find an effective way to learn English?					
28b	RANK 1 – 0, 2 – 2, 3 – 1, 4 – 0, 5 – 7, 6 – 3, 7 – 5, 8 – 8, 9 – 1, 10 – 1 How confident?					
29	8	13	4	1	2	Teacher should explain activities
36d	7	9	4	2	6	I will be responsible to measure progress

* www.victoria.ac.nz/lals/research/Docs/QUIZZYS95.pdf

Conclusions

1. ESL teachers, text-books, methods etc are very good but inadequate for the new millennium's demands;

2. Traditional (highly valued linear logic) thinking is limiting and additional thinking tools/skills need to be added to ESL teaching;

3. Scientific information on the brain's functions and other data on humans and learning has progressed and so teachers should up-date and implement *their version* of new information;

4. Problems of Lithuanian ESL *are* unique but the root causes are rarely identified or dealt with and as yet students with learning difficulties is unad-dressed;

5. ESL teachers cannot continue teaching as they were taught; profes-sionally they should enter the student's cyber-world and be more creative - without fear.

References

1. De Bono E., *New Thinking for the New Millennium*, Penguin Books, 1999, p 4.
2. De Bono E., *Free or Unfree? Are Americans Really Free?* 2007, ISBN 1-59777-544-4 PUB Phoenix Books, p. 26
3. Review of Paul Nation, *Learning vocabulary in another language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 477 + xiv, reviewed by Tom Cobb, Dépt de linguistique et de didactique des langues, Université du Québec à Montréal, 9 Jan 2002, for Canadian Journal of Linguistics http://www.er.uqam.ca/nobel/r21270/cv/Nation_2001.htm
4. Ogden Charles Kay http://en.wikipedia.org/wiki/English_for_Academic_Purposes
5. <http://www.sk.com.br/sk-krash.html>
6. Krashen's own website: <http://www.sdkrashen.com/main.php>
7. The American Council on Teaching of Foreign Languages ACTFL, San Antonio, Nov. 16, 2007, Modern Language Assoc. MLA, Chicago, Dec. 29, 2007, Northeast Conference on the Teaching of FL (NECTFL, New York, March 28, 2008, American Assoc. for Applied Linguistics (AAAL, Washington, March 31, 2008, Organizer: Heidi Byrnes, Georgetown University, byrnesh@georgetown.edu
8. Representing Foreign Language Education <http://www1.georgetown.edu/departments/german/faculty/byrnes/perspectivespanels/Guiding%20questions.11-9-07.pdf>
9. Brown Clara Lee, Curriculum and Academic Language Proficiency [cbrown26 \[at\] utk.edu Content Based ESL, University of Tennessee \(Knoxville, Tennessee, USA\), http://web.utk.edu/~tpte/scf_esl_f_cb.html](http://web.utk.edu/~tpte/scf_esl_f_cb.html)
10. <http://iteslj.org/Techniques/Brown-CBEC.html>
11. Bizys N., Critical thinking process as used by the article's author
12. De Bono E., *Free or Unfree? Are Americans Really Free?* 2007, ISBN 1-59777-544-4 PUB Phoenix Books, p. 62
13. <http://www.ericdigests.org/pre-929/esl.htm>
14. Macianskiene N., Tuomaite V., Vytautas Magnus University, *Learning Strategies in Foreign Language Teacher Professional Development*, <http://www.ut.ee/teacher/springuniv/articles/Macianskiene.pdf> <http://64.233.179.104/scholar?hl=en&lr=&q=cache:e9NU-wkcmLwJ:www.ut.ee/teacher/springuniv/articles/Macianskiene.pdf+esl+difficulties+lithuania>
15. <http://www.emu.edu/education/model.html#reflectchgmod>

16. Research Reveals: A Strong Vocabulary Affects both Your Power and Wealth www.wordhacker.com/en/article/improvevocabularyimprovelife.htm
17. Lloyd Margaret A., What is the GRE? Professor of Psychology at Georgia Southern University where she teaches Social Psychology
18. http://www.world-english.org/improve_vocabulary_advanced.htm
19. Ambler Eric, The Intercom Conspiracy, pub 1970 (in English) by William Brothers Limited, SBN 297 17959 4
20. <http://www.wordhacker.com/en/article/sevenstyleoflearning.htm>
21. De Bono E., WORDPOWER, An Illustrated Dictionary of Vital Words, Penguin Books, 1990
22. Internet sites as background reading to global ESL problems: <http://humanities.byu.edu/elc/Teacher/sectionone/aboutlanguageq3.html>, http://owl.english.purdue.edu/handouts/general/gl_essay.html, http://esl.about.com/cs/pronunciation/a/bl_social.htm, <http://www.jstor.org/pss/3586613>, Zamel Vivian, The Composing Processes of Advanced <http://www.jstor.org/pss/3586647>, Academic Listening/Speaking Tasks for ESL Students: Problems, Suggestions, and Implications, TESOL Quarterly, Vol. 30, No. 2, 1996, p. 297-320, Pub. Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. RESOL, www.jstor.org/pss/3588145 http://writing.umn.edu/tww/nonnative/nn_speakers.html http://writing.umn.edu/tww/nonnative/nn_speakers.html
23. Newsletter 66, 23rd Jan 2007, The Charette Procedure: Brainstorming Multiple Ideas with Multiple Stakeholders www.mindtools.com
24. NEWSWEEK, June 9 2008, ISBN 770-1635-705-128, Science article, The Dumbest Generation? Don't Be Dumb, Sharon Begley and Jeneen Interlandi, p. 62
25. Ken Kosik, University of California, Santa Barbara, co-director of Neuroscience Research Institute, p 62 NEWSWEEK (see above)
26. Kasper Loretta F., Language Learning & Technology, Vol. 4, No. 2, Sept. 2000, p. 105-128, New Technologies, New Literacies: Focus Discipline Research and ESL Learning Communities, Kingsborough Community College/CUNY, <http://lit.msu.edu/vol4num2/kasper/>
27. Brockett Chris, Dolan William B., & Gamon Michael, Proceedings of the 21st International Conference on Computational Linguistics and 44th Annual Meeting of the ACL, p. 249–256, Sydney, July 2006, Association for Computational Linguistics Correcting ESL Errors Using Phrasal SMT Techniques, Natural Language Processing Group Microsoft Research, One Microsoft Way, Redmond, WA <http://64.233.183.104/search?q=cache:rEhVdnTDJcEJ:acl.ldc.upenn.edu/P/P06/P06-1032.pdf+esl+terminology+errors&hl=en&ct=clnk&cd=15>
28. Jones S., Designing flexible learning opportunities through a non-linear collaborative process, Peer reviewed original from UltiBASE publications, <http://ultibase.rmit.edu.au/Article/nov03/jones2.htm>
29. http://www.emstac.org/registered/topics/esl/research_highlights.htm <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/722/08/>
30. Luu Nguyen Quoc Hung, Ph D Thesis of University of Iowa, Dissertation Abstract International Order No DA96030961, 56 (100), 3874A, Vol. 20, 2007, Essays in Education Transforming a University into a Learning Organization in the Era of Globalization: Challenges for the School System Leaders, Can Tho University Vietnam <http://www.usca.edu/essays/vol212007/adeleke.pdf>, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10505143>

LINIJINĖS PROGRAMOS IR NELINIJINIS MĄSTYMAS

Santrauka

Šis straipsnis skatina anglų kaip antrosios kalbos mokytojus peržengti įprastą linijinio mąstymo tradiciją, atsisakant stereotipinių vadovėlių ir pasenusių, tradicinių mokymo metodų/strategijų, kaip neatitinkančių šiuolaikinių studentų mokymosi tendencijų (joms būdingas nelinijinis, skaitmena grindžiamas kibernetinis pasaulis, kai atliekama keletas skirtingų užduočių vienu metu). Geras žodynas ir išlavinti mąstymo gebėjimai yra vertingi, tačiau metas mokytojams įtraukti ir efektyvaus mąstymo anglų kalba metodus, pasiremiant naujausia mokslininkų paskelbta informacija apie proto funkcionavimą (kaip organišką, kaip saviformį, pagrįstą tiesioginėmis neuronų sąveikomis). Akademiame pasaulyje dažnai manoma, kad informacija yra įvestis, kuri įkraunama ir saugoma bylose ar atmintyje, tačiau darbo procese gebėjimai taikyti/perduoti tokią informaciją yra silpni. Problemą gilina ir tai, jog baigusieji studijas tradiciniais metodais ir vėliau formuoja terpę, kurioje perdėm vertinama logika, mąstoma vadovėlių skyriais, linijiniu būdu mokomasi toliau, laukiama darbo užduočių „iš aukščiau“. Visa tai padeda susiformuoti statiškai protaujantiems, o tai ne visuomet adekvatu gyvenimo ar darbo situacijoms. Straipsnyje ir polemizuojama šiais klausimais, svarstomos antrosios kalbos mokymo problemos, supažindinama su moderniais jos mokymo metodais, pagerinančiais mokymosi lygį. Taip pat siūloma atsižvelgti į poreikį perorganizuoti anglų kaip antrosios kalbos mokymo strategiją į nelinijinę (lateralinę ir kūrybišką), kuri būtų paremta metodais, įvertinančiais naujausias mokslo žinias apie mokymąsi kibernetinėje erdvėje. Straipsnyje taip pat aptariamas studentų požiūris į anglų kaip antrosios kalbos mokymąsi.

Esminiai žodžiai: linijinis, nelinijinis, lateralinis, saviformis, sąveikos, strategijos, daugybinė išmana, kibernetinis pasaulis, daugybinės užduotys.

LIETUVOS RESPUBLIKOS TERMINŲ BANKAS: TERMINIJOS TVARKYBOS GALIMYBĖS IR PROBLEMOS

Audra Ivanauskienė

Valstybinė lietuvių kalbos komisija
Žvejų g. 14 A, Vilnius
tel. (8 5) 272 2022, el. p. audra.ivanauskiene@vlkk.lt

2003 m. priimtas Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas – svarbus žingsnis terminologijos darbo teisinio reguliavimo link. Iki tol lietuvių terminija norminta, tvarkyta rengiant žodynus, skelbiant mokslines publikacijas, teikiant rašytines ir žodines konsultacijas, kuriant duomenų bazines. Dabar galima naudotis dar vienu įrankiu – Lietuvos Respublikos terminų banku (<http://terminai.vlkk.lt>), kurio tikslas – sutelkti įvairius terminijos išteklius. Tai svarbu siekiant nuoseklios terminijos tvarkybos.

Valdovaujantis Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymu ir jo įgyvendinamaisiais teisės aktais¹ sukurta ne vien informacinė, bet ir organizacinė sistema. Ministerijos, Vyriausybės įstaigos, Seimui atskaitingos institucijos įgaliotos teikti savo prižiūrimų sričių teisės aktų terminus. Jose sudarytos terminijos komisijos, kaip registruotosios vartotojos šios institucijos turi prieigą prie Terminų banko informacinės sistemos (žr. 1 diagramą).

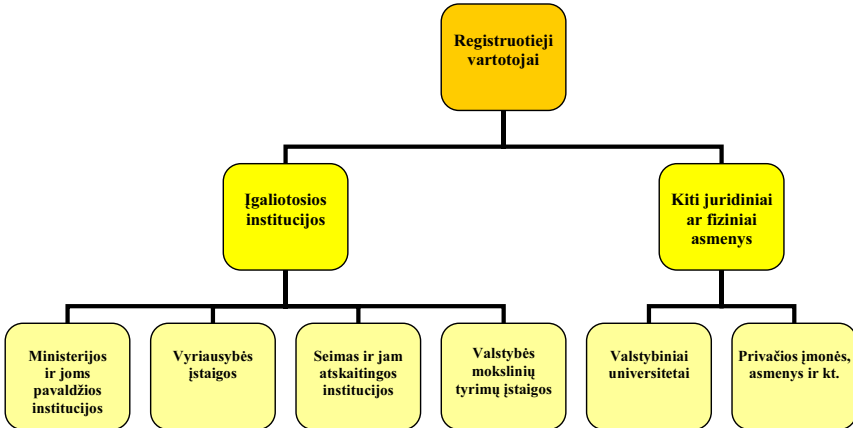
Terminų banko informacinė sistema buvo kuriama orientuojantis į naujausias ir perspektyviausias technologijas. Visi Terminų banko registruotieji vartotojai – terminų teikėjai gali sudaryti savo sričių terminų bazines, jose gali tvarkyti, taisyti duomenis, naudotis jomis kaip darbinėmis terminų bazėmis.

Savo terminijos komisijose dalykiškai apsvarstytus terminų straipsnius rinkinius terminų teikėjai informacine sistema siunčia Terminų banko duomenų tvarkytojams – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos darbuotojams, kurie juos perduoda ekspertams, taip pat turintiems prieigą prie sistemos ir vertinantiems pateiktą terminų straipsnių dalykinį ir (arba) kalbinį tinkamumą.

¹ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. N-1(90) „Dėl Lietuvos Respublikos terminų banko metodikos patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 881 „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymą“, Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. X-245 „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 metų veiklos ataskaitos“.

ma. Sprendimai dėl pateiktų terminų priimami Terminologijos pakomisės ir Kalbos komisijos posėdžiuose. Juose dalyvauja ir terminų teikėjai. Ekspertų, Kalbos komisijos Terminologijos pakomisės pastabos ir pasiūlymai taip pat perduodami per informacinę sistemą. Po tokios procedūros dalykiškai ir kalbiškai parengti terminų straipsniai (jų rinkiniai) skelbiami Terminų banke. Šiuo metu apbruotų teisės aktų terminų yra beveik 4 tūkstančiai.

1 diagrama. Lietuvos Respublikos terminų banko registruotieji vartotojai.

Terminų banko informacinėje sistemoje kaupiamos teisės aktų terminijos tvarkybos patirtis rodo, kad ši terminija nėra nepriekaištingos kokybės – iš banke skelbiamų galiojančių teisės aktų inventorizuotų terminų straipsnių net 40 % yra teikiami su pastabomis² dėl termino ir (arba) sąvokos apibrėžties. Terminams trūksta sistemishumo, tikslumo, net kalbinio taisyklingumo, kartais neaiškus sąvokos ir ją įvardijančio termino santykis (sąvoka platesnė arba siauresnė nei terminas ir atvirkščiai), dažnai redaguotinos, net dalykiškai tikslintinos sąvokų apibrėžtys ir t. t. Be jokios abejonės, visa tai daro neigiamą poveikį teisės aktų kokybei. Be to, valstybės institucijų atliekama galiojančių teisės aktų terminų inventorizacija negarantuoja realių teisės aktų pataisų – tie patys taisytiniai terminai, sąvokų apibrėžtys toliau vartojami

² Paprastai pastabos rašomos galiojančių teisės aktų terminų straipsniuose. Taisytino, tikslintino dalykiškai ir (arba) kalbiškai, bet teisės akte jau vartojamo termino pastaboje nurodoma, kuo jis keistinas. Straipsnyje taip pat teikiama nuoroda į taisyklingo termino straipsnį. Pastaba prirašoma ir tada, kai redaguojama ir (arba) tikslinama teisės akte teikiama sąvokos apibrėžtis. Tokios pastabos ir nuorodos labai svarbios teisės aktų rengėjams, vertėjams, redaktoriams, nes padeda išvengti netikslios, netaisyklingos terminijos plitimo.

rengiamų teisės aktų projektuose, įtvirtinami Europos Sąjungos dokumentų vertimuose.

Kas kita, kai tam tikros srities specialistų ir kalbininkų terminologų apsvarstomi ir įvertinami rengiamų teisės aktų projektų terminų straipsniai. Tada paprastai pasiekiami geriausių rezultatų – teisės aktas išleidžiamas dalykiškai ir kalbiškai sutvarkius jo terminiją. Tačiau iš visų šiuo metu Terminų banke skelbiamų teisės aktų terminų tėra 25 % tokių, kurių šaltinis – teisės akto projektas. Darytina išvada, kad tikslinga didesnę dėmesį skirti kaip tik teisės aktų projektų terminijos derinimui. Tokiu būdu gerinama ne tik teisės aktų kokybė, bet ir palaipsniui mažinama valstybės institucijų teisės aktų terminijos inventorizacijos apimtis, efektyvinama terminijos komisijų veikla.

Terminų banke kaupiami ne vien teisės aktų terminai. Stengiamasi naudotis įvairiais išteklių, todėl didžiąją Terminų banko dalį sudaro terminų žodynų duomenys³. Jie čia skelbiami žodynų rengėjų, leidėjų ir Terminų banko administratorės Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sutarimu. Visi žodynai, kurių terminų straipsniai patenka į Terminų banką, turi būti įvertinti pagal Terminų žodynų vertinimo taisykles, patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. N-8(97). Pirmenybė teikiama aiškinamiesiems žodynams. Iki šiol Terminų banke yra sukaupta apie 80 tūkstančių terminų iš chemijos, automatikos, tekstilės, metrologijos, kompiuterijos, karybos, geležinkelių transporto, telekomunikacijų, edukologijos, sporto, biologijos ir kitų sričių žodynų. Stengiamasi išlaikyti autentiškus žodynų duomenis, todėl kai kada pasitaikantys teksto trūkumai, apsirikimai, netikslumai, pavyzdžiui, kitų kalbų netikslūs, retkarčiais net klaidingi atitikmenys, lietuviškų terminų kirčiavimo klaidos ir pan., patenka į Terminų banką. Dėl pastebėtų klaidų konsultuojamasi su žodynų rengėjais, suderinus taisinius klaidos ištaisomos. Jei žodyne pateikti duomenys keičiami iš esmės, Terminų banke įrašomos pastabos. Taigi terminų tvarkytojai, žodynų rengėjai gali pasinaudoti Terminų banku kaip galimybe bet kada atnaujinti, taisyti terminologinius duomenis.

Parengti terminų žodyną, ypač aiškinamąjį, ne lengvas darbas, o įvairių sričių terminijos reikia nuolat ne vien mokslo ar dalykinėje kalboje. Kalbininkai patys vieni niekada nekūrė matematikos, fizikos, chemijos, botanikos ar kitų mokslų terminų. Nuo lietuvių terminijos norminimo pradžios susiklosčiusi tradicija – terminus kuria to dalyko specialistai, padedami, patariami kalbininkų, – gyvuoja iki šiol. Taigi siekiant užtikrinti kuo spartesnę dalykiškai tikslų ir kalbiškai taisyklingų terminų sklaidą labai svarbu, kad prie Terminų

³ Atkreiptinas dėmesys, kad pagal šaltinius, dalykinį tikslumą ir kalbinį taisyklingumą Terminų banke skelbiami terminai yra trejopi: *aprobuoti*, *teiktini* ir *neteiktini*. *Aprobuoti* – tai nepriekaištingos terminologinės kokybės terminai, vartojami ar vartojami teisės aktuose. Kalbiškai taisyklingi, bet iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, terminų žodynų, imami terminai traukiami į Terminų banką kaip *teiktini*. Statusas *teiktinas* suteikiamas ir kalbiškai taisyklingiems teisės aktuose vartojamiems aprobutų terminų sinonimams. *Neteiktini* – tai pagrindinių terminologijos principų ir lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimų neatitinkantys terminai.

banko pildymo prisidėtų kuo daugiau mokslo bendruomenės. 2008 m. gegužės 28 d. buvo papildytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymą“⁴. Šiuo nutarimu valstybės mokslinių tyrimų įstaigoms suteikiami tokie patys įgaliojimai, kokius iki šiol turėjo valstybės institucijos (ministerijos, Vyriausybės įstaigos ir kt.). Tai reiškia, kad mokslinių tyrimų įstaigose taip pat bursis terminijos komisijos, per kurias į Terminų banką pakliūs mokslo terminai. Tokia pati veikla minėtu nutarimu rekomenduojama ir valstybiniais universitetams. Mokslininkai, gavę prieigą prie Terminų banko sistemos, galės kurti savo duomenų bazes (iš jų ilgainiui galbūt išeis ir terminų žodynų). Negalima teigti, kad tokių mokslininkų grupių, tam tikros srities terminų komisijų iki šiol nebūta, tačiau prieš kelerius metus pradėtą kaupti Terminų banką galima laikyti nauju mokslo terminijos tvarkybos stimulu. Nuo pat 2005 m. sėkmingai bendradarbiaujama su Botanikos instituto, Vilniaus universiteto botanikais, kartu su Lietuvių kalbos instituto terminologais tvarkančiais botanikos nomenklatūrą. Terminų banke jau skelbiama apie 8000 augalų vardų. Terminų banko kūrimas paskatino burtis ir informacinių technologijų, kompiuterijos specialistus – Matematikos ir informatikos instituto mokslininkų iniciatyva įsteigta Informatikos ir informacinių technologijų terminijos komisija, vienijanti ne tik šio instituto, bet ir Kauno technologijos, Vilniaus universitetų, kitų institucijų informatikus. Tokia gerą patirtimi gali pasinaudoti kitos mokslo ir studijų institucijos, kurdamos savo srities terminijos komisijas.

Išvada

Terminijos kaupimas viename šaltinyje, jos dalykinis ir kalbinis vertinimas, skirtingų, bet artimas sritis prižiūrinių institucijų specialistų ir kalbininkų terminologų bendradarbiavimas yra tikslingas ir perspektyvus darbas. Internetinis Terminų bankas, kurio duomenimis (šiuo metu skelbiama apie 90 tūkstančių terminų straipsnių) gali laisvai ir nemokamai naudotis kiekvienas interneto vartotojas, ypač naudingas teisės aktų rengėjams, vertėjams, redaktoriams, mokslininkams, studentams ir kt. Terminų bankas – tai priemonė sistemiškai kaupti, kurti ir norminti lietuvių kalbos terminiją.

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 537 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 12 d. nutarimo Nr. 881 „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymą“ pakeitimo“

Šaltinių sąrašas

1. Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas (Žin., 2004, Nr. 7-129).
2. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. N-1 (90) „Dėl Lietuvos Respublikos terminų banko metodikos patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 26-842).
3. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. N-8(97) „Dėl Terminų žodynų vertinimo taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 92-3395).
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 881 „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant 5. Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymą“ (Žin., 2004, Nr. 109-4089).
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. X-245 „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 metų veiklos ataskaitos“ (Žin., 2005, Nr. 78-2811).
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 537 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 12 d. nutarimo Nr. 881 „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymą“ pakeitimo“ (Žin., 2008, Nr. 67-2530).

THE TERM BANK OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: FACILITIES AND PROBLEMS OF TERMINOLOGY MANAGEMENT

Summary

The aim of this report is to present information and administration system of the Term Bank of the Republic of Lithuania, also to discuss terminology management problems. The purpose of the Term Bank is to ensure a consistent usage of the approved terms of the Lithuanian language, particularly those used in the legal acts of the Republic of Lithuania, to create a common information system for various public authorities, which could be accessed by and receive data from other natural and legal persons and which could be used freely by specialists in different fields.

TARPTAUTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ ADAPTAVIMAS: ŽODŽIO GALAS

Laima Kalėdienė

*Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, Vilnius
tel. (8 5) 263 7861, el. paštas laigruma@gmail.com*

Raktiniai žodžiai: tarptautiniai žodžiai, dažninis žodynas, adaptavimas, žodžių daryba, daiktavardis.

Svarbia problema tampa terminijos internacionalėjimas. Ypač daug svetimų žodžių randasi mokslo kalboje, tačiau „bet kurios mokslo srities kalba neturi skirtis nuo bendrinės kalbos, tik mokslo raštų kalba turi savo terminus“ [1: 148]. V. Žilinskienės duomenimis [12: 7], beveik kas penktas publicistikos žodis yra skolinys. J. Klimavičius, analizuodamas terminų sinonimiją, teigia, kad „lietuviški tarptautinių terminų atitikmenys išnaudojami ne visai pakankamai ir jų kūrimo potencialas toli gražu nėra išsemtos“ [7: 122]. Ženkli tarptautinių žodžių, ypač terminų, ypatybė yra ta, kad jie neturi leksinės-emocinės konotacijos. Vadinasi, jiems turi būti būdingi visi mokslo kalbos bruožai [4: 127]: abstraktumas, logiškumas, objektyvumas, tikslumas ir kt.

„Nėra ir vargu ar gali būti pasaulyje tokia kalba, kurios žodynas būtų visas savas. Vadinasi, kiekvienos kalbos žodyne, be savųjų žodžių, visuomet esti dar ir svetimos kilmės žodžių“ [3: 108]. Spartėja mokslo ir technikos pažanga, todėl randasi vis daugiau naujų žodžių, dažniausiai svetimų. „Daugelis įvairių tautų vertybių yra tarptautinio pobūdžio, tai iškyla ir tarptautinių žodžių poreikis“ [10: 118]. Kai kurie svetimi žodžiai į lietuvių kalbą yra patekę jau seniai, pvz., *arkikatedra, patentas, procentas, talentas*, bet yra ir visai neseniai atsiradusių, pvz., *klonas, genomas, nanotechnologijos*.

Tarptautiniais žodžiais, arba internacionalizmais, lietuvių kalbotyroje laikomi „bendrinei kalbai priimtini (nelaikomi barbarizmais) skoliniai, kurių svetimą kilmę aiškiai patvirtina bent dalis svarbiausiųjų tarptautinio bendravimo (arba ir klasikinių) kalbų ir kurie neturi neabejotinų skolinimo iš kurios nors gretimos kalbos pėdsakų“ [8: 641].

Tačiau skolinių ir tarptautinių žodžių skyrimo problema visuomet išlieka jau vien todėl, kad kalbos nuolat pasipildo naujais žodžiais. Pati tarptautinių žodžių samprata buvo aktuali praėjusį šimtmetį, pastaruoju metu ne vienoje šalyje jos iš viso atsisakoma, nes vis labiau linkstama palaikyti gyvosios

kalbos kaip tarptautinio bendravimo priemonės idėją – šiuo metu neabejotinai tai yra anglų kalba. Dar XX a. pradžioje ir viduryje, kai vėl buvo atgijusi daugelį amžių tai prigresdama, tai vėl įsiliepsnodama egzistavusi dirbtinės tarpusavio bendravimo kalbos kūrimo idėja, buvo sukurtos *esperanto* (I ir II), *ido*, *okcidentalio* ir *latino sine flexione* kalbos (pripažintos 1930 m.). Radosi sumanymas išgryninti iš plačiau vartojamų kalbų bendrų žodžių branduolį, „nuvalyti“ nuo jo specifines kalbų „apnašas“ ir sukurti tarptautinio bendravimo kalbą, dabar vadinamą *interlingva* (II). Ilgai diskutavus tarptautiniais žodžiais (žodžiais, įtraukiamais į *interlingvos* žodyną, tiesiog sąrašą) apsispręsta laikyti iš lotynų ar graikų kalbų atėjusius žodžius, vartojamus anglų ir kuriose nors romanų grupės kalbose, rusų ir vokiečių kalbas laikant patvirtinančiomis tų žodžių paplitimą. Kartais lyg kontroliniu laikytas skaičius 5: tarptautiniai žodžiai – tai žodžiai, paplitę penkiose iš germanų ir romanų kalbų grupių kalbose [5: 213-214].

Straipsnyje nagrinėjamas vadinamųjų tarptautinių žodžių adaptavimas vienu iš aspektų: daiktavardžių lietuvinimas žodžio galo požiriu. Tyrimo objektą sudaro 6666 tarptautiniai žodžiai, išrinkti iš L. Grumadienės ir V. Žilinskienės *Dažninio dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodyno* (toliau – DŽ), kuriame iš viso pateikiama 25 068 žodžių (rinkta iki dažnio 1, nes labai mažo dažnumo žodžiai jau gali būti laikomi atsitiktiniais). Didžioji jų dalis yra įvairių sričių - teisės, politikos, istorijos, kalbotyros, geologijos, geografijos, fizikos, sporto, muzikos, chemijos, tekstilės, literatūros, ekonomikos, kompiuterijos ir kitų – terminai.

Dažniausias DŽ užfiksuotas daiktavardis – *dokumentas* – turi net 1872/280 dažnį, vadinasi, tirtuose tekstuose jis yra paminėtas 1872 kartus, bet tik 280-yje imčių (teksto atkarpų po 1000 žodžių), taigi *dokumentas* vartojamas dažnai, bet siaurai, tam tikruose tekstuose. Panašiai yra atsitikę ir su dažniausiu būdvardžiu *politinis* – 870/218, o dažniausias veiksmažodis *organizuoti* pasirodo tik 312 dažnio zonoje 196-iose imtyse.

Taip pat buvo užsibrėžta patikrinti, kurie iš DŽ esančių tarptautinių žodžių aptinkami ir trijuose lietuviškuose tarptautinių žodžių žodynuose: 1) 1985 m. išleistame *Tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. V. Kvietkauskas); 2) 2001 m. išleistame *Tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. A. Kunderys); 3) 2000 m. (III leid.) *Mokykliniame tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. J. Paulauskas). Žodžių, rastų tik DŽ, tėra 21 pavyzdys (skaičius šalia žodžio rodo dažnį, išdėstyta mažėjančio dažnio tvarka): *anestrinis* (17), *chutai* (17), *ketalaras* (12), *betaksolis* (4), *atenolis* (4), *arendavimas* (4), *sponsorius* (5), *ampicilinas* (3), *nadololis* (3), *piperilienstireninis* (3), *regurgitacinis* (3), *rentingas* (3), *arendatorius* (2), *aseptolis* (2), *astenizacija* (2), *biujikas* (2), *brikanilis* (2), *brokeridžas* (2), *digoksinas* (2), *dodecilas* (2), *enharmoninis*(2), *eudominantinis* (2).

Absoluti dauguma vardažodžių DŽ pateikiama vienaskaitos forma, išskyrus 1) etnonimus ir bendruomenės narių pavadinimus, pvz., *skautai*, *kalvinistai*, *evangelikai*, *karmelitai*, *dominikonai*, *bazilijonai*, *marjonai*, *liutero-*

nai, bernardinai, aborigenai, kamalduliai ir kt.; 2) rūšies pavadinimus, pvz., *skorpionai, varanai, kaktusai, salmonelės, dinozaurai; avuurai, inicialai* ir kt.; 3) cheminių ir medicininių (medikamentinių) elementų pavadinimus, pvz., *toksinai, silikatai, peptidai, fluoridai, rudimentai, kofermentai, hormonai, vitaminai* ir kt. Iš viso rasti 59 daugiskaitinės formos žodžiai.

Kadangi DŽ medžiaga rinkta iš vartosenos ir nenorminta, pasitaiko neati tikimų normai, pvz., DŽ – *taksi, saldo, strobila*, Tarptautinių žodžių žodynuose – *taksis, saldas, strobilė* ir kt.

Tarptautiniai žodžiai yra taip pritaikomi, kad būtų patogūs vartoti lietuvių kalbos sistemoje. Adaptavimo laipsnis būna skirtingas:

- **neadaptuoti** (minimaliai pritaikyti tik fonetikos ir rašybos atžvilgiu, pvz.: *žiuri, fojė, domino* ir kt., todėl nekaitomi);
- **minimaliai adaptuoti** (pridedant baigmenis, pvz.: *dokumentas, faktas, sistema; adekvatus, solidarūs; idealiai, privačiai; intensyvinti, reitinguoti* ir kt., todėl kaitomi);
- **pakankamai adaptuoti** (turintys lietuviškų darybos priemonių, dažniausiai priesagų, pvz.: *realizavimas, šantažuotojas; kultūrinis, struktūriškas* ir kt., todėl kaitomi).

DŽ rasti 29 gramatiškai nesulietuvinti, t. y. neadaptuoti, taigi ir nekaitomi žodžiai. Tačiau šių žodžių negalima traktuoti kaip visai nesulietuvintų vienetų, nes jie grafiškai yra nutolę nuo originalo, jie tariaimi laikantis minimalių lietuvių kalbos tarties taisyklių.

DŽ rasti tokie **neadaptuoti žodžiai**: daiktavardžiai *taksi, šou, mis, meiniu, reziumė, žiuri, ledi, domino, dosjė, ekiu, bolero, ateljė, fiasko, fojė, kazi no, interviu, pepsis, ego, veto, tabu, storno, metro, maestro*, būdvardžiai *bruto, saldo*, jaustukai ir dalelytės *plius, amen, stop, bravo*.

Beveik visi neadaptuoti žodžiai yra iš mažo dažnio zonos, išskyrus kelis vidutinio dažnio zonos žodžius, kurie yra zonoje nuo 48 iki 12 - *interviu, meiniu, fojė, ekiu, taksi*.

Neadaptuoti tarptautiniai žodžiai nėra dažnai vartojami, nes vos keletas iš jų yra vidutinėje dažnio zonoje, o visi kiti - mažo dažnio. Ėmus juos vartoti dažniau, kai kurie iš jų labiau prisitaiko prie lietuvių kalbos, pvz., *taksis*. Pažymėtina, kad net neadaptuoti tarptautiniai žodžiai gali turėti lietuviškų vedinių, pvz.: *vetuoti, reziumuoti, interviuotojas* ir kt.

Minimaliai adaptuotais laikytini dažniausiai linksniuojamieji žodžiai, kuriems pridedama priesaga su galūne. S. Keiniui „skolinių pritaikymo prie lietuvių kalbos sistemos atvejais galūnės ir priesagos nėra žodžių darybos priemonės, nes kalboje nėra esminės tam būtinos sąlygos - pamatinio žodžio“ [6: 114]. V. Urbučiui toks internacionalizmų adaptavimas yra akivaizdžiai susijęs su daryba [11: 41].

Morfologinis lietuvinimas esti galūninis, priesaginis, priešdėlinis.

Logiškai **pakankamai adaptuotais** reikėtų laikyti tuos bendrašaknius tarptautinius žodžius, kurių, kaip ir lietuviškų, susidaro visa sistema. Kuo la-

biau paplinta žodis kalboje, tuo jis yra labiau adaptuotas. Iš tarptautinių žodžių, kaip ir iš grynai lietuviškų žodžių, susidaro vienos šaknies sisteminių terminų šeimos: *programa, paprogramė, programuotojas, programuoti, programinis, programiškas, programiškai* ir kt., jie savo ruožtu imami kaitalioji pagal lietuvių kalbos taisykles: *programuodamas, programuojamas* ir pan.

Tačiau formaliosios žodžių darybos požiūriu pakankamai adaptuotais tenka laikyti tik tuos tarptautinius žodžius, kurie turi specifinių lietuviškų žodžių darybos elementų, priesagų ar priešdėlių, taip pat hibridinius dūrinius. Apskritai pakankamai adaptuotų tarptautinių žodžių grupė galėtų sąlygiškai vadintis hibridais. Tenka pabrėžti, kad lietuviškų elementų buvimas ne visada yra sąlygotas didesnio adaptavimo laipsnio, nes kai kurių būdvardžių, o veiksmazodžių – visų negalima pasidaryti be atitinkamų lietuviškų baigmenų, pvz.: *politinis, fizinis, egzistencinis; subsidijuoti, kultūrinti* ir kt., o kiti lyg ir yra įgiję daugiau galimybių, pvz.: *socialinis* ir *socialus*, nors reikšmės, aišku, skiriasi.

Tarptautinių žodžių pasiskirstymas kalbos dalimis DŽ matyti iš lentelės Nr. 1, kurioje pateikiamas ne tik tarptautinių žodžių kiekis DŽ, bet ir palyginama su visų žodžių pasiskirstymu jame kalbos dalimis (pastarieji duomenys iš DŽ: XXXIII).

1 lentelė. Tarptautinių žodžių pasiskirstymas DŽ kalbos dalimis

Kalbos dalis	Skirtingi tarptautiniai žodžiai		Visi skirtingi žodžiai	
	Absoliutus skaičius	%	Absoliutus skaičius	%
Daiktavardis	4 143	62,15	17 347	45,25
Būdvardis	1 641	24,62	5 868	15,31
Veiksmazodis	651	9,77	12 516	32,65
Prieveiksmis	229	3,43	1 929	5,03
Skaitvardis	2	0,03	80	0,21

Dažniausi tarptautiniai žodžiai yra daiktavardžiai – 4143 (62,15 %). Jų yra ne tik daugiausia, bet jie yra ir dažniausi tekstuose. Antrieji pagal dažnumą yra būdvardžiai – 1641 (24,62 %). Gerokai retesni yra veiksmazodžiai – 651 (9,77 %). Palyginimas su visais tekstuose randamais žodžiais rodo, kad tekstuose esama apie trečdalį (32,65 %) veiksmazodžių, taigi santykiškai daugiau nei trigubai daugiau nei tarptautinių, o būdvardžių ir daiktavardžių – mažiau.

daiktavardžiai: *dokumentas* 1872, *respublika* 1754, *sistema* 1475, *organizacija* 1021, *forma* 956, *bankas* 950, *kultūra* 946, *grupė* 934, *procesas* 900 ir kt.;

būdvardžiai: *politinis* 870, *socialinis* 659, *administracinis* 614, *ekonominis* 573, *konkretus* 406, *nacionalinis* 318, *konstitucinis* 315, *fizinis* 235, *isto-*

rinis 234, centrinis 232, profesinis 220, kultūrinis 208, finansinis 202, akcinis 200, struktūrinis 200 ir kt.;

veiksmazodžiai: *organizuoti* 312, *registruoti* 197, *garantuoti* 175, *formuoti* 174, *analizuoti* 150, *reguluoti* 145, *privatizuoti* 143, *realizuoti* 139, *egzistuoti* 124, *informuoti* 113 ir kt.

Daiktavardžių adaptavimas

1. Neadaptuoti daiktavardžiai

DŽ rasti tokie 24 **neadaptuoti daiktavardžiai:** *taksi, šou, mis, menu, reziumė, žiuri, ledi, domino, dosjė, ekiu, bolero, ateljė, fiasko, fojė, karatė, kazino, interviu, pepsi, ego, veto, tabu, storno, metro, maestro.*

Nelinksniuojamieji kitų kalbų kilmės daiktavardžiai lietuvių kalboje yra arba vyriškosios, arba moteriškosios giminės, tik toji giminė reiškiamą ne morfologiškai, o sintaksiškai [2: 23]. Išimtį sudaro tik moteriškos lyties asmenis žymintys daiktavardžiai – *mis, ledi* ir kt.

Visi kiti daiktavardžiai, turintys gale tiek kirčiuotą, tiek nekirčiuotą *-o, -u, -i*, lietuvių kalboje yra vyriškos giminės, tokie DŽ yra, pvz.: *taksi, šou, žiuri, menu, ekiu, pepsi* ir kt.

Lietuvių kalboje kitų kalbų kilmės daiktavardžiai su kirčiuota galūne *-ė* yra moteriškos giminės. DŽ rasti: *ateljė, fojė, reziumė, dosjė, esė, kupė*. Vienintelis *atašė* yra vyriškos giminės pagal prasmę.

2. Minimaliai adaptuoti daiktavardžiai

Skoliniai, atėję į kalbą, visų pirma pasikeičia fonetiškai, vėliau prisitaiko prie lietuvių kalbos morfologinės sistemos. Paprastai jie gauna lietuviškas galūnes ir kaitomi pagal kurį nors žodžių linksniavimo ar asmenavimo tipą. Svetimos kilmės vyriškos giminės daiktavardžiai lietuvių kalboje dažniausiai gauna galūnes *-as, -is* ir linksniuojami pirmąja linksniuote; moteriškos giminės daiktavardžiai gauna galūnes *-a, -ė* ir linksniuojami antrąja linksniuote.

A. Pakerys [9: 22–23], aptardamas tarptautinių žodžių baigmenis, nurodo, kad lingvistinėje literatūroje jų pavidalas ir skaičius gerokai įvairuoja, jis pats tokių skiria apie 700. Aprašydamas tarptautinių žodžių kirčiavimą, šis autorius laikosi tokių baigmenų atrankos principų: 1) baigmenų produktyvumo, 2) žodžių paplitimo, 3) aktualumo kalbos kultūros atžvilgiu.

Aptariant minimaliai adaptuotus daiktavardžius, čia jie sąlygiškai skirstomi į tris grupes pagal dažnumą: skiriamos didelio, vidutinio ir mažo dažnio zonos. Tai labai informatyvu vartosenos tyrimo atžvilgiu.

DŽ rasti 3027 minimaliai adaptuoti daiktavardžiai (45,41 % visų tarptautinių DŽ rastų žodžių).

DŽ rasti 788 daiktavardžiai (19,02 % visų tarptautinių DŽ daiktavardžių), turintys galūnes *-as, -a, (-ai), -ė, -is, -os, -(i)us*.

Pavyzdžiui, su *-as* rasta 600 daiktavardžių, 19,82 % iš visų minimaliai adaptuotų:

- didelio dažnio zona – nuo 950 iki 100: *bankas, tekstas, tipas, planas, punktas, kursas, filmas, kodas, faktas, sportas, biuras, pasas, kinas, principas, teatras, institutas* ir kt.
- vidutinio dažnio zona – nuo 88 iki 11: *žanras, rangas, ritmas, tonas, postas, džiazas, parkas, ciklas, tempas, štamai, choras, spektras, diskas, konfliktas, subjektas, efektas* ir kt.
- mažo dažnio zona nuo 10 iki 2: *trombas, šturmas, seksas, raundas, pakas, perlas, pikas, chloras, golfas, gestas, flirtas, fluidas, fluoras, astras, triukas, reichas, romas* ir kt.

Prie minimaliai adaptuotų daiktavardžių grupės yra skiriami ir tarptautinius baigmenis (formantus) turintys daiktavardžiai: *-acija, (-cija, -ija), -akas (-okas), -alas (-olė, -olis), -(i)anas, -(i)antas, -aras, -atas, (-utas, -otas), -autas, -ažas, -enas, -entas, -eras, -eris, -(t)etas, -ierius, -idas/-odas, -adas, -udė, -ada), -ika, -ikas, -ila, -ina, -inas, -ingas, -yras, -istas, -istras, -itas, -yvas, -izmas, -ogas, -(i)olas, -olis, -omas, -onas, -oras, -orius, ortas, -(i)ozė, (-ezė, -azė, -izė), -(i)usas, -utė, -(i)ūra.*

Pavyzdžiui, su baigmeniu *-(i)acija* rasti 169 daiktavardžiai, 5,58 % visų minimaliai adaptuotų:

- didelio dažnio zona nuo 322 iki 115: *operacija, situacija, disertacija, migracija* ir kt.
- vidutinio dažnio zona nuo 94 iki 11: *asociacija, klasifikacija, administracija, kompensacija, adaptacija, registracija, infliacija, kvalifikacija, rekomendacija, deklaracija* ir kt.
- mažo dažnio zona nuo 10 iki 2: *imigracija, laktacija, motyvacija, apromocija, koordinacija, fiksacija, aspiracija, rotacija, konfrontacija, eliminacija, aberacija* ir kt.

2a lentelė. Minimaliai adaptuoti daiktavardžiai

Baigmuo	Skaičius	%
-as	600	19,82
-ai	28	0,93
-(i)a	249	8,23
-(i)os	3	0,10
-ė	214	7,07
-is	71	2,35
-us	21	0,69
	1186	Iš viso 39,19

Baigmuo	Skaičius	%
-(i)acija	169	5,58
-iz+-acija	46	1,52
-cija	96	3,17
-ija	209	6,91
	520	Iš viso: 17,18

2b lentelė. Minimaliai adaptuoti daiktavardžiai

<i>Baigmuo</i>	<i>Skaičius</i>	<i>%</i>
-alas	47	1,55
-anas	38	1,26
-antas	40	1,32
-aras	31	1,02
-atas	86	2,84
-ažas	22	0,73
-entas	72	2,38
-eris	55	1,82
-etas	51	1,69
-ierius	15	0,49
-idas	24	0,79
-ika	99	3,27
-ikas	49	1,62
-inas	59	1,95
-ina	14	0,46
-ingas	14	0,46
-istas	71	2,34
-itas	68	2,25
-yvas	17	0,56
-yva	7	0,23
-izmas	93	3,24
-logas	35	1,16
-onas	98	3,24
-oras	16	0,59
-orius	128	4,23
-ozė	23	0,75
-ūra	49	1,62
	1321	Iš viso: 43,63
Iš viso daiktavardžių	3027	100

Iš 2a lentelės matyti, kad net 17,18 % sudaro daiktavardžiai, kurių baigmenys yra *-ija* (*-(i)acija, -iz+-acija, -cija, -ija*). Kitą didelę grupę sudaro daiktavardžiai su baigmeniu *-as* – 19,82 %.

3. Pakankamai adaptuoti daiktavardžiai

Pakankamai pritaikyti prie lietuvių kalbos sistemos tarptautiniai žodžiai turi lietuviškas priesagas: *-avimas, -aitis, -elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -inė, -ienė, -ietis, -ininkas, -ybė, -ystė, -tojas, -(i)umas, -uotė*. Su lietuviškosiomis

priesagomos padaryti 485 tarptautiniai daiktavardžiai, rasti DŽ – 13,71 % visų daiktavardžių.

Pavyzdžiui, su priešaga *-(i)avimas* padaryti 187 daiktavardžiai:

- didelio dažnio zona nuo 468 iki 143: *privatizavimas, organizavimas, reguliavimas*.
- vidutinio dažnio zona nuo 90 iki 11: *planavimas, formavimas, realizavimas, modeliavimas, finansavimas, projektavimas, konfiskavimas, funkcionavimas, transportavimas* ir kt.
- mažo dažnio zona nuo 10 iki 2: *koregavimas, blokavimas, atestavimas, koordinavimas, plombavimas, publikavimas, traktavimas, kopijavimas, kompensavimas, kodavimas* ir kt.

3 lentelė. Pakankamai adaptuoti daiktavardžiai

<i>Priesaga</i>	<i>Žodžių kiekis</i>
-avimas	187
-aitis	1
-elis, -ė	10
-elis, -ė*	23
-ėlis, -ė	20
-iukas	6
-iukas*	2
-inė	6
-ienė	1
-ietis	8
-ininkas	44
-ybe	7
-ystė	7
-tojas	16
-umas	137
-uotė	7

4 lentelė. Daiktavardžių adaptavimas

<i>Daiktavardžiai</i>	<i>Kiekis</i>	<i>%</i>
Neadaptuoti	24	0,68
Minimaliai adaptuoti	3027	85,61
Pakankamai adaptuoti	485	13,71
Iš viso	3536	100

Taigi akivaizdžiai vyrauja minimaliai adaptuoti daiktavardžiai – jų yra net 85,61 % (3027), o neadaptuotų nėra nė procento – 0,68 % (24).

Išvados

1. Dažniausi tarptautiniai žodžiai yra daiktavardžiai – L. Grumadienės ir V. Žilinskienės *Dažniniame dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodyne* (DŽ) jų rasta 4143 (62,15 %).

2. Neadaptuotų tarptautinių daiktavardžių nerasta nė procento – 0,68 % (24 žodžiai), pvz., *taksi, šou, meniu* ir kt.

3. DŽ rasti 3027 minimaliai adaptuoti daiktavardžiai (45,41 % visų tarptautinių DŽ rastų žodžių). Net 17,18 % sudaro daiktavardžiai, kurių baigmėnys yra *-ija (-i)acija, -iz+-acija, -cija, -ija*, pvz., *racionalizacija, kanalizacija, kanonizacija* ir kt. Kitą didelę grupę sudaro daiktavardžiai su baigmeniu *-as* – 19,82 % (600), pvz., *filmas, kinas, sportas* ir kt.

4. Pakankamai pritaikyti prie lietuvių kalbos sistemos tarptautiniai žodžiai turi lietuviškas priesagas: *-avimas, -aitis, -elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -inė, -ienė, -ietis, -ininkas, -ybė, -ystė, -tojas, -(i)umas, -uotė*. Su lietuviškosiomis priesagomis padaryti 485 tarptautiniai daiktavardžiai, rasti DŽ – 13,71 % visų daiktavardžių.

5. Taip pat buvo užsibrėžta patikrinti, kurie iš DŽ esančių tarptautinių žodžių aptinkami ir trijuose lietuviškuose tarptautinių žodžių žodynuose: 1) 1985 m. išleistame *Tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. V. Kvietkauskas); 2) 2001 m. išleistame *Tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. A. Kinderys); 3) 2000 m. (III leid.) *Mokykliniame tarptautinių žodžių žodyne* (ats. red. J. Paulauskas). Žodžių, rastų tik DŽ, tėra 21 pavyzdys (skaičius šalia žodžio rodo dažnį, išdėstyta mažėjančio dažnio tvarka): *anestrinis* (17), *chutai* (17), *ketalaras* (12), *betaksolis* (4), *atenolis* (4) ir kt. Taigi DŽ labai gerai atspindėtas tarptautinių žodžių vartojimas.

Šaltiniai

1. Grumadienė, L., Žilinskienė, V. *Dažniniis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: abėcėlės tvarka*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Matematikos ir informatikos institutas, 1998.
2. Paulauskas, J. (ats. red.). *Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas*. III leidimas. Kaunas: Šviesa, 2000.
3. Kinderys, A. (ats. red.). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 2001.

Literatūros sąrašas

1. Balčikonis, J. *Rinktiniai raštai*. T. 2, 1982.
2. Balkevičius, J. Nelinksniuojamųjų daiktavardžių giminė. *Mūsų kalba*. Sąs. 4, 1976.
3. Būga, K. *Rinktiniai raštai*. T. 1, 1961.
4. Gaivenis, K. Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 16, 1975.
5. Grumadienė, L. Žodžių skolinimosi pobūdis įvairiose pasaulio kalbose. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius, 2004.
6. Keinys, S. Lietuvių kalbos hibridai. *Lietuvos TSR MA darbai*. T. 3, 1984.
7. Klimavičius, J. Tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija terminografijoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 16, 1975.
8. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Ats. red. Sabaliauskas, A. Vilnius: Mokslas, 1999.
9. Pakerys, A. *Tarptautinių žodžių kirčiavimas*. Vilnius, 1991.
10. Rudaitienė, V. Dėl kai kurių tarptautinių ir lietuviškų žodžių vartojimo šnekamojoje bendrinėje kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 29, 1991.
11. Urbutis, V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius, 1978.
12. Žilinskienė, V. *Lietuvių kalbos dažninis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1990.

ADAPTATION OF INTERNATIONAL SUBSTANTIVES: THE END OF WORDS

Summary

Key words: international words, frequency dictionary, adaptation, word formation, noun.

The article analyses the adaptation of international words in the following aspect: lithuanization of substantives in respect of the end of a word. The object of the study comprises 6,666 international words selected from the dictionary *Dažninis Dabartinės Rašomosios Lietuvių Kalbos Žodynas* [Frequency Dictionary of Modern Written Lithuanian] compiled by L. Grumadienė and V. Žilinskienė, which includes a total of 25,068 words.

It was determined that the most frequent international words are substantives – 4,413 (or 62.15%) of substantives were found. There was less than one percent of non-adapted international substantives found, i.e. 0.68% (24 words); for example, *taksi, šou, meniu*, etc. In addition, 3,027 minimally adapted substantives (45.41% of all the words found in the aforementioned Frequency Dictionary) were detected. Substantives ending in *-ija* (*-(i)acija, -iz+-acija, -cija, -ija*), for example, *racionalizacija, kanalizacija, kanonizacija*, etc. accounted for 17.18%. Another major group comprises substantives ending in *-as*, i.e. 19.82% (600), for instance, *filmas, kinas, sportas*, etc. International words that have been sufficiently adapted to the system of the Lithuanian language have the following Lithuanian suffixes: *-avimas, -aitis, -elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -inė, -ienė, -ietis, -ininkas, -ybė, -ystė, -tojas, -(i)umas*, and *-uotė*. These suffixes were used to construct 485 international substantives, i.e. 13.71% of all the substantives found in the Frequency Dictionary.

Furthermore, one of the aims was to check which of the international words included in the Frequency Dictionary can be found in the following three Lithuanian dictionaries of international words: 1) *Tarptautinių žodžių žodynas* [Dictionary of International Words] published in 1985 (editor V.Kvietkauskas); 2) *Tarptautinių žodžių žodynas* [Dictionary of International Words] published in 2001 (editor A.Kinderys); 3) *Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas* [School Dictionary of International Words] published in 2000 (III volume) (editor J.Paulauskas). There are merely 21 examples of the words found only in the Frequency Dictionary (the number next to the word indicates the frequency, words are given in descending order of frequency): *anestrinis* (17), *chutai* (17), *ketalaras* (12), *betaksololis* (4), *atenolis* (4), etc. To sum it up, the Frequency Dictionary perfectly reflects the usage of international words.

SPECIALYBĖS ANGLŲ KALBOS DĖSTYMO METODAI IR PATIRTIS

Galina Kavaliauskienė, Lilija Anusienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
el. paštas gkaval@mruni.lt; lilijaa@gmail.com*

Įvadas

Šiame straipsnyje nagrinėjami specialybės anglų kalbos šiuolaikiniai dėstymo metodai ir mokymo patirtis, kai mokomi įvairių studijų programų (specialybių) studentai. Pagrindinis veiksnys, kuris lemia studijų sėkmę, yra studentų gebėjimas analizuoti savo klaidas, pažangą ir susidaryti individualią mokymosi veiksmų programą, t. y. asmenišką mokymosi variantą, kuris padėtų planuoti, tobulinti ir įgyvendinti sėkmingą mokymąsi. Kitas svarbus veiksnys – studentų suvokimas, kokie mokymosi metodai yra veiksmingi ir tinka konkrečiam asmeniui.

Specialybės anglų kalbos dėstymo patirtis liudija, kad lingvistinis studentų tobulėjimas priklauso nuo jų aktyvaus dalyvavimo asmeniškai planuojant mokymąsi, analizuojant mokymosi rezultatus ir numatant kalbos įgūdžių tobulinimo būdus.

Raktiniai žodžiai: dėstymo metodai, specialybės kalba, vertinimas, savianalizė, suvokimas, lingvistinis vystymasis, kalbos įgūdžiai.

Literatūros apžvalga

Pastaruoju metu daug dėmesio skiriama studentų tobulėjimui, siekiama pagerinti jų gebėjimus mokytis kalbų [10: 32–55]. Geriausias būdas skatinti keisti studentų požiūrį į kalbos įgūdžių įgijimą – padrąsinti apmąstyti, ką ir kodėl jis daro vienaip ar kitaip. Kitas svarbus aspektas yra skatinti studentus būti nepriklausomus nuo dėstytojo, auditorijos ir vadovėlių [5]. Manoma, kad mokymasis bus efektyvus tik tada, jeigu studentas galės tinkamai pasirinkti, ką ir kaip mokytis, pagaliau jeigu bus mokomasi visą gyvenimą [9].

Kita vertus, dėstytojo asmeninis ir profesinis tobulėjimas vaidina svarbų vaidmenį gerinant mokymo kokybę. Siekdami tobulėti kaip pedagogai, dėstytojai privalo patys nuolatos mokytis, susipažinti su įvairiais būdais, kurie leistų apmąstyti, įvertinti ir pagerinti savo darbą. Tam, kad dėstytojai tobulė-

tų, svarbu yra ne tik mokytis naujų metodų, bet ir sugebėti keisti savo požiūrį. Mokymas auditorijoje nebus efektyvus, jeigu požiūris į naujus metodus bus senovinis. Tuo tarpu taikomi interaktyvūs metodai gali būti labai efektyvūs. Dėstytojų darbą lemia įvairūs veiksniai, pvz.: teorijos žinios, mokslinių tyrimų duomenų taikymas, metodologijos žinios, taip pat asmeninis požiūris į mokymą. Visa tai prisideda prie mokymo principų pasirinkimo [7: 404–411]. Dėstytojo tobulėjimą geriausiai nusako ši citata: „Tobulėjimas gali būti žingsnis iš *nesąmoningos nekompetencijos* (kai mes nejauciame, kad darome ką nors blogai) į *nesąmoningą kompetenciją* (kai mes darome ką nors gera, net negalvodami apie tai). Todėl yra svarbu suvokti savo nekompetenciją. Tobulėti galima sulaužius mūsų pačių mokymo taisykles ar normas ir metant iššūkį savaime suprantamiems dalykams, bandant naujas idėjas ar tyrinėjant tai, kas dar nežinoma. Mūsų ketinimas yra ne tik pagerinti savo darbą, bet taip pat daugiau sužinoti apie mokymą“ [6]. Vienas iš būdų dėstytojui tobulėti – panaudoti vadinamąją refleksiją, t. y. nagrinėti tai, ką mes darome auditorijoje. Refleksijos panaudojimas reiškia kritinį mąstymą ir paties dėstytojo norą tęsti mokymąsi [5].

Svarbu tureti galvoje, kad dėstytojų požiūris į tai, kas veiksminga mokant kalbos auditorijoje, skiriasi nuo studentų požiūrio. Atlikta daug tyrimų, kurie parodė studentų ir dėstytojų požiūrio į kalbos mokymą skirtumus. Pasak D.Nunan (1988), gana skiriasi dėstytojų ir studentų įvairios veiklos naudingumo supratimas. Studentai labiau vertina gramatikos pratimus, klaidų taisymą ir tarimą, o dėstytojai – darbą grupėmis ar poromis ir diskusijų (bendravimo, pranešimų, žodines) užduotis. Tyrimą, kam pirmumą skiria dėstytojai, mokantys užsienio kalbų, ir tų kalbų besimokantys studentai, atliko J.McDonough (2002), kuris anketa apklausė 35 dėstytojus ir 19 studentų. Tyrimo duomenys rodo, kad naudojimąsi dvikalbiu žodynu laiko tikslingu 37 % dėstytojų ir 71 % studentų, nuolatinį gramatikos mokymąsi – 20 % dėstytojų ir 88 % studentų, garso įrašų klausymą – atitinkamai 94 % ir 88 % ir rašymą nuo lentos – atitinkamai 23 % ir 82 %. Taigi duomenys rodo, kad „daugelis veiklos rūšių (gramatikos pratimai, skaitymas balsu, vertimas ir pan.), kurios pagal komunikacinę metodiką šiuo metu nėra populiarios, studentų supratimu yra svarbios“ [7: 407]. Todėl autorius daro išvadą, kad „dėstytojo pedagoginį pasirinkimą lemia užklausinės veiklos šaltiniai, vyraujančios mokymo kryptys ir mados“. Kita vertus, „studentai turi kitų vertybių, prioritetų ir motyvų, jiems rūpi jų pačių mokymasis“. Pasak D.Woods (1996), studentų supratimas apie darbą auditorijoje tam tikru laipsniu yra tarsi teiginys *dėstytojas lemia viską*, tuo tarpu, dėstytojų supratimu, reikia atsižvelgti į studentų nuomonę.

Dėstytojai praktikai, kurių tikslas yra pagerinti mokymo kokybę, dažnai turi atlikti mokymo tyrinėjimus auditorijoje. Tai suprantama kaip „veiklos tyrinėjimas savianalizės forma, taikomas socialinių situacijų atveju tam, kad būtų pagerinta studentų veikla partybų metu bei darbas būtų racionalus ir tikslingas“ [3].

Remiantis šiais tyrimais, buvo bandyta mūsų universitete nustatyti specialybės anglų kalbą besimokančių studentų požiūrį į įvairią auditorinę veiklą, į mokymo metodus, mokymosi sėkmės ar nesėkmės suvokimą.

Studentų požiūris į mokymo metodus

Studentų supratimas apie įvairios auditorinės veiklos naudingumą buvo tyrinėtas pateikus apklausos anketą 96 Mykolo Romerio universiteto studentams, studijuojantiems specialybės anglų kalbą. Rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Studentų, besimokančių specialybės anglų kalbą, požiūris į auditorinę veiklą

<i>Auditorinės veiklos naudingumas</i>	<i>Visiškai sutinku arba sutinku</i>	<i>Abejoju</i>	<i>Visiškai nesutinku arba nesutinku</i>
Originalių įrašų klausymas	90%	10%	-
Dalyvavimas diskusijose	88%	12%	-
Gramatikos kartojimas	80%	12%	8%
Formalaus žodyno testavimas	79%	21%	-
Individualaus e-aplanko naudingumas	75%	15%	10%
Specialybės žodyno mokymasis	70%	24%	6%
Kūrybinių užduočių atlikimas pasitelkus IKT	62%	26%	12%
Specialybės tekstų santraukų rašymas	56%	29%	15%
Temų pristatymas PP (Power Point) aplinkoje	47%	26%	27%

Kaip matome, studentai nurodė šiuos prioritetus: originalių įrašų klausymas (90 %), dalyvavimas auditorijoje vykstančiose diskusijose (88 %), gramatikos kartojimas (80 %), formalaus žodyno testavimas (79 %), individualaus aplanko naudingumas (75 %), profesinio žodyno mokymasis (70 %). Dėstytojų nuomone, gramatikos pratimai (šį punktą anketoje nurodė studentai) nėra esminis dalykas mokantis specialybės anglų kalbos universitete. Kita vertus, studentai nelabai aukštai vertina šias veiklos rūšis: kalbėjimą prieš auditoriją, t.y. temų pristatymą PP aplinkoje (tik 47 %), specialybės tekstų santraukų rašymą (56 %) ir kūrybinių užduočių atlikimą pasitelkus IKT (informacijos ir komunikacijos technologijas) (62 %), o tuo tarpu dėstytojai mano, kad šios užduotys yra labai svarbios komunikacijos tikslais ir kalbai suprasti. Kalbos supratimas yra susijęs su padidėjusia studentų savimone ir užsienio kalbos formų ypatumų suvokimu [2].

Statistinis rezultatų apdorojimas

Studentų apklausos duomenys buvo apdoroti statistiškai. Atsakymų patikimumas buvo įvertintas panaudojus Cronbach-o Alpha koeficientą, kurio vertė paprastai svyruoja nuo 0 iki +1. Geriausia, kai jis apie 0,80 [4]. Mūsų tyrimo atveju, apskaičiavus šį koeficientą, buvo gauta vertė 0,85, o tai rodo, kad atskymai yra patikimi.

Studentų apklausos duomenys buvo apdoroti naudojant SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programinį paketą. Buvo apskaičiuoti trijų studentų grupių atsakymų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai ir duomenims analizuoti buvo panaudotas *t*-testas. *t*-testas yra gerai žinomas standartinis būdas, leidžiantis palyginti skirtingų grupių atsakymų vidurkius ir standartinius nuokrypius. Laisvės laipsniai *df* nustatyti naudojantis standartine metodika [1]. Apskaičiuoti duomenys pateikti 2 ir 3 lentelėse. Gauti *t*-koeficientų rezultatai lyginami su teorinėmis vertėmis, kurios pateiktos Brown & Rodgers monografijos 7.5 lentelėje.

2 lentelė. Atsakymų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai (SN): 1 grupė, 34 studentai, 2005; 2 grupė, 26 studentai, 2004; 3 grupė, 36 studentai, 2006. Laisvės laipsniai 1 ir 2 grupėms *df* = 58. Laisvės laipsniai 1 ir 3 grupėms *df* = 60

Veiklos rūšis	Vidurkiai ir SN (1 grupė)	Vidurkiai ir SN (2 grupė)	Vidurkiai ir SN (3 grupė)
Specialybės žodynas	4.10 0.75	3.50 0.95	4.14 0.60
Santraukų rašymas	3.60 1.00	2.90 1.05	3.89 0.88
Kūrybinės užduotys	4.15 1.11	3.50 1.33	3.72 0.84
Diskusijos	4.23 0.65	3.67 0.91	3.61 0.82
Temų pristatymas	3.26 0.96	2.96 1.09	4.11 0.69
Formalaus žodyno testavimas	4.23 0.68	3.70 0.85	4.08 0.59

Trijų studentų grupių atsakymų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai parodyti 2 lentelėje. Statistiškai buvo palyginti 1 ir 2 bei 1 ir 3 grupių atsakymų duomenys. Rezultatai parodyti 3 lentelėje. 2, 3 ir 4 stulpeliuose pateikti 1 ir 2 grupių rezultatai. Panašiai, 5, 6 ir 7 stulpeliuose pateikti 1 grupės rezultatai palyginti su 3 grupės rezultatais. Antras ir penktas stulpeliai rodo apskaičiuotus *t*-koeficientus, trečias ir šeštas – kritines reikšmes duotam laisvės

laipsniui, o ketvirtas ir septintas – kiekvienos veiklos rūšies reikšmingumo lygį.

3 lentelė. Apskaičiuoti teoriniai t-koeficientai ir simetriniai reikšmingumo lygiai kiekvienai grupių porai.

Veiklos rūšis	Apskaičiuoti t-koeficientai 1 ir 2 grupėms	Teoriniai t-koeficientai (Brown & Rodgers, 2002)	Simetrisis reikšmingumo lygis	Apskaičiuoti t-koeficientai 1 ir 3 grupėms	Teoriniai t-koeficientai (Brown & Rodgers, 2002)	Simetrisis reikšmingumo lygis
1	2	3	4	5	6	7
Specialybės žodynas	2.61	2.390	p < 0.02	0.14	1.671	p < 0.10
Santraukų rašymas	2.33	2.000	p < 0.05	1.283	1.671	p < 0.10
Kūrybinės užduotys	2.03	2.000	p < 0.05	1.82	1.671	p < 0.10
Diskusijos	2.67	2.660	p < 0.01	3.52	2.660	p < 0.01
Temų pristatymai	1.13	1.67	p < 0.10	4.19	2.660	p < 0.01
Žodyno testavimas	2.61	2.390	p < 0.02	1.0	1.671	p < 0.10

Lyginant 1 ir 2 grupės atsakymų duomenis, matyti, kad pirmos grupės studentų (anketos buvo vardinės) nuomonė apie auditorinės veiklos rūšis, t. y. specialybės žodyno mokymąsi, specialybės tekstų santraukų rašymą, kūrybinių užduočių atlikimą pasitelkus IKT, diskusijas ir netgi formalaus žodyno testavimą, buvo apskritai geresnė nei antros grupės studentų (anketos buvo anoniminės). Tačiau įvairių veiklos rūšių reikšmingumo lygiai yra skirtingi. Respondentai palankiausiai vertina diskusijas (p<0.01) ir santraukų rašymą, o ne taip palankiai – kūrybines užduotis (p<0.05). Nepalankiausiai vertinamas temų pristatymas PP aplinkoje (p<0.10). Palyginus 1 ir 3 studentų grupių duomenis, matyti, kad palankiausiai vertinamas pristatymas PP aplinkoje (p<0.01) ir diskusijos (p<0.01). Kitų veiklos rūšių reikšmingumo lygis yra gan aukštas (p<0.10), o tai rodo, kad nėra didelio skirtumo tarp atsakymų.

Studentų nuomonės apie specialybės anglų kalbos mokymą(si)

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad jie priklauso nuo studentų požiūrio į mokymosi metodiką, t.y. ar patinka mokymosi veikla. Su studentų nuomonėmis, kurios buvo pateiktos jų kalbos e-aplankuose, galima susipažinti šiuose internetiniuose tinklalapiuose:

<http://kavaliauskiene.blogspot.com/>

<http://anusienelilija.blogspot.com/>

Šios nuomonės rodo, kas kiekvienam studentui yra svarbiausia per anglų kalbos pratybas. Pateikiamos kelios citatos iš studentų pareiktų nuomonių (kad būtų išsaugotas anonimiškumas, studentų vardai nenurodomi; dauguma respondentų yra merginos, kadangi specialybės anglų kalbos pratybose jų yra dauguma, jų lytis nurodoma skliausteliuose). Studentų kalba neredaguota.

1. studentas (V): „Nuobodžiausia ir sunkiausia buvo santraukų rašymas. Aš taip pat nesu patenkintas savo testų rezultatais, dėl ko kaltinu pats save. Man patiko mokytis ko nors naujo – kaip parengti Power Point prezentacijas, efektyviai ieškoti informacijos internete. Aš patobulinau klausymo įgūdžius klausydamas autentiškų kalbos įrašų per anglų kalbos pratybas. Veiklos rūšys yra įdomios ir naudingos.“

2. studentas (M): „Profesinių žodžių apibrėžčių mokymasis buvo pats naudingiausias tobulinant anglų kalbos įgūdžius. Man nepatinka santraukų rašymas – jas sunku rašyti, ir tam reikia daug laiko. Man labiausiai patiko klausymas ir kompiuterinės užduotys“.

3. studentas (M): „Temų pristatymas yra maloniausia užduotis tiems, kurie jos nedaro. Pasirengimas prezentacijai atima daug laiko. Aš išmokau, kaip parengti gerą prezentaciją. Tai pravers ateityje. Lengviausia man buvo specialybės terminų apibrėžčių mokymasis. Aš jas rasdavau internete ar žodynuose, o mokytis buvo malonu.“

4. studentas (M): „Man labai naudinga buvo prezentacijų rengimas. Aš išmokau nebijoti kalbėti prieš auditoriją. Taip aš atsikračiau šito jausmo. Man nepatiko nei vienos santraukos rašymas, kadangi aš niekada nežinojau kokia buvo pagrindinė mintis. Reikia pasakyti, kad santraukų rašymas turi ir gerų dalykų, kaip pav., pagerina žodyną. Mano vertimas vis geresnis ir geresnis, aš naudoju daugiau naujų žodžių ir įdomių išsireiškimų, todėl mano anglų kalba nėra skurdi. Mes taip pat išmokome dirbti grupėmis ir poromis. Galbūt mes dabar neįvertiname bendro darbo (darbo drauge) svarbos, bet aš tikiu, kad tai labai pravers ateityje.“

5. studentas (M): „Kol kas man sunkiausias dalykas yra autentiškų įrašų klausymas, bet aš pagerinau savo klausymo įgūdžius ir išmokau klausymosi strategijos. Pagrindinis dalykas, dėl ko man sunku, yra tai, kad aš verčiu klausymo metu ir pametu tolimesnę informaciją.“

6. studentas (M): „Man nepatinka rengti temų pristatymus, nes tai nėra įdomu. Man tai labai sunki užduotis. Be to, aš bijau kalbėti prieš auditoriją. Man nepatinka rašyti santraukas, kas man buvo visai nauja užduotis, ko aš anksčiau nebuvau dariusi. Tačiau besimokydama viso to, aš pagerinau gramatikos ir rašymo įgūdžius.“

7. studentas (M): „Aplankai man buvo labai naudingi. Aš pagerinau savo rašymo ir skaitymo įgūdžius, praturtinu žodyną; profesinio ir formalaus žodyno testai padėjo įsiminti naujus terminus. Aš išmokau naudotis įvairiais

žodynais, spausdintais ir internetiniais. Pačios įdomiausios, linksmiausios ir jaudinančios buvo kompiuterinės užduotys. Jos padėjo man pagerinti kalbėjimo ir klausymo įgūdžius.“

8. studentas (M): „Gramatika ir klausymas buvo mano silpniausios vietos. Dabar aš jaučiu, kad pagerinau jas. Man pasisekė, kadangi man patiko, ką ir kaip mes mokėmės. Aš manau, kad santraukų rašymas man buvo geras dalykas. Aš galėjau išreikšti savo požiūrį į įdomius dalykus savaip. Būtent dėl to man pavyko atlikti šias užduotis.“

9. studentas (V): „Pati sunkiausia užduotis man yra klausymas. Man reikia visiškos tylos auditorijoje kai aš klausausi, grupės draugų pastabos trukdo man susikaupti ir todėl sunku gerai atlikti užduotis. Diskusijų metu aš turiu kai kokių įdėjų, bet man reikia laiko išreikšti tai žodžiais. Kas nors greičiau nei aš pasako tą mintį, o tai mane erzina.“

10. studentas (M): „Santraukų rašymas padėjo man tiksliau reikšti mintis, tinkamai naudoti profesinį žodyną ir galvoti apie stilių ir sakinių struktūrą.“

11. studentas (M): „Diskusijos yra viena iš svarbiausių ir įdomiausių užduočių per anglų kalbos pratybas. Tai vienintelis būdas leidžiantis man pagerinti kalbėjimo įgūdžius, reikšti savo nuomonę ir supratimą apie aptariamą dalyką ir rasti sprendimą. Temų pristatymų rengimas turi daug teigiamybių. Labai įdomu tai, kad vizualinių priemonių pagalba aš galiu ką noriu pasakyti.“

Apibendrinimas

Mūsų patirtis rodo, kad specialybės anglų kalbos dėstytojais privalo išsiaiškinti, kaip studentai supranta įvairių veiklos rūšių svarbą. Teigiama studentų nuomonė apie taikomą tam tikrą vieną ar kitą mokymo metodą skatina mokymąsi. Studentų pareikšta nuomonė apie įvairių užduočių naudingumą verčia dėstytojus kritiškai galvoti apie taikomus mokymo metodus, priemones ir mokymo kokybės gerinimo būdus. Reikia pabrėžti, kad studentai gali mėgti arba nemėgti įvairių veiklos rūšių priklausomai nuo to, kaip jiems sekasi dirbti.

Literatūros sąrašas

1. Brown, J.D. Rodgers, T. *Doing Second Language Research*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
2. Carter, R. Language Awareness. *ELT Journal*. Vol. 57/1, Oxford University Press, 2003, p. 64-65.
3. Carr, W., Kemmis, S. *Action Research in Education*. 2nd edition. Philadelphia: Open University Press, 1993.
4. Dornyei, Z. *Questionnaires in Second Language Research*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. New Jersey. USA, 2003.

5. Edge, J. Wharton, S. *Autonomy and Development: Living in Materials World*. In 'Materials, Development in Language Teaching'. Ed. By B. Tomlinson. Cambridge University Press, 1998.
6. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Ltd, 2001.
7. McDonough, J. The Teacher as Language Learner: Worlds of Difference? *ELT Journal*. Vol. 56/4:404-411, Oxford University Press, 2002.
8. Nunan, D. *The Learner-Centered Curriculum*. Cambridge University Press, 1998.
9. Nunan, D., Lamb, C. *The Self-Directed Teacher: Managing the learning process*. Cambridge University Press, 1996.
10. Wenden, A. L. Learner Development in Language Learning. *Applied Linguistics*. Vol. 23(1), Oxford University Press, 2002, p. 32-55.
11. Woods, D. *Teacher Cognition in Language Learning*. Cambridge University Press, 1996.

ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES: TEACHING METHODS AND EXPERIENCE

Summary

The aim of this paper is to investigate the state-of-the art teaching methods and experience in teaching English for Specific Purposes (ESP) learners of different specialities. The major factor in quality of learning is students' ability of self-evaluation of their own mistakes, self-assessment of success and arrangement of individual program of learning strategy, i.e. the way of learning autonomously which helps to plan, improve and implement successful outcomes. Another important factor is students' perceptions of effective and suitable methods for a particular learner.

Experience in teaching ESP proves that students' linguistic development depends on their active participation in planning individual learning activities, in analyzing their performance and in foreseeing ways of improving language skills.

Key words: teaching methods, English for Specific Purposes (ESP), self-evaluation, self-assessment, perceptions, linguistic development, language skills.

SANTRUMPOS, SUTRUMPINIMAI, SIMBOLIAI

Asta Kazlauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52–208, 44244 Kaunas
tel. +370 37 327 835, el. paštas a.kazlauskiene@hmf.vdu.lt

Kai kurie žodžiai ir pavadinimai rašte (kai kada ir sakytinėje kalboje) trumpinami. Trumpinimo būdų kalbose yra įvairių. Norint pateikti rekomendacijas dėl tokio trumpinimo, pirmiausia reikėtų pasitikslinti terminus. Dabar vartojami net keturi terminai (ir ne visada nuosekliai): sutrumpinimai, santrumpos, abreviatūros, akronimai.

Elektroniniame „Lietuvių kalbos žodyne“ tarptautinių variantų nėra. Čia galima rasti sutrumpinimą: žr. žodyne pateiktą antrąją pavyzdžių grupę: *Sutrumpinimai ir išbraukimai trečioje redakcijoje yra tikslingi rš. Žodžių sutrumpinimas DŽ1*. Tačiau penktosios grupės pavyzdžiai jau patikslinti ir pavadinti santrumpomis: *santrumpa: Daliai mano knygų tinka tie sutrumpinimai, kuriuos ras skaitytojas 15 ir 16 puslapyje K.Būg. Iš kur imu pavyzdžius – pasisakau sintaksėje šiais sutrumpinimais J.Jabl. Ženklių ir sutrumpinimų paaiškinimai A.Sal*. Santrumpa šiame žodyne apibūdinama taip: *sutrumpintas, sutrauktas žodis ar žodžių junginys: Žodžių, žodžių grupių ar net ištiesų posakių santrumpos ... pažįstamos jau iš senovės GK1940,118. Raidinė, skiemeninė, mišrioji santrumpa DŽ1. Jei buvo parūpusi Būgai kurio žodžio kilmė, tai išstudijuoti visi prieinami šaltiniai ir sužymėtos lapely tų šaltinių santrumpos LK1100*.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ elektroninėje versijoje santrumpa yra *sudėtinio pavadinimo ar pastovaus žodžių junginio sutrumpinimas: raidinė, skiemeninė, mišrioji santrumpa*.

„Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje“ [5: 73] trumpinami žodžiai vadinami sutrumpinimais, kurie skirstomi į: a) raidinius pavadinimų sutrumpinimus, arba santrumpas, b) grafinius žodžių sutrumpinimus. Kaip atskiri skyreliai čia pateikti: 1) matų simboliai, 2) kiti dažniau vartojami simboliai ir 3) neraidiniai grafiniai ženklai, atstojantys sutrumpinimus.

„Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas“ („Interleksis“), savaime suprantama, pateikia tik tarptautinius variantus: a) *abreviatūra [it. abbreviatura < lot. brevis – trumpas] – santrumpa, sudaryta iš sudėtinio pavadinimo žo-*

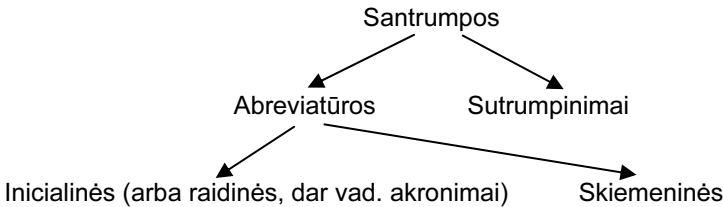
džių pirmųjų raidžių, pvz., UAB – uždaroji akcinė bendrovė; b) akronimas [gr. akros – kraštinis + onyma – vardas] – santrumpos rūšis – iš pavadinimo žodžių pirmųjų raidžių sudarytas naujas žodis, pvz., Vlikas (< Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas).

„Kalbotyros terminų žodyne“ (1990) galima rasti visus terminus. Čia sutrumpinimas (logograma¹, grafinė santrumpa, ang. *graphic abbreviation*) yra žodžio ar žodžių junginio sutrumpintas žymėjimas rašomojoje kalboje: bot. – botanika, ir t. t. – ir taip toliau, g-vė – gatvė, k. – kaimas. Santrumpa (abreviatūra, ang. *abbreviation*) yra sudėtinio pavadinimo ar (retkarčiais) atskiro žodžio sutrumpintas žymėjimas rašte ir šnekoje. „Kalbotyros terminų žodyne“ skiriamos dvi santrumpų rūšys: a) raidinės santrumpos, arba akronimai: TV < televizija; b) skiemeninės santrumpos, sudarytos iš trumpinamojo pavadinimo žodžių pradžių: „Elfa“ < elektrotechnikos fabrikas.

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ abreviatūra ir santrumpa laikomos sinonimais, o akronimas čia apibūdinamas kaip santrumpos rūšis – žodis, sudarytas iš pavadinimo žodžių pirmųjų raidžių.

„Vikipedijoje“ pateiktas tik akronimas – termino, kurį sudaro keli sudėtiniai žodžiai, sutrumpinimas, panaudojant tų žodžių pirmąsias (kartais ir kitas) raides.

„Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ [4: 553] pateikta gana sistemiška klasifikacija. Čia visi trumpinami žodžiai vadinami santrumpomis² (sutrumpinimų nėra net atskiro skyrelio), kurios skirstomos (toliau pateikiama apibendrinta schema):

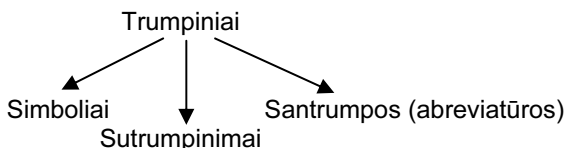

„Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ santrumpomis (abreviatūromis) vadinami sudėtinio pavadinimo sutrauktiniai pakaitalai, sudaryti iš žodžių pirmųjų raidžių ar skiemenų.

Žodžių trumpinių kalboje (ypač administracinėje ir mokslinėje) vis daugėja. Kaip rodo jų įvardijimas ir vartoseną įvairiuose tekstuose, tikslesnė būtų tokia klasifikacija:

¹ Minėtame „Kompiuteriniame tarptautinių žodžių žodyne“: *logogramà* [logo... + gr. *gramma* – raidė], sen. raštijos ženklas, žymintis ne abstrakčią sąvoką, o ją reiškiantį realų žodį.

² *Santrumpomis* trumpinami žodžiai vadinami ir „Lietuvių kalbos žinyne“ [6: 340–356].

Simboliai – matų simboliai ir grafiniai ženklai, pvz., *m* – *metras*, *h* – *vanda*, % – *procentas*. Daugelis simbolių yra tarptautiniai ir paprastai vartojami specialiuose tekstuose, lentelėse, lygtyse, formulėse, todėl rašybos ar vartosenos problemų nėra. Skaitant simbolis tariamas kaip visas žodis, rašant po jų nededamas taškas.

Sutrumpinimai – dažnai vartojamų žodžių (ar žodžių grupių) paprasti trumpiniai, pvz., *tel.* – *telefonas*, *žr.* – *žiūrėk*. Vartojama ir tarptautinių sutrumpinimų, pvz.: *etc.* – lot. *et cetera* „ir kita, ir taip toliau“. Žodžiai grafiškai trumpinami pagal tris pagrindinius principus:

1. Rašomas pirmasis, rečiau du pirmieji skiemenys ir po jų einančio kito skiemens visos priebalsės iki balsės, pvz.: *al.* – *alėja*, *ež.* – *ežeras*, *faks.* – *faksas*, *gerb.* – *gerbiamasis*, *-oji*.
2. Rašoma viena ar kelios pirmosios (kartais ir ne iš eilės einančios) žodžio priebalsės arba žodžio pradžioje esanti balsė, pvz.: *pr. Kr.* – *prieš Kristų*, pvz. – *pavyzdžiui*, *pavyzdys*, *t. y.* – *tai yra*, *žr.* – *žiūrėk*.
3. Retai, bet pasitaiko sutrumpinimų, kai rašoma pirmoji žodžio raidė ir po brūkšnelio paskutinis skiemuo, pvz.: *m-kla* – *mokykla*, *v-ba* – *valdyba*.

Tarp sutrumpinimo ir tolesnio žodžio ar tarp dviejų sutrumpinimų visada turi būti tarpas, pvz.: *prof. habil. dr.* – *profesorius habilituotas daktaras*, *ir t. t.* – *taip toliau*.

Skaitant sutrumpintas žodis (žodžių grupė) tariamas kaip visas žodis, pvz.: *Gedimino pr.* – *Gedimino prospektas*, *e. verslas* – *elektroninis verslas*, *vyr. gydytojas* – *vyriausiasis gydytojas*, *prof. studijos* – *profesinės studijos*³.

Santrumpos (abreviatūros) – sudėtinių pavadinimų sutrauktiniai pakaitalai. Jos paprastai sudaromos iš žodžių pirmųjų raidžių (pvz., LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė), skiemenų (pvz., Sodra – Socialinis draudimas). Santrumpos gali būti ir paskolinamos, pvz., NATO – angl. North Atlantic Treaty Organization (Šiaurės Atlanto sąjunga). Santrumpos paprastai tariamos dvejopai: a) raidiškai (tariami raidžių pavadinimai), pvz., LDK – el-dė-ka, SMS – es-em-es (paprastai taip skaitomos tos santrumpos, kurios sudarytos iš kelių priebalsių); b) fonetiškai (tariamas kaip žodis), pvz., ŽIV – živ,

³ Sutrumpinimais laikytini ir asmens inicialai. Mokslinėje literatūroje plinta tendencija rašyti tik cituojamo autoriaus pavardę (be viso vardo ar jo sutrumpinimo). Kitų mokslininkų nuomone, rašyti tik vardo raidę yra nepagarbu. Galbūt derėtų apibendrinti vieną kurį nors variantą. Be vardo raidės dažnai parašomi ir gatvų pavadinimai.

SIM – sim (paprastai taip skaitomos tos santrumpos, kurios sudarytos iš balsių ir priebalsių).

Santrumpos yra problemiškesnės nei sutrumpinimai ar simboliai. Svarstyti jų:

- sudarymo principai: santrumpos gali būti tik raidinės (pvz., VLKK), skiemeninės (pvz., Sodra), o gal nepeiktini ir kitokie variantai, pvz., VŠĮ;
- lietuvinimas: kurios santrumpos turi būti verčiamos, kurios – ne;
- tarimas: kaip tarti tarptautines santrumpas, padarytas su nelietuviškos abėcėlės ir su lietuviškos abėcėlės raidėmis, pvz.: DVD (di-vi-di ar dé-vé-dé?), XML (angl. Extensible Markup Language, liet. dokumentų aprašų kalba);
- rašyba: iš pirmųjų raidžių sudarytos santrumpos rašytinos didžiosiomis raidėmis; skiemeninės rašytinos mažosiomis raidėmis, tik pirmoji didžioji. Ar rašyti tarptautines santrumpas, kurių kilmė gali būti neaiški? Kaip rašyti kaitomas skiemenines santrumpas?

Santrumpos paprastai sudaromos remiantis keliais pagrindiniais principais.

1. Keliažodžiai pavadinimai trumpinami visus savarankiškus žodžius žymint pirmosiomis didžiosiomis raidėmis, tarnybiniai žodžiai praleidžiami, tarp raidžių taškai nededami, pvz.: LRS (Lietuvos Respublikos Seimas), UAB (uždaroji akcinė bendrovė), DUK (dažniausiai užduodami klausimai), IĮ (individuali įmonė), TŪB (tikroji ūkinė bendrija).

Sudurtiniai ir priešdėliniai žodžiai, kurių pirmasis dėmuo ar priešdėlis yra nelietuviškas ir atskirai nevartojamas (hidro-, termo-, ultra- ir pan.), trumpinant paprastai žymimi abiejų dėmenų pirmosiomis didžiosiomis raidėmis, pvz.: HE (hidroelektrinė), UTB (ultratrumposios bangos). Tokių santrumpų gali būti padaroma ir su nelietuviškų dūrinių pirmosiomis šaknų raidėmis, pvz.: PMS (premenopauzinis sindromas), DNR (dezoksiribonukleino rūgštis).

2. Tarptautinės santrumpos, sudarytos iš lotyniškų raidžių, lietuviškuose tekstuose rašytinos taip, kaip rašomos originalo kalboje, pvz.: UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), ISO (International Organization for Standardization), NASA (National Aeronautics and Space Administration), SIM (subscriber identity module), NB (nota bene).

Tekste reikėtų vengti greta išversto į lietuvių kalbą pavadinimo pateikti nelietuvišką santrumpą be patikslinimo, pvz.: greta *sunkus ūminis respiracinis sindromas* pateiktina santrumpa SŪRS, bet ne SARS (angl. severe acute respiratory syndrome), *ekonominė ir pinigine sąjunga* – EPS, o ne EMU (angl. Economic and Monetary Union).

3. Jei kitų kalbų pavadinimai plačiai vartojami išversti į lietuvių kalbą, raidinės santrumpos daromos iš jų lietuviško varianto, pvz.: JTO (Jungtinių

Tautų Organizacija), JT (Jungtinės Tautos), ES (Europos Sąjunga), NVS (Nepriklausomų Valstybių Sandrauga).

Europos bendrijų pavadinimų ir valstybių Europos Sąjungos narių bendradarbiavimo sričių pavadinimų santrumpos kiekvienoje Europos Sąjungos šalies kalboje turi savo atitikmenis, pvz., lietuvių kalboje vartojamos: EB – Europos Bendrija, EEB – Europos ekonominė bendrija.

Raidinės santrumpos rašytinos didžiosiomis raidėmis, išskyrus VŠĮ (viešoji įstaiga). Tarp raidžių paprastai taškai nerašomi, išskyrus vieną kitą iš tradicijos rašomą, pvz.: P. S. (post scriptum), A. V. (antspaudo vieta). Raidinės santrumpos niekada nerašomos su kabutėmis.

Dauguma raidinių santrumpų skaitomos kiekvieną raidę tariant atskirai, kaip ji vadinasi abėcėlėje, pvz.: JAV – jot-a-vė, MA – em-a, SOS – es-o-es, IT – i-tė, www – vė-vė-vė. Tik kai kurios skaitomos tariant tų raidžių žymimus garsus, pvz.: NATO, FIAT, o kartais – tariant nelietuviškus raidžių pavadinimus, pvz.: UNESCO – junesko, BBC – bi-bi-si, IBM – ai-bi-em.

Kai kurios santrumpos prireikus linksnuojamos. Linksnų galūnės prirašomos mažosiomis raidėmis po brūkšnelio arba apostrofo, pvz.: BNS-o arba BNS'o pranešimas. Paprastai nurodoma, kad tos santrumpos, kurios baigiasi balse, atitinkančia moteriškosios giminės galūnę, linksnuojamos kaip moteriškosios giminės daiktavardžiai, tačiau linksnuojant tik pirmoji raidė rašoma didžioji, pvz., Eltos korespondentas (nors ELTA), Baftos apdovanojimai (nors BAFTA – Didžiosios Britanijos kino meno akademija). Vis dėlto galbūt būtų galima suvienodinti ir rašyti raidines santrumpas vienodai, pvz.: BAFTA-os arba BAFTA'-os.

Skiemeninės santrumpos sudaromos iš žodžių pirmųjų dviejų ar trijų raidžių arba pirmųjų skiemenų. Dažnai skiemeninės santrumpos sudaromos ne iš visų pavadinimo žodžių. Tokių santrumpų tik pirmoji raidė rašoma didžioji, jos dažnai turi galūnes ir yra linksnuojamos, pvz.: „Euratomas“ (Europos atominės energijos bendrija), „Eurostatas“ (Europos Sąjungos statistikos tarnyba), „Europolas“ (Europos policija), „Unikodas“ (angl. Unicode). Manychiau, kad tokias santrumpas galima būtų rekomenduoti rašyti kabutėse, jie kalboje funkcionuoja kaip simboliniai pavadinimai.

Santrumpos, kurios gali būti ištariamose kaip žodžiai, vadintinos **akronimais**⁴. Jos kai kada gali tapti net ir šaknine morfema. Vadinasi, akronimai gali būti kaitomi ir kalboje gali funkcionuoti kaip žodžiai. Remiantis tokiu kriterijumi visai nesvarbu, koku būdu sudaryta santrumpa (iš raidžių, skiemenų).

Akronimais laikomi ir kitokie sudėtinių pavadinimų dirbtiniai, sutrauktiniai trumpiniai. Tai gali būti taisyklingas žodis, pagal bendrąsias taisykles suda-

⁴ R. Marcinkevičienė [8: 91] akronimais siūlo laikyti visas bet kaip (raidiskai, fonetiškai ar mišriai) skaitomas abreviatūras, jei tik jos žymi keliažodes frazes, nebūtinai pavadinimus.

ryta raidinė ar skiemeninė santrumpa ar prasmingas žodžių junginys⁵. Dažnai tokie akronimai esti ir simboliniai pavadinimai, pvz.: projekto „Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas“ akronimas yra „Lietuvos rusai“, duomenų perdavimo sistema „Keltas“, tarptautinių žodžių žodynas „Interleksis“, anglų–lietuvių kalbų žodynas „Alkonas“. Gali būti ir tarptautiniai akronimai, vartojami kaip simboliniai pavadinimai, pvz.: programos „Socrates“, „Erasmus“, „Leonardo da Vinci“, „Tempus“. Kaip simboliniai pavadinimai vartojami akronimai turi būti rašomi su kabutėmis arba skiriami kitu šriftu.

Apibendrinant galima pasakyti, kad trumpinių pastaraisiais metais gerokai plūstelėjo. Įvairūs simboliai ir sutrumpinimai paprastai neproblemiški, o santrumpų sudarymas, lietuvinimas, rašymas, tarimas gerokai įvairuoja. Todėl būtina kuo skubiau tuos dalykus svarstyti ir pateikti rekomendacijas.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (prieiga internete <http://www.autoinfa.lt/webdic/>).
2. Gaivenis, K., Keinys, S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.
3. *Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas „Interleksis“*.
4. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
5. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslo, 1992.
6. *Lietuvių kalbos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1998.
7. *Lietuvių kalbos žodynas* (prieiga internete <http://www.lkz.lt/>).
8. Marcinkevičienė, R. Santrumpos – akronimai – nauji žodžiai. *Kalbos kultūra*. Sąs. 76, 2003.
9. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

⁵ Santrumpų paprastai pageidaujama rašant projektus, pavyzdžiui, Valstybinio mokslo ir studijų fondo prašymų teikimo nuostatuose parašyta: „projekto pavadinimas (maks. 100 spaudos ženklų) ir akronimas (maks. 20 ženklų taisyklingas lietuviškas žodis ar prasmingas junginys)“ (http://www.vmsfondas.lt/docs/tvarkosaprasas2007-10-01.rtf#_Toc131476463). Akronimo samprata čia kiek neįprasta. Todėl nekeista, kad pasižvalgius po paramai teiktų paraiškų sąrašą, matyti, kad santrumpų yra visokiausių ir labai įvairiai rašomų, pvz., „Internetiniai ištekliai: anotuotas lietuvių kalbos tekstynas ir anotavimo priemonės (ALKA 2)“, „Europos kultūrų dialogai XX amžiaus pabaigos lietuvių literatūroje (EKADELAS)“, „Lietuvos krikšto įprasminimas ir refleksija: krikščionėjimo šaltinių kritika, sisteminimas, istoriografinis vaidmuo (eLKa)“.

ABBREVIATIONS AND SYMBOLS IN LITHUANIAN

Summary

Some words and names in written and sometimes spoken language are shortened. The article deals with the inconsistent use of terms for various abbreviations. The author of the article proposes to distinguish between symbols, graphic abbreviations and abbreviations. Symbols represent measures and graphic characters. Graphic abbreviations are simple shortened forms of frequently used words or word groups, e.g. tel. – telefonas, t. t. – taip toliau. Abbreviations are contracted substitutes for compound names. They are usually formed from the first letters or syllables of words, e.g. NATO for Eng. North Atlantic Treaty Organization, Lith. Sodra – So – dra. (for Lith. Socialinis Draudimas). Abbreviations can be pronounced in two ways: by spelling the letters, e.g. SMS – es-em-es, and phonetically (pronounced like usual words), e.g. ŽIV –živ, SIM – sim. Abbreviations that are pronounced like words should be called acronyms. Sometimes they can even become root morphemes. Thus acronyms can be inflective and can function as words. Based on this criterion, the method used to form abbreviations (from letters, syllables or otherwise) is not important. Abbreviations with respect to standard language are more problematic. Their pronunciation, spelling and principles of formation are discussed in the article.

ABSTRAKČIŲJŲ PRIESAGOS *-IMAS (-YMAS)* DAIKTAVARDŽIŲ NAUDININKO VARTOJIMAS FIZIKŲ KALBOJE

Regina Kliukienė

Vilniaus universitetas
Gegužinės 265, Dž. Riešė, Vilniaus raj.
tel. (8 5) 620 54050, el. paštas regina.kliukiene@ff.vu.lt

§1. Netaisyklingai vartojamus naudininko linksnio atvejus yra aptaręs J. Jablonskis jau 1893 m. [3: 28–31]. Daugeliu atvejų J. Jablonskis, skirtingai nuo J. Balčikonio [1: 392–393], naudininką su bendratimi vartojo ne tik prie daiktavardžių, pasakančių daiktus ar įrankius, kuriais pasiekiamas tikslas, bet ir prie kitos reikšmės daiktavardžių [plg. 10: 188–189].

Dabartinėje lietuvių kalbos vartosenoje taip pat ne visada sklandžiai skiriama, kada tinka naudininkas su bendratimi, o kada jį reikia keisti kitais junginiais. Ypač daug problemų yra kėlęs vadinamasis tikslo naudininkas su bendratimi [plg. 6; 7: 49–53; 2: 14–22], nors dabar visiškai aišku, kad junginiuose su paskirties naudininku daiktavardis, prie kurio šliejasi šis naudininkas, reiškia daiktą (įrankį, skirtą kokiam nors daiktui, pvz., *peilis duonai riekti*), subjektą, kuris tinkamas kokiam darbui (pvz., *mokytojas vaikams mokytį*), pagalbinę priemonę kokiam nors darbui (pvz., *būdai darbo sąlygoms pagerinti*), daiktą kaip vietą (pvz., *dėžutė papuošalams sudėti*). Tokie junginiai, kur naudininkas šliejasi prie konkrečius daiktus reiškiančių daiktavardžių, būdingi šnekamajai buitinei ir grožinei kalbai [dar žr. 9: 125–126]. Jie nekelia jokių abejonių, bet susirūpinti reikėtų dėl mokslinėje kalboje paplitusių naudininko junginių su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, kurie nereiškia daikto, tinkamo kokiam nors tikslui. Daugelis tokių atvejų yra nukrypimas nuo kalbos normos [12: 172–180, plg. 4: 48]. Pagaliau mokslinėje (ypač tikslųjų mokslų) kalboje labai paplitęs abstrakčiųjų veiksmožodinių daiktavardžių naudininkas tikslui ir paskirčiai reikšti yra klaidingas, griozdiškas ir negyvas.

§ 2. Šiame straipsnyje apžvelgsime kaip tik tokius fizikų kalboje vartojamus naudininko atvejus. Medžiaga rinkta iš trijų fizikos specialybės bakalaurų darbų ir trijų trečio kurso studentų referatų.

Iš analizuojamų 40 sakinių su naudininku tekstuose rasta daug daugiau klaidingų nei taisyklingų junginių. Štai keli teiktini pavyzdžiai: *Įrenginys skir-*

tas vandenyno sąlygoms simuliuoti; Laboratorija užsiima naujų elektromagnetinių medžiagų paieška bei tobulina metodus šiuo metu naudojamoms medžiagoms tirti; NPL dalyvauja projekte kuriant naują jonizacijos kamerą, kuri bus naudojama radiacijai matuoti ir t. t. Čia pat randame taisytinų junginių; Bandoma sukurti ultragarsinį matuoklį, kuris bus skirtas triukšmo ir garso kokybės matavimui (= **triukšmui ir garso kokybei matuoti**); Likutinė kaupinimo galia yra pakankama tik šviesolaidžio skaidrumo išlaikymui (= **skaidrumui išlaikyti**); Autoriai pasiūlė gana paprastą formulę minimalios kaupinimo galios apskaičiavimui (= **minimaliai kaupinimo galiai apskaičiuoti**) ir t. t.

§ 3. Dažnumu išsiskiria netaisyklingai tikslui ir paskirčiai reikšti vartojamas abstrakčiųjų priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas su kilmininkiniu pažyminiu: *Polimeras naudojamas automobilių stiklų laminavimui* (= **stiklams laminuoti**); *Šis mikroskopas gali būti taikomas ir fermentų bei polimerų stebėjimui* (= **fermentams bei polimerams stebėti**); *Elektros energijos generavimui* (= **energijai generuoti**) iš aplinkinių organinių medžiagų buvo sukonstruoti biologinio kuro elementai; Vienas iš sistemos trūkumų yra tai, kad ženkliai galios dalis sunaudojama kristalo skaidrumo palaikymui (= **skaidrumui palaikyti**); *Ši energijos dalis iššvaistoma kristalo šildymui* (= **kristalui šildyti**); *Du gretimi jonai panaudoja savo energiją vieno fotono išspinduliavimui* (= **vienam fotonui išspinduliuoti**); *Galima daryti išvadą, kad šviesolaidiniai stiprintuvai labiausiai tinkami MKM stiprinimui* (= **stiprinti**) ir turi didžiausias perspektyvas, naudojant keletą stiprinimo pakopų; *Anglijos nacionalinė standartų laboratorija savita tuo, kad turi naujausią ir pažangiausią įrangą tyrimų atlikimui* (= **tyrimams atlikti**); *Vyksta tyrimai ieškant efektyvesnių medžiagų, skirtų apsaugojimui* (= **apsisaugoti**) nuo radiacijos; *tobulinamos priemonės medicininių įrankių sterilizavimui* (= **medicininiams įrankiams sterilizuoti**); *Šie prietaisai taikomi garso nustatymui* (= **garsui nustatyti**), *girdimumo apsaugojimui* (= **girdimumui apsaugoti**), *garso kokybės tobulinimui* (= **garso kokybei tobulinti**) *garso įrenginiuose*; *Ultragaras plačiai naudojamas medicinoje organų vaizdavimui* (= **organams vaizduoti**); *Elektromagnetiniai laukai naudojami pramonėje džiovinimui* (= **džiovinti**), *maisto gaminių apdorojimui* (= **maisto gaminiams apdoroti**), *pakavimui* (= **pakuoti**); *Artimiausioje ateityje ląsteles siekiama panaudoti kaulinių audinių auginimui* (= **kauliniams audiniams auginti**) ir kt. Čia, kaip matyti, aiški priemonės reikšmė, todėl visur tinka vartoti daiktavardžio naudininką su bendratimi arba vieną bendratį.

§ 4. Abstrakčiųjų priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas tikslui su paskirties atspalviu reikšti taip pat taisytinas. Dažniausiai tinka bendratis arba kitos veiksmažodžio formos, pvz.: *Vyksta tyrimai ieškant efektyvesnių medžiagų apsaugojimui* (= **apsisaugoti**; **norint apsaugoti**) *nuo radiacijos*; *Kaupinimui* (= **kaupinti**; **kaupinant**) *naudojama lazerinių diodų (šviestukų) šviesa*; *Didesnės galios ultragarsiniai šaltiniai naudojami pramonėje valymui ir suvirinimui* (= **valyti**, **suvirinti**; **valant**, **suvirinant**); *Daž-*

niausiai būna keli tarifų variantai: vienas skirtas vežimui (/ vežioti; vežiojant (keleivius) darbo dienomis, kitas – naktimis.

§ 5. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tokius pavyzdžius, kai abstrakčių daiktavardžių naudininkas netaisyklingai vartojamas ne tik ir ne tiek paskirčiai, bet ir sąlygai reikšti, pvz.: *G–R centrų užpildymui (= užpildant G–R centrus; norint užpildyti G–R centrus) turi būti išlaikytas elektrinis neutralumas; Išgauto pluošto kokybė yra pernelyg žema efektyviam įvedimui į mažo šerdies skersmens šviesolaidį (= norint efektyviai įvesti; norint, kad pluoštas pakliūtų į mažo šerdies skersmens šviesolaidį, būtina aukšta pluošto kokybė).*

§ 6. Nemažai rasta sakinių, kuriuose vietoj naudininko su bendratimi lygia greta gali būti vartojamas galininkas su bendratimi, taip pat toks junginys gali būti keičiamas šalutiniu sakiniu su kaip apibūdinti dalykui, pasakytam daiktavardžiu, turinčiu priemonės atspalvį: *Daug įvairių metodų atrandama biologiniams paviršiams vaizduoti ir stebėti (/ vaizduoti ir stebėti biologinius paviršius; kaip vaizduoti ir stebėti biologinius paviršius); Mikroskopijos metodas tinka elektrodoi ir ant jo esančių biologinių medžiagų paviršiui vaizduoti (/ vaizduoti elektrodą ir ant jo esančių medžiagų paviršius); Toks ryšys būtų svarbus informacijai perduoti (/ perduoti informaciją); Sukurta nauja technologija duomenims perduoti; perduoti duomenis; kaip perduoti duomenis); OIML matavimo instrumentų sertifikavimo (kokybės liudijimo) sistema skirta administracinėms procedūroms palengvinti (/ palengvinti administracines procedūras) ir sąnaudoms, susijusioms su tarptautine matavimo instrumentų prekyba, sumažinti (/ sumažinti sąnaudas); Metodai skirti reikalavimų atitikimui patikrinti (/ patikrinti reikalavimų atitikimą); Šias problemas įmonėms padeda spręsti NPL, kuri ieško įvairių technologinių būdų našumui kelti (/ kelti našumą; kaip kelti našumą; našumo kėlimo būdų); Kuriamos technologijos ląstelių populiacijai stebėti (/ stebėti ląstelių populiaciją; kaip stebėti ląstelių populiaciją).*

§ 7. Vengtinas naudininkas daikto rūšiai, o ne paskirčiai reikšti tokiuose sakiniuose: *Polimeras taip pat naudojamas kaip klizai keramikai (= kaip keramikos klizai), rišamoji medžiaga raketiniam kurui (= raketinio kuro rišamoji medžiaga); Tai pagrindinės prielaidos terminiam visų keturių lygmenų apgyvendinimui (= terminio visų keturių lygmenų apgyvendinimo prielaidos); Prielaidos lazerinės sistemos perėjimui (= perėjimo prielaidos) iš kvaziketurrių į kvazitrijų lygmenų sistemą prielaidos; Tarptautinės teisinės metrologijos organizacija teikia savo nariams rekomendacijas šalyje ar regione gamina- mų prietaisų naudojimui ir sertifikavimui (= prietaisų naudojimo ir sertifikavimo rekomendacijas; rekomenduoja, kaip naudoti ir sertifikuoti prietaisus); Šalys narės aktyviai dalyvauja kuriant reglamentus matavimo priemonėms (= matavimo priemonių reglamentus) ir noriai taiko juos savo pramonėje. Tiesa, naudininkas taisyklingai vartojamas turinio objektui reikšti ir reiškiniui apibūdinti su kai kuriais veiksmažodinės kilmės daiktavardžiais: *nuolaida kam, paklausa kam, polinkis kam, pomėgis kam, poreikis kam, potraukis kam, reikalavimai kam* [plg. 4: 44–46]. Paprastai šiais atvejais galimi ir va-*

riantai: *nuolaida ko, paklausa ko, polinkis ko* ir t. t. Analizuojamoje medžiagoje pasitaikė tik vienas pavyzdys su daiktavardžio *poreikis* naudininku: *Tobulėjant skaitmeninei elektronikai atsirado poreikis elektrinių parametų matavimams* (// *poreikis matuoti parametrus; parametų matavimų poreikis*) *aukštesniuose dažniuose*.

§ 8. Įsidėmėtinas klaidingas naudininko linksnio vartojimas objektui reikšti su kai kuriais žodžiais, pvz., *atitikti kam* (= *atitikti ką*), *atitiktis kam* (= *atitiktis (atitikimas) ko*; *ko atitiktis (atitikimas)*), *pasitikėti (pasitikėjimas) kam* (= *pasitikėti (pasitikėjimas) kuo*) ir kt. [plg. 4: 38–42]. Tarp analizuojamų fizikų kalbos pavyzdžių tokio tipo taisytinas junginys buvo tik vienas: *Didžiausią dėmesį NPL (Nacionalinė standartų laboratorija) kreipia dozimetrijos tobulinimui* (= *kreipia į dozimetrijos tobulinimą*).

§ 9. Pasitaikė ir tokių junginių su naudininku, kai nurodoma dalyko ypatybė, todėl keliamas klausimas *kokia?, o ne kam?*, pvz.: *Kaupinimo spektras taip pat platus, ir tai palieka laisvę diodinio kaupinimo pasirinkimui* (= *diodinio kaupinimo pasirinkimo laisvę; laisvę pasirenkant diodinį kaupinimą; laisvę pasirinkti diodinį kaupinimą*). Šiuo atveju daiktavardį nusakantis linksnis su bendratimi paskirties nereiškia ir eina sudėtinio pažyminiu, todėl naudininkas čia netinka (plg. 12: 176). Kaip matyti, taisant galimos įvairios raiškos priemonės, tinka net keli variantai: bendratis, einanti pažyminiu ir valdanti linksnį, dažniausiai galininką, padalyvinis junginys ar priklausomybės kilmininkas (plg. dar 8: 99; 5: 122–123).

§ 10. Apžvelgus kai kuriuos naudininko linksnio vartojimo atvejus darytos tokios išvados:

1. Nenorminis abstrakčiųjų veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas ypač gajus fizikų kalboje;
2. Dažniausiai netaisyklingai vartojamas priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas su kilmininkiniu pažyminiu tikslui ir paskirčiai reikšti;
3. Paplitusį veiksmažodinį daiktavardžių naudininką paskirčiai reikšti reikia keisti tradicišku naudininku su bendratimi ar kitomis raiškos priemonėmis;
4. Vengtinas naudininkas daikto rūšiai reikšti;
5. Taisytinas naudininkas, vartojamas su kai kuriais žodžiais objektui reikšti;
6. Gyvajai kalbai nebūdingas vedinių su priesagomis *-imas (-ymas)* naudininkas paskirčiai reikšti netinka ir mokslinėje kalboje.

Literatūros sąrašas

1. Balčikonis, J. *Rinktiniai raštai*. T. 1, Vilnius, 1978.
2. Būda, V. Bendratis su naudininku ne visada tinka. *Mūsų kalba*. Nr. 4, 1976.
3. Jablonskis, J. *Raštai*, T. 4, Vilnius, 1935.

4. *Kalbos patarimai, Sintaksė 1* / sudarė R. Miliūnaitė. Vilnius, 2003.
5. Linkevičienė, N., Laužikas, L. *Kalbos patarimai žurnalistams*. Vilnius, 1997.
6. Palionis, J. Dar kartą dėl „naudininko su bendratimi“ konstrukcijos. *Literatūra ir menas*. 1956 kovo 24 d.
7. Paulauskienė, A. Paskirties arba tikslo naudininkas su bendratimi. *Kalbos kultūros teorija ir praktika. / Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuvinis*. 1970, Nr. 5 (18), p. 49–53.
8. Paulauskienė, A., Tarvydaitė, D. *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*. Kaunas, 1986.
9. Paulauskienė, A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius, 1994.
10. Piročkinas, A. *Jono Jablonskio kalbos taisymai*. Kaunas, 1986.
11. Pupkis, A. *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius, 1980.
12. Šukys, J. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai*. Kaunas, 1998.

THE USAGE OF DATIVUM OF THE VERBAL ABSTRACT NOUNS WITH THE SUFFIX -IMAS (-YMAS) IN THE LANGUAGE OF PHYSICISTS

Summary

The article examines the cases of dativum used in the written language of physicists. The findings received from the analysed examples lead to the following conclusions:

- Nonstandard dativum of abstract verbal nouns is very widely used in the language of physicist.
- The most frequent are irregularly used constructions made of dativum of abstract verbal nouns with the suffix *-imas (-ymas)* and the attribute to express purpose.
- It is necessary to change the above mentioned constructions by the traditional construction of dativum with the infinitive or other constructions.
- The analysis reveals that dativum of verbal abstract nouns is not suitable for the expression of purpose both in the scientific and living languages

VETERINARIJOS IR GYVULININKYSTĖS MOKSLŲ SRIČIŲ DAŽNESNIŲ TERMINŲ ESMINĖS YPATYBĖS

Liuda Mockaitienė

*Lietuvos veterinarijos akademija
Tilžės 18, Kaunas*

tel. (8 37) 36 3504, el. paštas kalbkat@lva.lt

Mokant studentus mokslo stiliaus pagrindų, reikia kryptingai formuoti studentų specialybės kalbos įgūdžius. Kiekvieno mokslo srities žodynas turi savitą terminiją, kuri susijusi su atitinkamos mokslo srities sąvokų sistema.

Šio darbo tikslas – panagrinėti dažniau vartojamus vienintelės Lietuvoje šios srities aukštosios mokyklos veterinarinės medicinos ir gyvulininkystės mokslų terminų darybą ir esmines ypatybes.

Kalbėdami apie terminus, pirmiausiai turime žinoti, kas yra terminas ir kokie terminų apibrėžimų tipai vartojami. Apibrėžti terminą nėra lengva, nes terminus nuo paprastų žodžių skiria ne vienas požymis, bet kelių jų visuma, ir kad terminas yra ne koks ypatingas žodis ar pastovus žodžių junginys, bet įvardijamasis kalbos vienetas, kurio turinį atskleidžia termininės reikšmės apibrėžimas [1: 13].

Mokymo procese mes vadovaujamės plačiąja termino samprata: Žodis arba pastovus atributinis žodžių junginys, turintis labai apibrėžtą reikšmę tam tikros žmonių veiklos srities kalboje. Jo paskirtis – pavadinti bet kurios srities sąvokas kaip tam tikros sistemos narius [7: 243].

Darbe analizuojami veterinarinės anatomijos ir bendresni gyvulininkystės terminai, su kuriais susipažįsta pirmo kurso studentai. Straipsnyje terminai nagrinėjami formos atžvilgiu ir pagal jais įvardijamos sąvokos pobūdį.

Formos atžvilgiu terminai dažniausiai skirstomi į vientisinius (vienažodžius) ir sudėtinius (keliažodžius) [1: 17].

Vientisiniai terminai yra ir pirminiai (paprastieji) žodžiai, ir įvairūs priesagų ir priešdėlių vediniai, sudurtiniai žodžiai. Vientisinių veterinarijos ir gyvulininkystės mokslų terminų šaltinis – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 1993, kurį sudaro 50 000 žodžių lizdų. Iš jų išskirta 1012 terminų, susijusių su veterinarijos, gyvulininkystės ir medicinos (daug terminų yra bendri žmogaus ir gyvulio anatomijai) mokslų sričių. Iš jų išskirta mažiau nei vienas procentas grynujų veterinarijos mokslo terminų – tai ligų, kuriomis serga tik

gyvūnai, pavadinimai (**mastitas, įnosės, juodligė ir kt.**); gyvūnų anatomijos terminai (**snapas, posnapis, gogas, priešrujis, tarprujis, tarpragis tešmuo, žiauna, sparnakaulis, šliužas, knygenos, tinklainis, prieskrandis, pirštaeigiai ir kt.**). Tik gyvulininkystės mokslo terminų buvo aptikta maždaug vienas procentas. Tai **ėdesys, ėdalas, pašaras, pakratai, paklotė (gilaus kraiko), kraikas, paršavedė, pirmaveršė, antraveršė, šienmilčiai, pilnaragis, porakanopis, maitkaulis, visaėdis, žolėdis, vidupenis (vidutiniškai nupenėtas)** ir kt. Galvijų pavadinimai pagal spalvą: **deglis, juodmargis, žalas, juodžius, keršis, dvyklas, pelėkis**. Arklių pavadinimai pagal plauką: **bėris, sartis, pelėkis, širmis, šyvis, obuolmušys** ir kt.

Vienos iš darijų priesagų **-ystė** daiktavardžių vediniai, žymintys ne tik asmenų veiklos sritį, bet ir dėstomų dalykų pavadinimus, labai dažni mūsų minėtame žodyne, pvz., **gyvulininkystė, galvijininkystė, veislininkystė, pienininkystė, kiaulininkystė, arklininkystė, avininkystė, ožkininkystė, paukštininkystė, bitininkystė, sūrininkystė, sviestininkystė** ir kt.

Dar daresnės priesagos **-umas** abstrakčių daiktavardžių vediniai, kuriuos galima padaryti iš kiekvieno kokybinio būdvardžio (**produktyvus – produktyvumas, vislus – vislumas, veislingas – veislingumas, pieningas – pieningumas, veršingas – veršingumas, mėsingas – mėsingumas** ir kt.). Dabar jau dažniau pasitaikantys vediniai padaryti iš neveikiamosios rūšies dalyvių: **ėdamas – ėdamumas, virškinamas – virškinamumas** ir kt.yra būdingi moksliniam stiliui. Visi jie yra gryniesi ypatybių pavadinimai.

Gyvulininkystės specialistams reikalingi ne tik mėsos pavadinimai, kurie daromi iš gyvūnų pavadinimų, pvz., **arkliena, balandiena, gaidiena, vėžiena, žuviena, karniena, kauliena** ir kt. Tai vieninteliai šios priesagos dariniai iš gyvūnų pavadinimų ir dar vienas kitas žodis iš būdvardžių: **šviežiena** ir pamatiniu daiktavardžiu žymimo dalyko sudaromosios medžiagos pavadinimai, pvz., **ląstelienu**, bet ir priesagos **-ena** vediniai, pavadinantys odas bei kailius, pvz., **arklenu, katenu, veršenu, žvėrenu, jautenu, varvenu, šunenu, ruonenenu, ožkenenu, kojenu** (gyvulio kojų oda), **dalgenu** (paukščio uodegos plunksna) ir kt. Aptikti keli šios priesagos vediniai, pavadinantys veiksmo padarinį, pvz.: **skerdenenu, stipenu** (dvėsenu), **žengsenenu, aiženu** (lupe-
na).

Moksliniam stiliui būdinga veiksmy pavadinimų priesaga **-imas** su savo atmaina **-ymas**. Vediniai su priesaga **-ymas** daromi tik iš tų 3 asmenuotės veiksmažodžių, kurie turi bendraties priesagą **-yti**, todėl jų vartosenu yra ribota, pvz.: **nustatyti – nustatymas** (pašarų vertės), **laikyti – laikymas** (galvijų), **ganyti – ganymas, atjunkyti – atjunkymas, nujunkyti – nujunkymas, kaustyti – kaustymas, valdyti – valdymas, girdyti – girdymas** (pvz., arklių) ir kt. Priesagos **-imas** vediniai daromi iš būtojo kartinio laiku lyties. Tai matyti iš skirtingą to laiku kamieną turinčių veiksmažodžių vedinių, pavyzdžiui: **šėrimas** (: **šėrė, plg. šerti, šeria**); **veisimas** (: **veisė, plg. veisti, veisia**); **kerģimas** (: **kerģė, plg. kerģti, kerģia**); **sėklinimas** (: **sėklino, plg. sėklinti, sėklina**); **lesinimas** (: **lesino, plg. lesinti, lesina**); **pešimas**

(žašų) (: **pešė, plg. pešti, peša**); **supirkimas (pieno)** (: **supirko, plg. supirkti, superka**); **įrengimas (tvarto)** (: **įrengė, plg. įrengti, įrengia**); **atsivedimas (jauniklių)** (: **atsivedė, plg. atsivesti, atsiveda**).

Dažniausi tarptautiniai terminai – veiksmažodžių abstraktai arba veiksmy pavadinimai – su priesaga **-(i)acija**, pvz.: *laktacija* (pieno davimo laikotarpis); *hibridizacija* (mišrinimas); *inkubacija* (viščiukų perinimas); *kastracija* (lytinių liaukų pašalinimas); *pasterizacija* (maisto apsaugojimas nuo mikroorganizmų kaitinant); *sterilizacija* (1. mikrobu naikinimas. 2. galėjimo ap(s)ivaisinti atėmimas); *reprodukcija* (dauginimas, veisimas); *selekcija* (biol. veislių kūrimas ir gerinimas, atranka).

Pavadinimai, įvardijantys bendrą kuopinį gyvūnų pavadinimą ar procesų, priemonių tam tikrą visumą, kokios nors mokslo srities dalies pavadinimą, pvz.: **gyvūnija, vilkija** (vilkų gauja), **ichtiologija, veterinarija, technologija, sanitarija** ir kt. nėra dažni tarp nagrinėtų terminų.

Atskirą terminų dalį, ir gana gausią, užima mažybiniai daiktavardžiai. Terminologijoje deminutyviniais vediniais pavadinami dalykai paprastai būna mažesni už tos pačios rūšies dalykus, žymimus pamatiniais daiktavardžiais [5: 51]. Tačiau yra terminų, kurių mažybinė forma yra kartu ir pamatinis žodis, pvz.: **slankstelis, patelė, kumelė, rainelė, žiuželis, laštelė** ir kt.

Patys savaime deminutyvai nėra terminai. Jie terminologizuojami tik deriniuose su kitais, aiškinamaisiais, žodžiais. Bendrinėje kalboje vartojama bent šešiolikos priesagų vedinių, tačiau nagrinėtoje žodyno dalyje aptikti vediniai tik su pačiomis dariausiomis mažybinių daiktavardžių priesagomis **-elis, -ė ir -ėlis, -ė**. Kalbininkas Stasys Keinys [5 : 53] yra pastebėjęs, kad su priesagomis **-elis, -ė** vediniai daromi tik iš dviskiemenių, o su **-ėlis, -ė** – tik iš daugiaskiemenių daiktavardžių. Reikia pažymėti, kad tokių terminų (dažniausiai tai anatomijos terminai), priklausančių išskirtinai tik gyvūnams, beveik nerasta, pavyzdžiui.: **slėsnos pagalvėlė** (gyvulio užpakalinės letenos dalis iš penkių lygiagrečių kaulų); **sparnelio raumuo**.

Daugumas tokių terminų priklauso ir žmogaus anatomijai, pavyzdžiui, **ausies būgnelis, gaubtelis; gaktikaulio volelis; endolimfinis maišelis; sėklidės latakėlis; alkūnėlės mazgas; smegenėlių duobelės antys; blužnies sijelės; nervinis kūnelis; limfagyslės vožtuvėlis; mentės kaklelis; folikulo kojelė** ir kt.

Vienas kitas terminas buvo ir su kitomis priesagomis, pavyzdžiui: **priekinė riešo duobutė, plėvinė kojytė**.

Nors būdingiausi mokslo kalbos bruožai yra abstraktumas, logiškumas, objektyvumas, tikslumas, tačiau tarp nagrinėtų veterinarijos ir gyvulininkystės mokslų terminų yra labai daug išraiškingų ir vaizdingų terminų. Jie, taip pat kaip ir deminutyvai, tampa terminais tik žodžių junginiuose. Čia aptinkama valtelių, vartų, burių, deltų, kankorėžių, malūnų, nuokalnių, siūlų, tiltų, trimių, uolų ir kt. Vieni jie yra paprasčiausi visiems žinomi bendrinės kalbos žodžiai. Štai kaip išraiškingai suderinta: galvos srityje yra gyvybės medis, naujasis apsiaustas, prieangio vandentiekis. Gyvulininkystės technologijos

specialistai vartoja paršelių lizdus (atvestų paršelių skaičius vieno apsiparšavimo metu), šėrimo frontą (lovio, ėdžių plotis, tenkantis vienam gyvuliui), gyvulio interjerą (morfologinių, histologinių, biocheminių ir fiziologinių savybių visuma), gyvulių konstituciją (morfologinių ir fiziologinių organizmo savybių visuma, kuri priklauso nuo paveldimumo ir individualaus vystymosi sąlygų bei gebėjimo atitinkamai reaguoti į aplinką), krosą (kelių specializuotų, tarpusavyje besiderinančių, paukščių linijų poravimas), liniją (vyriškos lyties, aukšto produktyvumo vyriškos lyties individų grupė, kilusi iš vieno pradininko) ir kt.

Gyvūnų organizmuose yra gausybė kišenių: blužninė, piltuvėlio, žandikaulio, regos, neurohipofizės ir kt. Pasaitas – virvelė, saitas kam nors pririšti (pirmoji reikšmė žodyne) – ne tik pilvaplėvės klostė, prilaikanti žarnas (trečioji reikšmė žodyne), bet ir gimdą, kiaušintakius, kiaušides, sėklides, ant-sėklidžius. Yra dar ir inksto piramidė ir emalio verpstas, ir kasos salelės. Kaklo srityje – jaučio pagurklis, galvos – knyslės veidrodėlis. Visi šie terminai nėra originalūs, bet išversti iš lotynų ar kitų kalbų. Visi šie vaizdingi terminai rodo, kad mokslo kalba nėra visiškai stilistiškai neutrali. Mokslo kalbai būdingi įvairūs lyginimai, nes analogija – vienas svarbiausių mokslinio mąstymo būdų teigia kalbininkas Kazimieras Gaivenis [1: 45].

Sudėtiniai terminai neteikiami minėtame žodyne [1]. Juos galima rasti tik specialiuose veterinarijos ir gyvulininkystės terminų žodynuose. Sudėtiniai terminai minėtuose žodynuose esti dviejų, trijų ir keturių (rečiau penkių) dėmenų. Vyrauja dviejų dėmenų terminai, o trijų ir keturių sudaro vos vieną penktadalį visų sudėtinių terminų. Šiuos terminus sudaro daiktavardžiai ir būdvardžiai (rečiau būna ir kitos kalbos dalys, pavyzdžiui, dalyviai). Labai dažnai vartojami priesagos **-inis** būdvardžiai, nes jie, kalbininko Prano Kniūkštos nuomone, yra racialesni, nors ir sausesni už daiktavardžių kilmininkus [3: 144]. Sudėtiniai terminai neapsieina ir be įvardžiutinės formos būdvardžių, nes terminologijai labai svarbus įvardžiavimas rūšiai išskirti [1: 30].

Šiame darbe vienažodžiai terminai, išskyrus sudurtinius, panagrinėti kiek išsamiau nei sudėtiniai. Veterinarinės medicinos ir gyvulininkystės mokslų sudurtiniai ir sudėtiniai terminai turėtų būti aptariamai ateities darbuose.

Išvados

1. Veterinarijos ir gyvulininkystės mokslų srityse vartojami ir paprastieji (vienažodžiai), ir sudėtiniai (keliažodžiai) terminai.

2. Vyriškosios ir moteriškosios giminės vienažodžių terminų yra maždaug po lygiai; nežymiai daugiau yra moteriškosios giminės terminų. Terminų, kurie galėtų būti ir vyriškosios, ir moteriškosios giminės, yra nedaug. Jie sudaro apie 7 procentus visų vienažodžių terminų. Daugiskaitinių terminų yra dar mažiau – jie tesudaro apie 5 procentus paprastųjų terminų.

3. Tarp vienažodžių terminų dažnesni yra priesaginiai, priešdėliniai ir sudurtiniai nei pirminiai terminai.

4. Dariausios priesagos *-ystė, -imas(-ymas), -umas*. Iš tarptautinių priesagų dariausia yra *-(i)acija*.

5. Deminutyvai, įvardžiutinės formos, priesagos *-inis* būdvardžiai – vieni iš gausesnių sudėtinių terminų dėmenų.

Terminų šaltiniai

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Red. St. Keinys. Vilnius, 1993.
2. Daugnora, L., Budrys, R. R., Trainienė, R. *Paukščių anatomijos terminai*. 2002.
3. Daugnora, L., Padaiga, A., Vitkus, A., Paunksnienė, M. ir kt. *Veterinarinės anatomijos, histologijos ir embriologijos terminai*. Kaunas, 1998.
4. Daugnora, L., Padaiga, A., Vitkus, A., Paunksnienė, M. ir kt. *Veterinarinės anatomijos, histologijos ir embriologijos terminai*. Kaunas, 1998.
5. *Gyvulininkystės žinyras*. Kaunas: LVA, 2007.

Literatūros sąrašas

1. Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkytos metmenys*. Vilnius, 2002.
2. Keinys, St. Priesaginė lietuviškų terminų daryba. *Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminologija*. Nr. 16, Vilnius, 1975.
3. Kniūkšta, P. *Priesagos -inis būdvardžiai*. Vilnius, 1976.
4. Keinys, St. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
5. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
6. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 11, Vilnius: Mokslas. 1983.

THE MAIN PECULARITIES OF THE MORE FREQUENT TERMS OF VETERINARY AND ANIMAL HUSBANDRY SCIENCE

Summary

The more frequent terms of Veterinary and Animal Husbandry science, their formalion and peculiarities in this article. There are discussed the common and compound terms according to their formalion and frequency of use.

AR LENGVA MOKYTI IR MOKYTIS SPECIALYBĖS KALBOS

Laima Pečkuvienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g.20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.lt*

Specialybės kalbos, kaip ir apskritai taisyklingos kalbos, aukštojoje mokykloje mokoma ir mokomasi ne tik per specialybės kalbos paskaitas ar pratybas. Taisyklingos kalbos pamatai klojami ir kitų paskaitų metu. Studentų (kartu ir būsimų vienos ar kitos srities specialistų) poreikis vartoti taisyklingą kalbą didele dalimi priklauso nuo visos akademinės bendruomenės požiūrio į kalbos taisyklingumą: kokia kalba skaitomos paskaitos, kokia kalba parengtos programos, parašyti vadovėliai, kokia kalba rašomi skelbimai ir kiti viešieji raštai. Labai svarbu ir tai, ar dėstytojai, vertindami dalyko žinias, atkreipia dėmesį į tai, kokia kalba tos žinios yra pateiktos, ypač tada, kai užduotys yra atliekamos raštu.

Akivaizdu, kad taisyklinga kalba negali būti tik specialybės kalbos dėstytojo rūpestis. Kiekvienas, kuriam ji bent kiek rūpi, suvokia, kad vien kalbininkų pastangų išlaikyti ją taisyklingą nepakanka.

Specialybės kalbos studijos Mykolo Romerio universitete trunka vieną semestrą. Specialybės kalbos dėstytojas tegali paaiškinti studentams, kaip turi būti kirčiuojami vieni ar kiti terminai, kaip jie turi būti sudaromi, kokių žodyno normų ar kitų bendrinei kalbai privalomų dalykų būtina laikytis. Tačiau tos žinios niekada netaps įgūdžiais, jeigu per kitas paskaitas nebus paisoma taisyklingos kalbos reikalavimų.

Turbūt ne kartą girdėjome studentų piktinimąsi: kodėl reikia varžyti save? Bendraukime taip, kaip norime (o norime, kad viskas būtų kuo paprasčiau, kad nereikėtų paisyti jokių dėsnių, laikytis taisyklių, juo labiau, kad ir be jų vieni kitus „ta prasme“ be didelio vargo suprantame ir vienaip ar kitaip susikalbame).

Gal iš tiesų neverta per daug sukti galvos dėl tos kalbos?

Kartais ir dėstytojai leidžia sau pasakyti – žinau, kad kalbininkai peikia tokį žodį ir taiso jį, bet aš visą gyvenimą taip kalbu, todėl ir toliau kalbėsiu.

Galbūt tai yra viena iš priežasčių, dėl kurių taip sunkiai atsisakoma to, kas labai nesunkiai pataisoma.

Specialybės kalba yra sudėtinė bendrinės kalbos dalis, todėl ji privalo paklusti visiems taisyklingos kalbos reikalavimams, nors kartais negali išsiversti be tam tikrų išimčių.

Specialybės kalbos pagrindą sudaro terminai. Šiek tiek pasimokę specialybės terminų kirčiavimo, studentai atkreipia dėmesį į ne vieną per paskaitas girdimą netinkamai kirčiuojamą terminą, pvz.: *pròcesas* (= *procèsas*), *sùbjektas* (= *subjèktas*), *dáiktinė teisė* (= *daiktinė téisė*), *ikiteĩsminis tyrimas* (= *ikiteĩsminis tyrimas*), *ikiteĩsminio tyrimo* (= *ikiteĩsminio tyrimo*) *pareigūnas*, *procesinis* (= *procèsinis*) *pažeidimas*, *teĩsminiai* (= *teĩsminiai*) *ginčai* ir pan. Ypač dažnai netaisyklingai kirčiuojamas terminas *teĩsė* (= *téisė*). Norint išvengti jo kirčiavimo klaidų, reikia įsidėmėti, kad vartojant bet kurias šio žodžio formas kirčio vieta turi išlikti nepakitusi. Pavyzdžiui, *civilinė teisė*, *administracinė teisė*, *baudžiamoji teisė*, *konstitucinės teisės*, *darbdavių teisės*, *pažeidžia žmogaus teises*, *neturi galimybės pasinaudoti rinkimų teise*, *gina vartotojų teises* ir pan. Tą pačią kirčio vietą išlaiko iš šio žodžio padaryti priesagų vediniai *téisininkas*, *téisinis*, *téisiškas*.

Kirčio vietos nekeičia *ekspertas*, todėl reikia būti atidiems, kai prireikia pavartoti šio žodžio vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką, kurie turi būti kirčiuojami taip: *ekspèrtu* (ne *ekspertù*) ir *ekspèrtus* (ne *ekspertùs*). Pastoviai kirčiuotinas daiktavardis *kláusimas*, todėl bendrinei kalbai nepriimtinos (nors ir dažnai girdimos) formos *kláusimaiĩ* (= *kláusimai*), *kláusimáms* (= *kláusimams*), *kláusimáis* (= *kláusimais*), *kláusimuosė* (= *kláusimuose*). Įsidėmėtina žodžių *impòrtas*, *ekspòrtas* kirčio vieta, nes kirtis dažnai perkeliamas į pirmą skiemenį: *importas*, *èksportas*. Nedera kirčiuoti *ántstolis* (= *aĩtstolis*), *téisena* (= *teĩsena*), *rinkliavà* (= *riĩkliava*).

Žodžių *pareiškimas*, *nutarimas*, *tyrimas*, *draudimas*, *dekrėtas*, *konfliktas*, *dokumeĩntas*, *giĩčas* kirtis nukeliamas tik į vienaskaitos įnagininko, vietininko ir daugiskaitos galininko galūnes: *pareiškimù*, *nutarimù*, *tyrimù*, *draudimù*, *dekrétù*, *konfliktù*, *dokumentù*, *ginčù*, *nutarimė*, *pareiškimė*, *tyrimė*, *draudimė*, *dekrétė*, *konfliktė*, *dokumentė*, *ginčė*, *pareiškimūs*, *nutarimūs*, *tyrimūs*, *draudimūs*, *dekrétūs* ir t. t., o *asmeninis*, *buitinis*, *drausminis*, *daiktinis*, *ikiteĩsminis*, *teĩsminis*, *tautinis*, *tarptautinis*, *žyminis* kirčio vietą pakeičia tik vartojant vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formas, todėl ir kirčiuokime *asmeniniù*, *buitiniù*, *drausminiù*, *daiktiniù*, *ikiteĩsminiù*, *teĩsminiù*, *tautiniù*, *tarptautiniù*, *žyminiù*, *asmeniniūs*, *buitiniūs*, *drausminiūs*, *daiktiniūs*, *ikiteĩsminiūs*, *teĩsminiūs*, *tautiniūs*, *tarptautiniūs*, *žyminiūs*.

Galūnėje reikia kirčiuoti žodžių *sistema*, *problema*, *programa*, *diagrama*, *struktūra*, *prokuratūra* vienaskaitos vardininką, įnagininką ir daugiskaitos galininką: *sistemà*, *su sistemà*, *sistemàs*, *problemà*, *su problemà*, *problemàs*, *struktūrà*, *su struktūrà*, *struktūràs*, *prokuratūrà*, *su prokuratūrà*, *prokuratūràs*. Visos kitos jų formos, išskyrus vienaskaitos ir daugiskaitos vietininką, išlaiko kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį: *sistėmos*, *sistėmai*, *sistėmą* ir t. t. Šių žodžių vietininkai kirčiuojami nuo galo trečiame skiemenyje: *sistėmoje*, *sistėmose* ir t. t.

Bendrinėje kalboje turi būti kirčiuojama *abipusiškai* (ne *abipusiškai*), *absoliučiai* (ne *absoliučiai*), *āsmeniškai*, *konkrečiai* (ne *konkrečiai*), *konstruktyviai* (ne *konstruktīviai*), *subjektyviai* (ne *subjektīviai*), *objektyviai* (ne *objektīviai*), *formaliai* (ne *formāliai*), *tiksliai* (ne *tiksliai*), *pigiai* (ne *pigiai*), *skubiai* (ne *skūbiai*).

Paskaitose studentai išgirsta ne vieną ydingos darybos terminą ar netinkamai pasirinktą gramatinę formą: *bedarbystė* (= *nedarbas*); *įstatyminės* (= *įstatymų*) *nuostatos*; *įstatyminė* (= *įstatymų*) *bazė*, arba tiesiog *įstatymai*; *neįstatyminiai* (= *neįstatymiški*) *veiksmai*; *draudiminis* (= *draudžiamasis*) *įvykis*; *beprecedentinis* (= *beprecedentis*) *atvejis*; *bendrasavininkis* (= *bendraturtis*, *nuosavybės dalininkas*); *bendravikdytojas* (= *bendravikdis*), *Aukščiausias* (= *Aukščiausiasis*) *Teismas*, *vyriausias* (= *vyriausiasis*) *prokuroras*, *laikinas* (= *laikinasis*) *administratorius*, *smulkus* (= *smulkusis*) *verslas*, *smulkūs* (= *smulkieji*) *verslininkai*, *gyvenamos* (= *gyvenamosios*) *vietos deklaravimas*, *nekilnojamas* (= *nekilnojamasis*) *turtas*.

Kai kuriais atvejais dėstytojai yra bejėgiai ką nors pakeisti. Pavyzdžiui, netaisyklingai sudarytų terminų yra pateikiama teisės aktuose, iš ten perkeliamą į vadovėlius, kitą literatūrą. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse vartojamas terminas *draudiminis įvykis*: *[vykus draudimui įvykiui kreditorius, kurio reikalavimai užtikrinti įkeitimu, turi pirmumo teisę patenkinti savo reikalavimus iš draudimo atlyginimo sumos (4.205 str. 3 d.)*. Be tokio termino negali išsiversti draudimo paslaugas teikiančios bendrovės, jį randame Valstybinės draudimo priežiūros tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos valdybos nutarime 2003 m. birželio 16 d. Nr. N–234: *draudiminis įvykis, nedraudiminiai įvykiai*. Toks terminas vartojamas vadovėliuose, pvz.: *Draudimo bendrovės renka iš draudėjų pinigines įmokas, vadinamas premijomis (premium), siūlydamos už tai nelaimės ar kito draudiminio įvykio atveju išmokėti kompensacijas – draudimo išmokas (indemnity) [4: 188]. Draudėjas, t.y. draudimo liudijimo (poliso) savininkas, – tai asmuo ar ūkio subjektas, turintis konkrečius draudiminiuosius santykius su draudiku – mokantis draudimo įnašus ir turintis teisę, atsitikus draudimui įvykiui, gauti draudimo išmoką [4: 187]*. Toks terminas pateikiamas Anglų–lietuvių kalbų teisės terminų žodyne.

Iš administracinės kalbos nepavyksta išguiti *bendraatsakovo*, *bendravikdytojo*, *bendrasavininkio*. Apie šiuos nenorminės darybos terminus kalbininkai kalba ne vienerius metus. Patarimų, kaip išsiversti be jų, pateikta 1992 m. išėjusiame leidinyje „Terminologijos taisymai“, apie tai ką ne kartą rašyta „Gimtojoje kalboje“, kituose kalbos praktikai skirtuose darbuose. Nepaisant to, niekas nesikeičia. Nesikeis tol, kol į savo kalbą atsainiai žiūrės patys specialistai. Taisyklinga specialybės kalba pirmiausia turi būti jų garbės reikalas. O kalbininkai tegali patarti. Apmaudu, kad tų patarimų ne visada klausoma ar klausiami. Todėl tiek esamų, tiek būsimų specialistų kalboje ir toliau girdėsime šiuos kalbos teršalus, pvz.: *Jeigu nusikalstamą veiką padarė keli asmenys kartu, tai kiekvienas iš jų laikomas vykdytoju (bendra-*

vykdytoju). Tokiu atveju kaltininkas atsako kaip nusikaltimo bendravykdytojas, organizatorius ar padėjėjas (LR BK 24 str). Taikos sutarčiai sudaryti, atsisakyti ieškinio ar ieškinį pripažinti būtinas visų bendrininkų (bendraiešikių arba bendraatsakovių) sutikimas (LR CPK 44 str).

Per specialybės kalbos pratybas studentai mokomi laikytis bendrinei kalbai privalomų žodyno normų. Tačiau tokių normų nepaisymo pavyzdžių jie randa studijų procese naudojamų leidinių kalboje. Specialybės kalbos dėstytojui kartais nelengva įtikinti auditoriją, kad klaidų padaroma ne tik sakytinėje, bet ir rašytinėje kalboje, nes dažnas studentas yra įsitikinęs, kad rašytinė kalba, ypač teisės kalba, negali būti nenorminė.

Pavyzdžiui, teisės, teisės ir valdymo, viešojo administravimo programų studentai išmoksta vartoti *glauti bylos nagrinėjimo teismo posėdyje terminai* [2: 502]; *nurodoma, į kurią areštinę bus patalpintas įtariamasis* [1: 355]; *banko liudijimas apie piniginių lėšų indėlį* (LR CPK 1. 104 str.); *atliekamas pilnas sanitarinis paruošimas* (LR BVK 144 str. 4d.); *gynėjo pasisakymas turėtų būti trumpas* [2: 521]; *nuostatos patalpintos į tą patį skirsnį* [1: 276]; *nacionalinės teisės harmonizavimas* [7: 51]; *įmonės nuoma turi operacinio lizingo pobūdį* [6: 211]; *susivienijusios į holdingo kompaniją* [6: 45]; *organizacijos struktūrą įtakojantys parametrai* [8: 322]; *daug metų vyks gilios pėrmainos* [3: 112]; *motininė kompanija su visiškai jai priklausančiais filialais* [3: 138]; *organizacijos formavimąsi įtakoja objektyvūs išoriniai ir vidiniai veiksniai* [9: 321] ir pan.

Būsimi socialiniai darbuotojai taip pat turi dėl ko pasukti galvą: *Socialiniai darbuotojai susipažino su kitais psichologiniais požiūriais. Naudodami socialinių sistemų karkasą, jie galėjo inkorporuoti sociologines mintis į socialinio darbo rėmus taip, kaip to nebuvo įmanoma padaryti iki šiol* [5: 41]. *Darbuotojas pateiks psichinį ir socialinį planą slaugos namų personalui ir šis planas taps bendro slaugos plano dalimi* [5: 66]. *Darbuotojas turi suprasti skirtingų kultūrų šeimų funkcionavimą ir struktūrą* [5: 174]. *Veikla, įgalinanti klientą pasinaudoti prieinamais ištekliais* (5: 272).

Žodyno normų pažeidimo atvejų pasitaiko ir paskaitose. Studentai girdi *įvykdytas (= padarytas) sunkus nusikaltimas; bus naudojamos (= vartojamos) tokios sąvokos; aplamai (= apskritai) šis įstatymas netaikomas; kas liečia šį įstatymą (= o dėl šio įstatymo, kalbant apie šį įstatymą), tai jis neveikia; nežiūrint į tai (= nepaisant to), buvo padaryta tokių pakeitimų; padarytas smulkus (= nedidelis) nusižengimas; tai grubus (= šiurkštus) žmogaus teisių pažeidimas; esame savistovai (= savarankiška) valstybė; taip vadina mieji (= vadinamieji) pokyčiai; nekuriai (= kai kuriais) atvejais: kaip taisyklė (= paprastai, dažniausiai) tokiais atvejais nurodoma, kad...; visa eilė (= daug) klausimų; sekanti (= kita) tema; bendrai imant (= apskritai, apskritai kalbant) tokia praktika rodo, kad...; duotuoju (= šiuo) atveju labai svarbu įvertinti...; atsakyta pakankamai (= gana, labai) tiksliai; būtina žinoti (= išmanyti) tokius dalykus ir pan.*

Tokios ir panašios klaidos gana dažnos sakytinėje kalboje. Ko gero, kai kurie jas darantys kalbos vartotojai nė neįtaria, kad vieni ar kiti žodžiai dėl tam tikrų priežasčių gali netikti mūsų kalbai.

Straipsnyje pateikti pavyzdžiai gana akivaizdžiai parodo, su kokiomis problemomis susiduria specialybės kalbos dėstytojas. Girdėdami įvairių bendrinės kalbos normų pažeidimų per paskaitas, naudodamiesi ne visada taisyklinga kalba parašyta literatūra, negaudami jokių pastabų dėl savo netaisyklingos kalbos studentai neįaučia poreikio rūpintis kalba. Specialybės kalba pirmiausia turėtų rūpėti tiems, kurie rengia vienos ar kitos srities specialistus. Vien specialybės kalbos dėstytojo pastangos ir aiškinimai, kas turi būti ir ko neturi būti vartojama kalboje, negali duoti apčiuopiamų rezultatų.

Išvados

1. Specialybės kalbos mokoma ir mokomasi ne tik per specialybės kalbos pratybas. Būtina suvokti, kad visa akademinė aplinka formuoja būsimo specialisto požiūrį į taisyklingą kalbą.

2. Reikia siekti, kad viso studijų proceso metu studentai girdėtų ir patys būtų skatinami vartoti norminę kalbą. Taip būtų parodyta, kad specialybės kalba yra ne tik studijų dalykas, kuris rūpi to dalyko dėstytojams. Pirmiausia ji yra tam tikros srities specialistų kalba.

3. Būtina susirūpinti akademinė leidinių kalba, siekti, kad jie taptų kalbos, kokia turi būti kalbama valstybėje, pavyzdžiu. Tada būsiamiems specialistams specialybės kalbos studijos atrodys kur kas reikalingesnės ir prasmingesnės.

Literatūros sąrašas

1. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
2. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V–XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
3. Drucker, P.F. *Valdymo iššūkiai XXI amžiuje*. Vilnius: D. Ratkevičiaus PĮR grupė, 2004.
4. Girdzijauskas, S. *Finansinė analizė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
5. Louise C. Johnson. *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.
6. Stanislovaitytė, R. *Komercinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
7. Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius, 1998.
8. Vasiliauskas, A. *Strateginis valdymas*. Kaunas: Technologija, 2004.
9. Zakarevičius, P. *Pokyčiai organizacijose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.

IST ES LEICHT, DIE FACHSPRACHE ZU LEHREN UND ZU LERNEN?

Zusammenfassung

Die Fachsprache ist ein Bestandteil der Allgemeinsprache, deswegen soll sie, abgesehen von manchen Ausnahmen, allen Regeln einer fehlerhaften Sprache entsprechen. Die Fachsprache wird an einer Hochschule gelehrt und gelernt nicht nur im Fachunterricht (Vorlesungen, Übungen). Die ganze akademische Umgebung formiert die Einstellung des zukünftigen Spezialisten zur fehlerlos gesprochenen Sprache. Es ist wichtig die Richtigkeit der Sprache der Vorlesungen, der Lehrbücher, der geschriebenen Anzeigen oder der öffentlichen Schreiben. Es ist anzustreben, damit die Studierenden selbst im Laufe des ganzen Studienprozesses die Normensprache gebrauchten und solche Sprache hörten. Das wäre ein Hinweis darauf, dass die Fachsprache nicht nur ein Studienfach ist, wofür nur der Lehrende dieses Fachs die Verantwortung trägt. In erster Linie ist die Fachsprache die Sprache des Spezialisten des entsprechenden Gebietes.

SEMANTINĖS RAIŠKOS ADEKVATUMO PROBLEMA

Nijolė Tuomienė

*Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
tel. (8 5) 263 7861, el. paštas vijole@lki.lt*

Raktiniai žodžiai: vertiniai, skoliniai, semantinė raiška, periferinė šnekta, kalbų sąveika.

Kaip žinia, terminijai yra įprastas didesnis ar mažesnis skolinių bei vertinių kiekis [4: 59]. Semantinės raiškos adekvatumo problema yra itin būdinga visų kalbų, tarp jų – ir lietuvių, terminologijai. Todėl šiuo aspektu aktualu tyrinėti tiek pačios lietuvių kalbos terminiją, tiek ir natūraliųjų ilgalaikių lietuvių ir slavų kalbų kontaktų metu atsiradusius skolinius bei vertinius. Šiame straipsnyje nagrinėjama aktyvioje kontaktų zonoje gyvenančių lietuvių šnektų vertinių ir skolinių semantinės raiškos adekvatumo problema, bandomas apčiuopti semantikos poslinkių mechanizmas.

Kiekviena kalba, kad ir turédama daugiau ar mažiau bendrų bruožų su kitomis kalbomis, yra skirtinga, jos nemokantiems – visiškai ar iš dalies nesuprantama. Vienas iš sudétingiausių svetimos kalbos dalykų yra semantika. Taip yra todėl, kad žmonės yra linkę savosios kalbos žodžių reikšmės tiesiogiai prilyginti kitos kalbos atitinkamų žodžių reikšmėms. Bet tos reikšmės toli gražu ne visada sutampa, o kalbų vartotojai to dažniausiai nė neįtaria, todėl vienos kalbos semantinė sistema dirbtinai taikoma prie kitos kalbos sistemos, aklaui perimama ar kopijuojama.

Atskiruose Lietuvos regionuose, ypač paribyje su slavais, tai – diegiamos ir diegtos dvikalbystės padarinys. Čia įvairios lietuvių kalbos raiškos priemonės buvo kuriamos ir plétojamos iš pradžių pagal lenkų (beveik iki XX a. pradžios), vėliau – pagal rusų kalbos pavyzdį.

Šiame straipsnyje siekiama identifikuoti lietuvių kalbos šnektose įsitvirtinusių naujesnį baltarusizmą sluoksnį. Atskleisti skolinių ir vertinių iš vietinės baltarusių kalbos atėjimo ir įsitvirtinimo lietuvių kalboje mechanizmą. Šio tikslo siekiama tiriant Baltarusijos Varanavo rajone esančių kelių izoliuotų lietuvių šnektų – Ramaškonių, Ródūnios, Žirmūnų bei Plikių¹ – dabartinę leksiką.

¹ Šias keturias nedideles pietų aukštaičių patarimei priklausančias šnektas būtų galima jungti

Interferencijos tyrinėjimai pagrindinio lietuvių kalbos ploto užrėby esančiose lietuvių salose teikia galimybę tam tikru mastu išsiaiškinti kalbų sistemų tarpusavio sąveikos istoriją ir sąveikaujančių kalbų funkcijas įvairiais etapais - šitoks kalbos reiškinių aptarimas galimas tiriant tarmes diachroniškai. Dabartinę salos kalbos asimiliacijos stadiją, kontaktuojančių kalbų socialinį statusą ir salose vartojamų kalbų tolesnio funkcionavimo perspektyvas leidžia nustatyti ir sinchroniniai tyrimai.

Lietuvių ir slavų kalbų kontaktai dabartinėje lietuvių ir baltarusių kalbų pietrytinėje paribio teritorijoje turi senas tradicijas, ir tai, be abejonės, negalėjo neatsispindėti čia vartojamų lietuvių, baltarusių, lenkų kalbų šnektose. Suslavėjęs tarpinėms apylinkėms, apie Varanavą susitelkusių lietuvių kaimų grupė atsidūrė slavų kalbų apsuptyje. Tokiu būdu Varanavo rajono šnektose tarsi užsikonservavo nemaža archajiškų morfologijos, sintaksės, leksikos ypatybių [plačiau žr. 10: 88–94], tačiau, kita vertus, dėl specifinių izoliacijos sąlygų ir intensyvių kontaktų su slavų kalbomis čia pradėjo formotis naujų morfologinių, ypač darybinių formų, rasti naujų sintaksinių konstrukcijų ir ypač įvairių leksikos naujovių – savų žodžių, skolinių, vertinių, senųjų žodžių reikšmės pakitimų [plačiau žr. 13: 19–29; 8: 140–144; 2: 185–195 ir kt.]. Pabrėžtina, kad Ramaškonių, Rodūnios, Žirmūnų, Plikių šnektos dar gana gerai turi išsaugojusios pagrindinius savo kalbinės sistemos bruožus – tai rodo autorės paskutiniųjų maždaug penkiolikos metų nuoseklūs Varanavo rajono šnektų tyrimai [12: 2005a].

Kalbotyros pasaulyje darbų, nagrinėjančių slavų kalbų skolinius periferinėse lietuvių šnektose, išties nėra daug. Tuo klausimu yra domėjęsi ir rašę daugiau vyresniosios kartos lietuvių ir keletas užsienio kalbininkų: E. Grinaveckienė, L. Grumadienė, J. S. Laučiūtė, J. Mackevič, V. Urbutis, T. Sudnik, V. Toporovas, O. Vaičiulytė-Romančiuk, A. Vidugiris, Z. Zinkevičius ir kt. Šiuo metu skolinių bei vertinių vartojimo ar keitimo lietuviškais žodžiais tema labiausiai domisi bendrinės lietuvių kalbos normintojai, kalbos kultūros specialistai. Dar ir šiandien taisoma daugybė neteiktinų svetimybų bei jų dariinių, vertinių, atsiradusių greta lietuviškų žodžių. Dalis jų – rusų kalbos palikimas, kita dalis – naujieji, atsiradę kartu su visuomenės ir, žinoma, kalbos raidos pokyčiais.

Mokslininkai skiria leksikos skolinius arba vertinius, verstinius frazeologizmus ar šiaip posakius; reikšmės, arba semantinius, skolinius; sintaksės skolinius arba vertinius (dėl kitos kalbos tiesioginės įtakos atsiradę žodžių junginių ar sakinių tipai).

Šiame darbe daugiausia dėmesio skiriama leksikos, reikšmės arba semantiniams, skoliniams.

į vieną Varanavo šnektą dėl to, kad pagal šnektoms būdingas ypatybes, ypač žodyno bruožus, jos yra labai panašios, o labiau skiriasi šių šnektų fonetika. Be to, šiuo metu šnektos smarkiai susiaurėjusios teritoriškai – iš kai kurių belikę 2-3 kaimai, kuriuose lietuviškai kalba vos 1-3 žmonės.

Tiriamose periferinėse šnektose (taip pat Lazūnų ir Apso šnektose), kaip niekur kitur Lietuvoje, vartojami tokie baltarusių skoliniai, ypač terminai, pvz.:

*apie*NkOs 'kelmučiai, tokie grybai' (plg. br. апёнкі), asnava 'apmatai' (br. асно́ва);

adbira.NkOs 'rinktinės (drobės)' (br. адбіра́нкі); *badY,lei* 'padaigos', (br. бадылі);

bahu,nas 'gailiai' (br. багύν); *cu,glei* 'žąsliai' (br. цўглі);

pYlas 'dulkės' (br. пыл); *žuika* 'gromulys' (br. жўйка) ir kt.

Užrašytos tokios skolintos sintaksinės konstrukcijos, pvz.:

ma.nO da.rbas tame, kad uždAr.buic 'mano darbas tame, kad uždirbti (dirbu tam, kad uždirbčiau)' (plg. br. мая работа у тым, каб зарабіць);

vĀikĀi. vienas viena.m sniegus la.iZæ 'vaikai vienas vienam sniegus leidžia (vaikai mėtosi sniegu (gniužtēm)' (plg. br. дзеці адзін адно́му кідаюць снёшкі);

višta mažesnĒ gĀi.ZO 'višta mažesnė gaidžio (už gaidį)' (plg. br. кўрыца меншая пята́ха) ir kt.

Tai gana lengvai atpažįstami vertiniai iš svetimos kalbos. Tačiau šnektose gausiai vartojama tokių baltarusizmų, kurių slaviškumą įrodyti gana sudėtinga. Pavyzdžiui, tiriamose lietuvių šnektose vietoj įprastų lietuviškų pasakymų *trumpa / jilga diena* ar *nakcis* baltarusių šnektų pavyzdžiu atsiradusi *maža / didelĒ diena / nakcis* (plg. br. лeтам нoч малая, а зiмoй вялĳкая), o vietoj *šalta žiema – scipri žiema* (plg. br. крўпкая зiма). Vietoj *mæ,Zi. tupi pĀu.kštĒ* ar *višta tupi gu,štOI* čia sakoma *pĀu.kštĒ sĕ,Z mæ,Zi.I, višta sĕ,Z gu,štOI* (plg. br. птáшка сядзiць, кўрыца сядзiць); vietoj *mezgimas – rYšimas* (br. вязáння), vietoj *skrĀn.dis nevirškina – vĒdarukas nævirYna* (br. жалўдак нявáрыць), vietoj *u,tarYjĀu ir'suspa.inOjĀu* 'kalbėjau ir susipainiojau' – *u,tarYjĀu ir suspa.ncOjĀu* (br. гаварыла i сўталася), vietoj *ju pavaZinO Jú,nu* sakoma *ju pravaZinO Jú,nu* (br. ягo пpавзáли Ёнам), vietoj *mus apvOgĒ* sako *mus aprYN.kO* (br. нас абáбрáли) ir dar daug kitų periferinėse lietuvių šnektose Baltarusijoje vartojamų vertinių.

Dvikalbiai (kai kurie daugiakalbiai) Varanavo šnektų lietuviai, tik tarpusavyje kalbėdamiesi lietuviškai, oficialiai veikiami baltarusių kalbos ir jos kultūros įtakos, yra verčiami tokią įtaką priimti. Pamažu baltarusių kalbos raiškos priemonės, ypač tas, kurių neturi gimtoji šnektą, pradėdamos tapatinti su savomis, jos lengvai įterpiamos į lietuvių kalbą, nejauciant, kad tai prieštarauja lietuvių kalbos prigimčiai. Dvikalbystė pertvarko žmogaus mąstyseną, todėl jis ima svetimus žodžius, žodžių junginius, įvairias sintaksines konstrukcijas, frazeologizmus suprasti kaip savus.

Susidarius palankioms sąlygoms vertinių iš slavų kalbų periferinėse lietuvių šnektose nuolat daugėja. Tie vertiniai yra aklaivi į lietuvių kalbą verčiami baltarusiškai žodžiai, todėl jie pirmiausia dirbtinai suteikia atitinkamam lietuviškam žodžiui baltarusių kalbai būdingą savo reikšmę, kuri iki tol lietuvių

kalbai buvo nežinoma ir iš esmės nereikalinga. Taigi iš pirmo žvilgsnio jie tarsi praplečia kai kurių lietuvių kalbos žodžių reikšmes. Tačiau toji žodžiui suteikiama reikšmė, primesta iš šalies, atima ją iš kito atitinkamo lietuviško žodžio, kuris iš tikrųjų nėra baltarusiško žodžio semantinis atitikmuo. Tokiu būdu toks lietuviškas žodis, neturintis savo baltarusiško reikšmės ekvivalento, šiose šnektose izoliuojamas, išstumiamas iš vartosenos ir pagaliau visai užmiršamas, išnyksta.

Dėl to skurdėja periferinių šnektų leksika, ardoma jų semantika, nutautinama lietuvių kalba, įsivyrėja vienpusė dvikalbystė. Tai aiškiai matyti iš tokių užrašytų pasakymų, pvz.: vietoj *gi.væ,nime ma.n nesisekĖ* sakoma *gi.væ,nime ma.n nesivedĖ* (plg. br. у жыці мне нівялѡся). Žodžiui *nesivedė* čia dirbtinai suteikiama lietuviško žodžio *nesisekė* reikšmė, o pats žodis *sekėsi*, netekęs reikšmės, izoliuojamas. Arba sakinyje *nægalu in da,ktaru. da-sistO,c, labĀi brĀngu* vietoj veiksmožodžio *patekti* pavartojamas pamorfemiui iš baltarusių kalbos išverstas veiksmožodis: *ѡаcмынiуца – dasistōti* [plg. 5; 876].

Didžioji dalis užrašytų skolinių bei vertinių yra inspiruoti vėlyvesnės baltarusių šnektų įtakos, todėl lietuvių šnektose, manoma, yra atsiradę jau susiformavus ir plečiantis vienpusei lietuvių–baltarusių dvikalbystei, taigi jie yra palyginti nauji. Tai rodo turimų svetimybų lyginimas su kitais šnektose vartojamais baltarusizmais bei gana siauras jų vartojimo plotas: randami tik atskirose lietuvių kalbos pietrytinių pakraščių ir periferinėse šnektose [žr. 7: 1; 6: 14; 3: 15 ir kt.].

Daugelis vertinių savo reikšme, neretai ir daryba, yra analogiškai atitinkamiems baltarusių kalbos žodžiams. Todėl nustatyti, kur yra vertiniai, o kur savarankiškai atsiradę žodžiai dėl baltų ir slavų kalbinių sistemų giminingumo ir darybinių bazių bei jų polinkių panašumo, yra gana sudėtinga.

Ramaškonių, Rodūnios, Žirmūnų ir Plikių šnektų vertiniai yra pastebimai susiaurinę lietuvių kalbos leksikos raiškos būdus. Iš vartosenos stumiami ir kai kurie būdvardžiai. Pavyzdžiui, augalų, daiktų, drabužių, gyvulių spalvoms nusakyti šių šnektų lietuviai jau neturi lietuvių kalbai ir jos tarmėms plačiai žinomų būdvardžių:

dri,žuotas (apie daiktus); *juodmargis, juodmĀŲgĖ* (apie karves, šunis);
pilkas, pilka (apie daiktus, paukščius), *rĀibas, rĀiba* (apie paukščius);
rĀinas, rĀina (apie kates); *šir.mas, širma* 'baltas su maišytais tamsiais plaukais' (apie arklius) ir kt.

Vietoj jų užrašytos dvi spalvos – *žYlas, žYla* (kai spalva lygesnė, tamsesnė) ir *margas, marga* (kai spalva nelygi, yra dėmių). Pavyzdžiui, *žYlas Ārkli,s, gĀiZi,s, ka,cinas, šuva, tæ,læs, veŲsis; žYla ka.rvĖ, katĕ,, kumæ,le, kalÆ,, višta; žYlas šienas, vilkas, va,nagas, žvirbli,s; žYla du,na* (supelėjusi duona), *va.rna, žu,sis; marga paklŲ,tĖ, ka.rvĖ, kumæ,l³* ir pan.

Taigi vietiniai lietuviai yra pasisavinę neabejotinai vertinius iš baltarusių: *cĭvy* [žr. 10: 422–423] – *žYlas* ir *рабы* [10: 234–235] – *ma.rgas*. Tai dažniausiai baltarusių kalboje vartojamos dvi spalvos, pvz.: *сiвы ко́нь, пятŲх,*

саба́ка, ко́т (žilas arklys, šuo, gaidys, katinas); раба́я ку́рыца, каро́ва, ко́тка, рабо́я лицо́ ‘marga višta, karvė, katė, margas (strazdanotas) veidas’. Dėl vietinės baltarusių kalbos įtakos lietuvių šnektose vartojamas apibendrinantis vertinys *prausti(s)* iš br. *мѹць* vietoje iš šnektos išstumtų *mazgoti(s)*, *plautis(s)*, *skalbti(s)* veiksmazodžių, pvz.:

sæsuva ga.lvu. prÅu.sæ ‘sesuo rankas prausia (plauna)’;

Æi.k rÅNkas nuprÅu.sk ‘eik rankas nuprausk (nu(si)plauk’;

švarei. išprÅu.sÅu puodu ‘švariai išprausiau (išploviau) puodą’;

upĖn skaras prÅusu ‘upėn (upėje) skaras plaunu (mazgoju)’;

plg. br.: трэ́ба памыць рѹ́кі, памыла галаву́; памый кастрѹ́лю, бѹ́ду мыць адзѣ́ня.

Baltarusių šnektose *plaštaka* ir *delnas* vadinami vienu žodžiu – *ладонь* [9; 608] ‘delnas’, todėl ir lietuvių šnektose *plaštakai* reikšti vartojamas *delnas*, pvz.: *lašYnei per de.lnu.* (plg. br. слани́на на ладо́нь). Tas pats pasakytina ir dėl sutapatinamų čia veiksmazodžių *kándžioti(s)* ir *kramtýti(s)* bei būdvardžių *tirštas*, *-a* ir *tankus -i*, pvz.: gali pasakyti *gilei mæ,Zul kram.tOsi* ‘akliai miške kramtosi (gelia)’ ir *piktas šuva kram.tOsi* ‘piktas šuo kramtosi (kandžiojasi)’; *taNkus ru,kas* ir *taNkus mæ,Zæs*, ‘tankus rūkas ir tankus miškas“ ir plg. br. гилі кусаю́тся, сабака куса́ются; густѹ́ туман, густѹ́ лес.

Tokiais bei panašiais pasakymais akivaizdžiai kenkiama lietuvių kalbos gyvumui, žodžių taiklumui bei taisyklingumui. Šiais atvejais lietuvių šnektą netenka veiksmazodžio *kandžioti(s)* ir būdvardžio *tirštas*.

Tiriamose keturiose Varanavo šnektose esama vertinių, kurių kiekviena morfema priklauso nuo atitinkamos baltarusiškosios. Tokiems priklauso daugybė priešdėlinių veiksmazodžių, kurių leksinė reikšmė yra grynai baltarusiška. O tokiai reikšmei sukurti pavartotas baltarusių kalbai būtingas paprastai baltarusiškas ar su baltarusišku sutampantis lietuviškas priešdėlis ir įvairios, dažniausia lietuviškos, priesagos, pvz.:

apmuždinE,c (apkalti): *na,mu lante,l³m apmužZinE,ja* (plg. br. хату дѹшка́ми аббѹва́я);

razAugdinE,c (dygti): *bulbOs grÆi.ta razaugZinE,ja* (br. бульба бѹ́стра разра́стая);

razveZinE,c (skiesti): *pinu va.ndenu razveZinE,ja* (br. малако вадо́й разво́дзяць);

(pa)prYrYžZinE,c((raišioti): *pamidO,rus prYrYžZinE,ja* (br. памидоры прывѹзую́ць).

Šie vertiniai neabejotinai rodo, kad baltarusių įtakai iš lietuvių morfologijos kiek lengviau pasiduoda priešdėliai, mažiau – priesagos, mažiausiai ir vangiausiai – šaknis, kuri dažnai išlieka visiškai nepakitusi.

Ramaškonių, Rodūnios, Žirmūnų, Plikių šnektose užrašyta nemažai tokių vertinių, kuriuose lietuviškos raiškos priemonės yra pakeistos baltarusiškomis. Tokiu būdu sukuriama dviprasmiška ir visai neaiški mintis, sudaranti įspūdį, kad taip tuos žodžius vartojantis žmogus nelabai moka lietuviškai.

Tokius vertinius dėl didelio jų nutolimo nuo lietuvių kalbos raiškos būdų atpažinti, ko gero, lengviausia, pvz.:

minkštai.. (smulkiai) *sumalAu mi.ltus* (br. муку мѹхка змалѣ);

žvirblei. ka,la (lesa) *gru,dus* (br. варабѣ куць зярно) ir kt.

Vertiniais laikytini ir tiriamų šnektų nelietuviška reikšmė pavartoti įvairūs žodžiai. Daugiausia užrašyta svetima reikšmė pavartotų veiksmažodžių, pvz.:

apstoti (apnikti, apspisti) *muses mani apsto,jo* (plg. br. мухі аступілі);

uždeN.kc (uždaryti) *aždeqge lietuvišku moki,klu.* (br. закрѣлі літофскую шкѣлу);

i.siduoc (pavykti) *bulkos gra.žos i.sidave* (br. вулкі ладныя удаліся);

prYsidu.c (vaidentis) *ten prYsidu,da* (br. там прыдаацца);

razvei.c (išsiskirti) *a,ni,s grÆita razvæ,jo* (br. янѹ бѣстра разышліся);

pærsimaini.c (pavirsti) *anas pærsimaine in væ,lanO* (br. ѣн правярнуфся у чарта);

dastO,c (gauti) *dastO,jAu gærus batus* (br. дастаф дѣбрыя бѣты);

vestis (sektis) *jæ.m su gi,vulei.s nesivæde* (br. яму нявяліся з жывѣлай).

Pastebėta, kad norimai minčiai išsakyti seniausieji šnektų atstovai kartais greta dar pasako dvejomis – kaip anksčiau, grynu lietuvišku savos reikšmės žodžiu, ir svetimos reikšmės vertiniu iš baltarusių, pvz.: *bli,nas prYdægĖ / prYsvilO* (plg. br. блін прыпаліфся), *dasto,jAu / gavAu gæro,s vilnOs* (br. дастаф добрай вофны) ir kt. Šis faktas rodo, kad vertinių vartojimas čia dar nevisuotinis.

Išvados

1. Lietuvių kalbos tarmės buvo ir yra veikiamos kitų, ypač kaimyninių, kalbų. Kalbų sąveika vyksta gana skirtingais būdais, todėl šio proceso rezultatai – labai įvairūs. Šios sąveikos tyrimai rodo, kad daug sudėtingesnius kalbos struktūros pakitimus patiria periferinės lietuvių šnektos, o ne šnektos, esančios pagrindiniame lietuvių kalbos plote. Veikiamos vietinių slavų kalbų, lietuvių šnektos derinasi prie šių kalbų sistemos, asimilijuojasi, netenka daugelio esminių savo bruožų, taip pat kalbos gyvumo, taisyklingumo, vaizdingumo. Ypač intensyviai slavėja minčių reiškimo būdai, pastebimai kinta atskirų žodžių semantika – iškyla semantinės raiškos adekvatumo problema.

2. Daugelį atitinkamų vertinių galima rasti gretimose pakraštiniuose lietuvių kalbos tarmėse, tačiau jie šiose tarmėse gali būti atsiradę ir savarankiškai dėl panašių sąlygų bei kontaktų su slavų kalbomis.

3. Kai kuriuos šnektose vartojamus vertinius atpažinti yra sudėtinga. Gana sėkmingai išryškėja tokių vertinių formavimosi ir atsiradimo polinkiai ir

keliai lyginant abiejų kalbų – lietuvių ir baltarusių – sistemas, skirtingus ir tapčius jų raiškos būdus.

4. Iš surinktos gausios medžiagos matyti, kad vertiniai iš baltarusių kalbos – tai dirbtinai sulipę žodžiai iš dviejų dalių, kurių pirmoji – lietuviška forma, po kuria paslėptas baltarusiškas turinys – jo baltarusių kalbai būdinga reikšmė. Tai nuolatinis lietuvių šnektų baltarusėjimo šaltinis. Dabartinėmis sąlygomis nėra beveik jokių galimybių izoliuotas Baltarusijos lietuvių šnektas tvarkyti ir lietuvinėti.

Literatūros sąrašas

1. Grinavickienė, E. *Lietuvių tarmių tekstai 1. Balatna (Varanavas)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
2. Grinavickienė, E. Izoliuotų lietuvių šnektų vertiniai etninėse Lietuvos žemėse Baltarusijoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 36. Vilnius: Mokslas, 1997, p. 185–195.
3. Grumadienė, L. Mikulėnienė, D., Morkūnas, K., Vidugiris, A. *Dieveniškių šnektos žodynas*. T. 1: A–M, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.
4. Keinys, S. Tautinės terminologijos savitumas. *Žmogus ir žodis*. Nr. 1, 2003, p. 57–62.
5. *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 14, Vilnius: Mokslas, 1986.
6. Mikulėnienė D., Morkūnas, K. *Dieveniškių šnektos tekstai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
7. Petrauskas, J., Vidugiris, A. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1985.
8. Romančiuk, A. Dél leksinės interferencijos lietuvių kalbos salose. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 26, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 140–144.
9. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна–заходняй Беларусі і яе пагранічча*. Т. 2, Мінск: Навука і тэхніка, 1980.
10. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна–заходняй Беларусі і яе пагранічча*. Т. 4, Мінск: Навука і тэхніка, 1984.
11. Tuomienė, N. Mūsdienu izoliētu lietuvių izlikšņu archaiskums un jaunumi. *Valoda–2005: Zinātnisko rakstu krājums*. Nr. XV. Daugavpils: Daugavpils universitāte, 2005, p. 88–94
12. Tuomienė, N. *Ramaškoniu šnektos daiktavardžio kaitība: sociolingvistinis tyrimas* (Daktaro disertacijos rankraštis), Vilnius, 2005.
13. Vidugiris, A. Iš Gervėčių tarmės semantinių dialektizmų. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 13, Vilnius: Mintis, 1972, 19–29 p.
14. Vidugiris, A. *Zietelos šnektos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
15. Vidugiris, A., Mikulėnienė, D. *Zietelos šnektos tekstai*. T. 1, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

THE PROBLEM OF SEMANTIC ADEQUACY

Summary

The paper deals with the problem of semantic adequacy in the Lithuanian language, which is quite important problem especially for terminology. The mechanism of borrowing an adoption processes is examining with the problem of semantic adequacy being in the highlight. The material was collected in some isolated peripheral Lithuanian dialects of Ramaškónys, Ródūnia, Žirmūnai and Plėikiai located in the district of Varanāvas in Belarus. It focuses on lexical, or semantic, translations and the problem of semantic adequacy. Recent years have witnessed an increase in the use of loan translations from Slavic languages in peripheral dialects. Bilingualism transforms the thinking mechanism of people; as a result, they easily take loan words and word groups, syntactic constructions and phraseology as their own. From the point of view of meaning and word formation loan translations are analogous to the corresponding Belarusian words. Therefore, to discriminate between loan translations and independent words, which have developed as a result of historically determined systemic regularities of Slavic and Baltic languages and hence similar derivational bases, is quite complex. The majority of loan translations are calques, or literal translations from Belarusian, which add to the Lithuanian word a Belarusian, artificially coined, meaning. The meaning is alien, often deprived of another Lithuanian word, which is not a semantic equivalent of the original Belarusian word. The process leads to the impoverishment of the dialectal lexicon, the destruction of their semantics, the deterioration of the national spirit of Lithuanian, the development of a rather one-sided bilingualism.

LIETUVIŲ TEISĖS TERMINOGRAFIJA: NUO RANKRAŠČIŲ IKI DUOMENŲ BAZIŲ

Alvydas Umbrasas

*Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, Vilnius
tel. (8 5) 234 7198, el. paštas alvydas@lki.lt*

Terminų tvarkyba – būtina kiekvienos mokslo šakos dalis, be kurios neįmanoma įsivaizduoti darnios, aiškios terminų ir jais įvardijamų sąvokų sistemos. Norint pažinti mokslą, pirmiausia reikia susipažinti su jo terminija. Pagal tam tikros srities terminų gausumą, stabilumą ir kokybę iš dalies galima spręsti, kiek tos srities mokslas tam tikra kalba gyvuoja, kiek yra pažengęs į priekį. Juk gerai žinoma, kad mokslo šakos ištakoms būdinga terminų paieška, jų kaitaliojimas, sinonimija ir pan. Kartu su mokslo branda randasi ir terminijos branda, bet ne savaime – tam būtina profesionali, kryptinga, nuolatinė terminijos tvarkyba. Sunku tiksliai pasakyti, kokį amžiaus tarpsnį šiuo metu išgyvena lietuvių teisės terminija, bet branda to pavadinti negalima, ypač dėl to, kad iki šiol neturime nė vieno išsamaus aiškinamojo teisės terminų žodyno lietuvių kalba, o leidžiamų šios srities verčiamųjų terminų žodynų kokybė dažnai netenkina. Lengvai nusistovėti terminams iš dalies neleidžia ir kintančios politinės aplinkybės, atsirandančios naujos teisinės realijos. Vienokių terminų reikėjo sovietmečiu, kitokių prireikė vėl paskelbus Nepriklausomybę, dar kitokių – stojant ir įstojus į Europos Sąjungą.

Kad terminai nusistovėtų, būtina dėl jų susitarti. Terminografija, t. y. terminų žodynų rengimas ir leidyba, yra bene svarbiausias terminų tvarkybos būdas. Kokybiški žodynai yra didelis ramstis dalyko specialistams, dėstytojams, vertėjams, kalbos redaktoriams. Deja, praktika rodo, kad ne visada žodynų rengėjams pakanka kvalifikacijos, terminografijos principų išmanyti ar net paprasčiausio noro padaryti žodyną kiek galima geresnį.

Lietuvių teisės terminografija radosi palyginti vėlai. Nors lietuvių teisės terminų užuomazgų galima rasti jau senuosiuose mūsų žodynuose, tikras lietuviškų teisės terminų poreikis atsirado tik 1918 m. Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę, t. y. tada, kai lietuvių kalba pirmą kartą tapo valstybine ir pradėta vartoti teismuose ir visose valstybės valdymo srityse. Lietuvoje neišvengiamai liko galioti daugelis rusiškų Rusijos imperijos teisės aktų, kuriuos palaipsniui imta versti į lietuvių kalbą. Tai nebuvo lengva, todėl, su-

prantama, kad jau Nepriklausomybės pradžioje atsirado būtinybė turėti teisės terminų žodyną. Iš karto suskubta imtis darbo. 1919 m. lapkričio 3 d. laikraščio „Lietuva“ skyrelyje „Valdžios žinios“ pranešta, kad Teisingumo ministerijos II departamentas rengia spaudai „žodyną juridinių terminų ir žodžių, kurių labiausiai reikia teisėjams, tarytojams, notarams ir t. t.“ [1: 2]. Žmonių prašoma siųsti žodynui reikalingų terminų sąrašus. Žodyno rankraštis buvo parengtas palyginti greitai. Yra išlikę dokumentai (juos turi garsaus to meto teisininko Antano Kriščiukaičio (Aišbės) anūkas doc. dr. Vytautas Vaidelys), iš kurių matyti, kad jau 1920 metų rudenį žodynas atskirais laikais siųstas įvertinti Jonui Jablonskiui. Deja, duomenų apie šio kalbininko pastabas nerasta ir apskritai beveik nėra aiškesnių duomenų apie žodyno likimą – jis taip ir nebuvo išleistas, nors rankraštis išliko ir, galimas daiktas, negausiai buvo platinamas hektografuotu pavidalu. Šiandien kopijų, pavadintų „Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynelio projektas“, yra išlikę privačiose bibliotekose (kiek žinoma, turi teisininkas prof. dr. Vytautas Andriulis, taip pat ir doc. dr. V. Vaidelys; pastarasis turi ir kito žmogaus ranka rašytą originalų rankraštį). Viena hektografuota kopija (palaidi lankai) saugoma ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyno Konstantino Jablonskio fonde (F 256-551). Tikėtina, kad žymiojo kalbininko sūnus padedamas talkininkų (tarp jų galėjo būti A. Kriščiukaitis) ir parengė šį žodyną. Jis tuo metu buvo minėto Teisingumo ministerijos departamento reikalų vedėjas, be to, jo fonde yra išlikęs žodyno juodraštis, taip pat įvairių prirašytų lapų, iš kurių matyti žodyno rengimo darbas, nors projekte nei autoriai, nei rengimo metai nenurodyti.

Aptariamas žodyno projektas yra rusų–lietuvių kalbų. Žinant to meto situaciją tai visiškai suprantama – reikėjo pasirengti rusiškų teisės aktų vertimui į lietuvių kalbą. Be to, turėtina omenyje, kad dauguma to meto teisininkų mokslus buvo išėję rusų kalba. Tokiomis aplinkybėmis parengto pirmojo teisės terminų žodyno projekto apimtis gana įspūdinga – 120 puslapių. Apytiksliais skaičiavimais žodyne yra arti 3000 terminų lizdų, kuriuose pateikta per 4000 rusiškų terminų ar šiaip žodžių ir žodžių junginių. Iš jų netoli 300 palikti neišversti. Verčiant žodžius ar jų junginius dažnai duodami keli atitikmenys, todėl visų lietuviškų atitikmenų skaičius yra apie 6000. Kaip matyti iš pavadinimo („Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynelio projektas“), be reikalo žodyneliu pavadintame žodyne yra ne tik terminų. Dalis šio žodyno leksikos laikytina ne teisės terminais arba apskritai ne terminais. Vis dėlto, jeigu jis būtų buvęs tinkamai sutvarkytas, suredaguotas ir išleistas, tai būtų buvęs nemažas indėlis į lietuvių teisės terminografiją ir apskritai į mūsų terminografiją, nes galėjo patekti į pirmųjų lietuviškų terminų žodyną dešimtuką¹. Deja, nėra žinoma, kaip anuomet jis buvo svarstomas ir kodėl nutrūko jo rengimas.

¹ Iki 1920 m. lietuvių kalba išleisti tik 9 terminų žodynai (žr. Gaivenytė-Butler, Keinys, Noreikaitė 2008: 13–18).

Žiūrint į projektą nuo jo rengimo praėjus beveik aštuoniasdešimčiai metų, matyti, kad dalis terminų šiandien nevertojami ar turi kitą pavidalą, pvz.: *взяточничество* – *kyšiasimas*, *kyšių ėmimas* [8²], *выемка* – *paimtis*, *išėmimas* [14 p. plg. *roėmis*], *давность* – *rasenėjimas*, *numaršinimas*, *užilginimas* [18 p. plg. *senatis*], *жалованная грамота* – *privilejus*, *dovanojamasis raštas* [24], *злоупотребление* – *piktanaudojimas*, *paudojimas piktam*, *piktadarybė* [31 p. plg. *piktnaudžiavimas*], *нападение съ насиліемъ* – *smurtinus puolimas* [47], *необходимая оборона* – *būtinasis apsigynimas*, *leidžiamas įstatymais apsigynimas* [60 p. plg. *būtinoji gintis*], *ограничение права* – *teisės aprėžimas* [56 p. plg. *teisės apribojimas*], *пакетъ* – *vokinyus* [64], *папка* – *poperluobis* [60 p. plg. *segtuvas*], *питейный сборъ* – *gėrimų rinkliava*, *гėrimų akcūzė* [67], *плата* – *išmokėsnis* [68], *подлинникъ* – *originalas*, *пирараštis*, *tikraraštis* [71], *подходный налогъ* – *pelno ančdėlis*, *pelno tokėsnis* [71], *подростокъ* – *raaugolis* [72 p. plg. *raauglys*], *помилование* – *kaltybės atleidimas*, *bausmės dovanojimas* [74], *праводатель* – *teisiadavys*, *įstatymų davėjas* [78 p. plg. *įstatymų leidėjas*], *промысловый налогъ* – *verslo ančdėlis*, *verslo tokėsnis* [87], *фактъ* – *įvyktis* [116 p. plg. *faktas*, *įvykis*]. Neįprasti naujadarai į platesnę vartoseną anuomet galėjo nepatekti. Suprantama, yra nemažai terminų, kurie ir šiandien vartojami tokie patys arba skiriasi nedaug.

Prie lietuvių teisės terminografijos užuomazgų iš dalies galima priskirti Antano Vireliūno sudarytą knygėlę „[vardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos“ ([Kaunas]: „Sakalo“ bendrovės leidinys, 1924, 144 p.). Joje paskelbta pluoštas prie Švietimo ministerijos veikusios (1921–1926) Terminologijos komisijos apsvarstytų terminų. Knygelės sudarytojas buvo šios komisijos sekretorius, nors, kaip sako „Prakalboje“, knygėlė išleista jo paties iniciatyva. Ją sudaro 7 skirtingų sričių terminų dalys, tarp kurių yra ir „Terminai teisės reikalams“ [p. 13–23]. Skyrelyje lietuvių–rusų ir rusų–lietuvių kalbomis pateikta per pusšimtį terminų ir specialiųjų žodžių junginių, taip pat dedama ir šiek tiek sakinių pavyzdžių. Teisei aktualių terminų galima rasti ir kituose skyreliuose.

Beveik tie patys teisės terminai (tik kitaip išdėstyti) jau anksčiau Terminologijos komisijos nutarimu buvo skelbti „Lietuvoje“ [1922, kovo 26 d., p. 3, „Švietimo darbe“ [1922, Nr. 7, p. 77–81]. Sąrašą į pirmą savo numerį buvo įdėjęs ir „Teisės“ žurnalas [1922, Nr. 1, p. 53–56]. Nors knygėlėje paskelbtas sąrašas padėjo įsigalėti kai kuriems teisės terminams, vis dėlto tvirto norminimo jame trūko, pateikta daug sinonimų ir variantų, pvz.: *baudžiamoji [kriminalioji]*³, *kriminalinė*, *kriminalė byla* – *уголовное дело* [14]; *civilinė*, *civilė byla* – *гражданское дело* [15]; *ieškinio*, *ieško*, *skundo kaina*, *vertė* –

² Skliaustuose nurodomi puslapiai, kai kur palyginti dar pridėdamas ir dabartinis terminas.

³ Laužtiniais skliaustais žymimi A. Vireliūno pakeitimai – anksčiau skelbtuose sąrašuose dėmens *kriminalioji* nebuvo.

цена иска [16]; *liudytojo, liudininko rodymas, parodymas, liudijimas, liudytas – свидетельское показание* [18]. Be to, leidinuke nemažai korektūros klaidų ir netikslumų, dėl kurių pasirodė neigiama Jono Jablonskio recenzija (Rygiškių Jonas 1925).

Per visą pirmosios Nepriklausomybės laikotarpį buvo labai juntamas teisės terminų žodyno trūkumas, tačiau iki okupacijos jis taip ir nepasirodė. Teisės terminų tvarkybos kiek rimčiau bandyta imtis ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje (1939 m. Valstybės Taryboje sudaryta Terminologijos komisija, kurios apsvarstyti per 200 terminų paskelbti „Teisės“ 48–51 numeriuose), tačiau darbų baigti nespėta.

Pirmasis spausdintas teisės terminų žodynas pasirodė tik sovietmečiu. Tai buvo Alfonso Žiurlio sudarytas „Teisinių⁴ terminų žodynas“ [Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954, 240 p.]. Nuo šio žodyno, galima sakyti, ir prasidėjo sovietmečio įvairių sričių terminų žodynų rengimas. Žodyną išleido Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos ir teisės institutas, apsvarstė ir aprobavo akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisija. Žodynas lietuvių–rusų kalbų su rusiškų terminų rodykle. Terminai pateikiami lizdais, tačiau jų antraštiniai žodžiai yra ne tik gimininiai terminai, bet ir veiksmažodžiai, būdvardžiai, be to, nebūdingai terminų žodynams lizduose pateikiama ne tik gimininio termino rūšinių terminų, bet ir terminų, kuriuose lizdo antraštinis žodis eina priklausomuoju dėmeniu. Pratarmės duomenimis, gimininių ir kitokių antraštinių terminų žodyne pateikta 2072, rūšinių – 3870. Terminai dėti visų teisės šakų, išskyrus teismo mediciną. Dalis žodyno terminų šiandien pasikeitė, yra taisytinai ar tapo neaktualūs dėl pasikeitusių politinių aplinkybių, tačiau apskritai žodynas dar ir dabar gali būti pravartus.

Be A. Žiurlio, žodyno redakcinę kolegiją sudarė J. Bulavas, K. Jablonskis (atsak. redaktorius) ir J. Žiugžda. Pratarmėje nurodyta ir daugiau prie rengimo prisidėjusių asmenų. Išėivijoje leistose „Teisinių žiniuose“ Boleslovas Masiulis teigia, kad pratarmėje nurodyti ne visi prie žodyno medžiagos rinkimo prisidėję asmenys. Pasinaudota Nepriklausomos Lietuvos įdirbiu, be to, nutylėti 1940–1941 m. Teisingumo liaudies komisariate veikusios A. Žiurlio vadovaujamos specialios komisijos, kurios užduotis buvo versti į lietuvių kalbą rusiškus kodeksus, kartu rūpintis ir terminija, nariai (L. Ciplijauskas, J. Papečkys, P. Stravinskas, S. Dabušis) [3: 34–35]. Galimas daiktas, kad šios komisijos darbo rezultatas yra Lietuvos nacionalinės bibliotekos rankraščių skyriuje saugomas bibliotekininkų maždaug 1941 m. datuojamas 61 psl. teisės terminų lietuvių–rusų kalbomis mašinraštis (PR-1221). Jo autorius nenurodytas. Terminai pateikti abėcėlės tvarka tik pagal pirmą raidę (smulkiau sumaišyti). Mašinraščių sudaro dvi greičiausiai skirtingu metu ir skirtingų asmenų rengtos dalys: pirmoji – 47 puslapių, antroji (kaip priedas) – 14 pusla-

⁴ Dabar pavadinimas būtų taisomas, terminai yra ne *teisiniai*, o *teisės*.

pių. Antroje yra įrašas ranka – „parvežta iš Vilniaus 1942. VI. 19/20“. Pirmoji sąrašo dalis savo struktūra labai primena aptariamą A. Žiurlio parengtą žodyną, nors joje nėra sovietines realijas reiškiančių terminų (sudaro apie 1100 terminų lizdų, kuriuose pateikta apie 1500 terminų), antroji – kitokios struktūros, kalbiškai prastesnės kokybės ir jau su šiek tiek sovietinių realijų (apie 500 terminų). Sąrašas nebaigtas – sudėtiniai terminai į rusų kalbą dažniausiai neverčiami, duodamas tik lizdo antraštinio žodžio atitikmuo, be to, numatytos skiltys net ir vokiečių, prancūzų kalbų terminams. Įdomu ir pagirtina tai, kad sąrašo pirmoji kalba yra lietuvių. Vadinasi, gali būti, kad ne rusiški terminai versti į lietuvių kalbą, o pastariesiems ieškota rusiškų atitikmenų. Sąrašas turėtų neblogai atspindėti Nepriklausomos Lietuvos teisės terminiją, juo greičiausiai pasinaudota rengiant 1954 m. žodyną.

Sovietmečiu A. Žiurlio teisės terminų žodynas buvo vienintelis, be to, išėjo palyginti nedideliu tiražu (2000 egz.), todėl greitai tapo bibliografinė retybe. Po jo išleidimo praėjus keliolikai metų pats sudarytojas rašė, kad būtinas gerokai pataisytas, papildytas ir sukirčiuotas leidimas [Žiurlys 1970: 6, 9], tačiau iki sąjungos griūties jis taip ir nepasirodė.

Naujas teisės terminų leidybos etapas prasidėjo atkūrus Nepriklausomybę. Dėmesys sutelktas į verčiamųjų žodynų rengimą. Pirmieji bandymai pasirodė 1995 m. Tai buvo nedidukas A. Kryžanauskaitės parengtas tuometinėje Lietuvos policijos akademijoje išleistas „Prancūzų–lietuvių kalbų teisės ir policijos terminų žodynelis“ [Vilnius: LPA, 1995, 38 p.]. Jame terminai dėstomi mišriai – vyrauja abėcėlinis pateikimas, tačiau esama ir lizdų. Daugiau verčiamųjų prancūzų kalbų teisės terminų žodynų Lietuvoje iki šiol nėra pasirodę⁵. Pirmas didelis žodynas – tais pačiais metais išėjęs E. Volungevičienės „Vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų teisės terminų žodynas“ [Vilnius: Žodynas, 1995, 284 p.]. Pagrindinėje dalyje pateikta apie 10 000 vokiškų žodžių ir žodžių junginių ir gerokai mažiau lietuviškoje dalyje – 2250. Dėstymas abėcėlinis, tačiau nemažai terminų turi lizdus, kuriuose pateikiami rūšiniai terminai ir (ar) vartosenos pavyzdžiai (junginiai). Medžiaga imta iš svarbiausių teisės šakų – baudžiamosios, civilinės, finansų, komercinės ir tarptautinės. Po trejeto metų išėjo, kaip rašoma, pataisytas ir papildytas šio žodyno leidimas [Vilnius: Žodynas, 1998, 281 p.], tačiau skirtumų juose greičiausiai yra nedaug. Vėliau pasirodė dar keli teisės terminų žodynai vokiečių ir lietuvių kalbomis. Išsiskiria Romaldo Rakucevičiaus „Lietuvių–vokiečių kalbų verslo ir teisės terminų žodynas“ [Vilnius, 2001, 218 p.] ir to paties autoriaus „Vokiečių–lietuvių kalbų teisės ir verslo terminų žodynas“ [Vilnius, 2004, 296 p.]. Abiejų žodynų redaktoriai nenurodyti (neredaguota?), pirmajame nėra ne tik žodyno sandaros aprašo, bet ir apskritai jokių

⁵ Bandymų rengti kitą žodyną būta – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Teisės ir politikos mokslų skaitikloje yra maždaug prieš 10 metų sudarytas žodyno projektas, pavadintas „Prancūzų–lietuvių teisinių terminų žodynas“ (72 p.; autorius nenurodytas, bibliotekinių duomenimis, rengė studentė).

paaiškinimų apie žodyną. Antrasis žodynas gerokai didesnis – iš viso jame pateikiama apie 38 000 žodžių ir jų junginių, iš kurių teisės srities – apie 22 000. Abiejų žodynų dėstymas abėcėlinis pramaisiui su lizdais, kuriuose pateikiama ir rūšinių terminų, ir vartojimo pavyzdžių. Lietuvių–vokiečių kalbų žodyno terminografinis sutvarkymas ypač prastas – kai kurie straipsniai tokie, lyg vokiečių–lietuvių kalbų žodynas būtų apverstas atvirkščiai. Lizdų antraštinėje eilutėje greita pateikiami skirtingas sąvokas įvardijantys terminai, gausybė be nuorodų ir aiškios hierarchijos pateiktų sinonimų.

Dar viena tos pačios kalbos žodynų pora – „Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas teisininkams“ [Vilnius: TEV, 2005, 170 p.] ir „Lietuvių–vokiečių kalbų žodynas teisininkams“ [Vilnius: TEV, 2006, 152 p.], kurių autoriai yra Yvonne Goldammer ir Sigitas Plaušinitis. Pirmasis iš šių žodynų yra lizdinis, antrasis – abėcėlinis. Viename pateikiama daugiau Vokietijos teisės sistemoje vartojame leksika, o kitame – Lietuvos. Yvonne Goldammer, Sigitas Plaušinitis ir Paulius Jurčys dar yra išleidę ir „Vokiečių–lietuvių kalbų žodyną ekonomistams, teisininkams ir verslininkams“ [Kaunas: Arx Baltica, 2007, 367 p.], kuriame gausu teisės terminų. Kai kurie iš jų pateikti su trumpais aiškinimais.

Nė vienas iš minėtų žodynų nėra įvertintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Ekspertuoti buvo teiktas tik Mykolo Romerio universitete išleistas Loretos Addo, Laimutės Dantienės, Irenos Sagaitienės ir Nijolės Slaminskienės sudarytas „Vokiečių–lietuvių kalbų teisėtvarkos žodynas“ [Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004, 314 p.], tačiau minėtoje komisijoje svarstyta nebuvo. Žodynas nemažas – jame iš dalies abėcėlės tvarka, iš dalies lizdais pateikta apie 14 000 vokiškų antraštinių žodžių ir žodžių junginių (tarp jų yra ne tik terminų, bet ir kitų teisės kalboje aktualių žodžių ar jų junginių).

Kaip matyti, vokiečių kalbos verčiamųjų teisės terminų žodynų yra išleista palyginti nemažai. Yra išėjęs ir žodynas vien tik vokiečių kalba – Nijolės Slaminskienės „Bedeutungswörterbuch zum Thema „Rechtsstaat““ [Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004, 294 p.]. Tai studentams skirtas aiškinamasis mokomasis žodynas, į kurį įtraukta nemažai teisės terminų (iš viso jame pateikta netoli 9000 antraštinių žodžių ir žodžių junginių).

Anglų kalbos verčiamųjų teisės terminų žodynų išleista kiek mažiau. Didžiausias yra Olimpijos Armalytės ir Liongino Pažūσιο sudarytas „Anglų–lietuvių kalbų teisės žodynas“ [Vilnius: Alma littera, 1998, 524 p.], kuriame lizdais pateikta apie 24 000 žodžių ir žodžių junginių, sudarančių, kaip teigiama, kone visų anglų ir amerikiečių teisės šakų terminijos pagrindą (įtraukti veiksmažodžiai ir jų junginiai). Lizdai nevienalyčiai – vienu jų antraštiniu žodžiu eina junginių pagrindinis žodis, kitų – šalutinis. Žodynas ekspertuotas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ekspertų, tačiau aprobatos neturi.

Tais pačiais metais pasirodė ir Vitos Bitinaitės „Mokomasis anglų–lietuvių kalbų teisės terminų žodynas“ [Vilnius: Eugrimas, 1998, 231 p.]. Vė-

liau išėjo dar du pataisyti ir papildyti šio žodyno leidimai [Vilnius: Eugrimas, 2002, 250 p.; Vilnius: Eugrimas, 2008, 283 p.]. Tiesa, antrojo leidimo pavadinime žodžiai *anglų–lietuvių* be reikalo buvo pakeisti į *anglų ir lietuvių*. Naujajame žodyno leidime nevienalyčiais lizdais pateikiama netoli 17 000 žodžių ir žodžių junginių anglų kalba su fonetine transkripcija. Pirmasis žodyno leidimas yra įvertintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (vienintelis iš visų iki šiol išėjusių teisės srities žodynų), tačiau vėlesni papildyti leidimai komisijai svarstyti, deja, teikti nebuvo, nors aprobata (jau pasenusio pavidalo) nesuderinus su Kalbos komisija įrašyta į juos visus.

Kalbos komisijos nesvarstytas, o tik jos ekspertų recenzuotas yra ir Violetos Janulevičienės, Irenos Darginavičienės, Nijolės Burksaitienės, Alvydos Liulienės ir Vilhelminos Vaičiūnienės sudarytas tuometinio Lietuvos teisės universiteto išleistas „Mokomasis anglų–lietuvių kalbų teisėtvarkos žodynas“ [Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001, 127 p.]. Jame terminai ir kiti teisėtvarkos srityje aktualūs žodžiai ir jų junginiai, tarp kurių įtraukta ir nemažai anglų ir amerikiečių slengo, pateikiami abėcėlės tvarka. Žodynėlyje sukaupta daugiausia policijai reikalinga leksika.

Mokymosi tikslams taip pat skirtas Vilmos Strupienės sudarytas „Anglų kalbos teisės ir policijos terminų mokymosi žodynelis“ [Šiauliai: Euroknyga, 2008]. Leidinį sudaro 2 garso kompaktiniai diskai ir knygelė (20 p.), kurioje surašyti kompaktiniuose diskuose įgarsinti terminai.

Iš keliakalbių žodynų minėtinas Emos Irenės Volungevičienės, Rasos Laurušonienės ir Rasos Tamošaitienės sudarytas „5 kalbų žodynas: ekonomika, politika, teisė“ [Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, 895 p.], kuriame lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių ir rusų kalbomis, be kitų sričių, pateikiami ir teisės terminai. Žodyne yra apie 5000 lizdų, kuriuose pateikta per 10 000 lizdų antraštinių žodžių (jie įvairių kalbos dalių) vartojimo pavyzdžių, tarp kurių yra daug rūšinių terminų. Lizdų sandara terminų žodynam nebūdinga (lietuviški vartojimo pavyzdžiai perrašomi keturis kartus su skirtingų kalbų atitikmenimis).

Žiūrint į visus pastarojo meto verčiamuosius teisės žodynus matyti iš esmės visiems bendras dalykas – tai nėra tikri terminų žodynai (kai kurių ir pavadinimuose nėra žodžio *terminų*). Į žodynus yra įtraukta ne tik terminų, bet ir kitokių žodžių, vartojimo pavyzdžių (būdvardžių, veiksmažodžių, jų junginių). Terminai kartais aiškinami aprašomuoju būdu, nes jiems nerandama tikslų atitikmenų. Taip pat daugelyje žodynų matyti lizdų sudarymo netolygumas, apskritai lizdai daugiau panašūs ne į terminų, o į bendrųjų verčiamųjų žodynų lizdus. Daugelio žodynų lietuviški terminai yra nesukirčiuoti. Kokybės dažnai trūksta, kartais labai akivaizdžiai. Kai kuriuose žodynuose (E. Volungevičienės, R. Rakucevičiaus) net nėra literatūros sąrašų, o tai patikimumo nerodo.

Tikrų aiškinamųjų teisės terminų žodynų lietuvių kalba, galima sakyti, nėra išleista nė vieno, nors raginimų imtis tokios veiklos būta (pvz., žr. Žilinskienė 2001). Iš dalies čia galima minėti nedidukę Lietuvos teisės akademijo-

je išėjusią Sauliaus Katuokos knygelę „Valstybės ir teisės teorijos pagrindinės kategorijos: mokymo leidinys“ [Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997, 22 p.]. Nors iš pavadinimo nematyti, tai iš esmės yra aiškinamasis žodynis, kuriame abėcėlės tvarka paaiškinti 124 valstybės ir teisės teorijos kategorijas įvardijantys terminai. Taip pat tik iš dalies galima minėti Remigijaus Mockevičiaus „Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodyną“ [pirmas leidimas, 2000 11 03, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2000, 607 p.; antras leidimas, 2002 02 25, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, 767 p.]. Žodyne, kuris nėra nei teisės terminų žodynas, nei apskritai terminų žodynas, abėcėlės tvarka pateikiami galiojančiuose įstatymuose vartojamų įvairių sričių sąvokų aiškinimai. Nurašyta tai, kas paprastai teikiama antrajame bet kurio įstatymo straipsnyje, tačiau ne tik tai – dalis medžiagos yra tiesiog nuorodos į įstatymuose minimus įvairius dalykus, draudimus ir pan. Taigi ne viskas žodyne yra terminai, tačiau esama ir teisės terminų. Žodynas yra savitas, juo negalima remtis kaip terminų žodynu, juo ba kad sąvokos kartais aiškinamos tik taip, kaip reikia vieno ar kito įstatymo kontekste.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija šiuo metu yra užsakiusi aiškinamąjį keliakalbį teisės terminų žodyną. Jį Vilniaus universitete rengia autorių kolektyvas (kiek žinoma, universitete jau prieš kokį dešimtmetį bandyta rengti teisės terminų žodyną). Darbai pradėti, juos planuojama baigti 2011 metais. Tai bus pirmas tokio pobūdžio žodynas.

Atskiras terminų tvarkybos būdas – kompiuterinių terminų bankų ir duomenų bazių kūrimas. Deja, iki šiol Lietuvoje šiuo būdu teisės terminija tvarkoma mažokai. Atskiros internetu prieinamos teisės terminų duomenų bazės neturime. Nemažai teisės terminų galima rasti Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainėje (<http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>) ir Europos Sąjungos portale (<http://europa.eu/eurovoc>) skelbiamame Europos žodyne „Eurovoc“. Daugiakalbis žodynas daugiausia skirtas Europos Sąjungos reikmėms. Jis pradėtas rengti maždaug prieš ketvirtį amžiaus, palaipsniui yra pildomas naujomis Europos Sąjungos kalbomis ir įvairių sričių terminais. Žodyno lietuviškoji dalis yra įvertinta Kalbos komisijos. Jis taip pat yra įtrauktas ir į Eurotermbanką (<http://www.eurotermbank.com>).

Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo [Žin., 2004, Nr. 7-129] ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų pagrindu jau keletą metų veikia Valstybinės lietuvių kalbos komisijos administruojamas Lietuvos Respublikos terminų bankas (<http://terminai.vlkk.lt>). Bankas sukurtas pirmiausia teisės aktų terminams tvarkyti, bet jame teikiami ir įvairių sričių terminų žodynų duomenys. Valstybės ir mokslo institucijos įgaliotos čia teikti savo sričių terminus. Deja, teisės terminų šiame banke kol kas labai mažai – Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija kol kas tėra pateikusi tik kelis terminų straipsnių rinkinius. Vis dėlto tikimasi, kad aptariamoms srities terminų šiame šaltinyje daugės. Galima atkreipti dėmesį, kad pritariant Teisingumo ministerijos atstovams Kalbos komisijos buvo aprobuotas banke skelbiamas terminas *įstaty-*

mo *igyvendinamasis teisės aktas*. Tokį terminą sutarta teikti vietoj *įstatymo lydimojo teisės akto*, kuris nenoriai buvo priimamas specialistų kaip neteikti- no netaisyklingo *poįstatyminio teisės akto* pakaitas.

Maždaug prieš dešimtmetį buvo sumanyta, o 2007 m. metais visuome- nei prieinama tapo ir didžiulė daugiakalbė Europos Sąjungos institucijų ter- minų bazė IATE (<http://iate.europa.eu>). Ją administruoja Europos Sąjungos vertimo institucijų centras, esantis Liuksemburge. Bazė daugiausia skirta vertimo tikslams. Be kitų sričių, joje galima rasti ir teisės terminų, taip pat įtraukiamos įvairios vertėjams aktualios sintaksinės konstrukcijos, santrum- pos ir kt. Deja, bazėje teikiamų lietuviškų duomenų patikimumas yra labai nevienodas, bet bazės duomenys tvarkomi ir palaipsniui turėtų gerėti.

Išvados

1. Pirmasis bandymas parengti lietuviškų teisės terminų žodyną buvo apie 1920 metus, tačiau nemažos apimties rankraštinis žodynas, kurio pa- grindinis rengėjas greičiausiai buvo K. Jablonskis, dėl nežinomų priežasčių taip ir liko neišleistas. Vėlesni Nepriklausomos Lietuvos bandymai inventori- zuoti teisės terminiją nebuvo produktyvūs.

2. Pasiremiant Nepriklausomos Lietuvos įdirbiu, sovietmečiu išspausdin- tas tik vienintelis A. Žiurlio sudarytas „Teisinių terminų žodynas“ (1954).

3. Atkūrus Nepriklausomybę išleista nemažai verčiamųjų teisės žodynų, tačiau jie yra ne tik terminų žodynai (traukiama įvairi leksika ir sintaksinės konstrukcijos), be to, daugeliui jų trūksta kokybės. Juntamas išsamaus šios srities aiškinamojo terminų žodyno poreikis.

4. Populiariėja kompiuterinės terminų bazės, tačiau teisės terminografų indėlis į jas nelabai matomas.

Literatūros sąrašas

1. Dėl juridinių terminų žodyno. *Lietuva*, 1919, lapkričio 3, p. 2.
2. Gaivenytė-Butler, J., Keinys, St., Noreikaitė, A. *Lietuvių kalbos terminų žodynai: anotuota 1900–2005 m. bibliografijos rodyklė*. Vilnius, 2008.
3. Masiulis, B. Pasklaidžius teisinių terminų žodyną. *Teisininkų žinios*. Nr. 21–22, 1957, p. 34–37.
4. Rygiškių Jonas. [vardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos [recenzija]. *Švietimo darbas*. Nr. 4. 1925, p. 347–348.
5. Žilinskienė, V. Teisės terminai ir terminų žodynai. *Jurisprudencija*. T. 21, 2001, p. 165–170.
6. Žiurlys, A. 1970: Teisės terminologija ir kalbos kultūra. *Teisininkų kalba. Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuvinis*. Nr. 4(17), p. 5–9.

LITHUANIAN TERMINOGRAPHY OF LAW: FROM MANUSCRIPTS TO DATABASES

Summary

The article deals with Lithuanian terminography of law. The first attempt to compile a Lithuanian dictionary of law was made in about 1920. Konstantinas Jablonskis supposedly was the main compiler of a rather large manuscript dictionary under the title „Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynėlio projektas“ (A draft dictionary of law terms and other words necessary in court), which remained unpublished for unknown reasons.

The first printed dictionary appeared only in soviet times. This was „Teisinių terminų žodynas“ (Dictionary of legal terms) (1954) compiled by Alfonsas Žiurlys. Legal terminology from the period of independent pre-war Lithuania was also used there. During soviet times there were no other dictionaries of legal terms published.

After the restoration of independence quite a few translatory dictionaries of legal terms (mainly bilingual dictionaries of English or German terms with their Lithuanian equivalents) were published, though many of them lack quality. Only one dictionary is approved by the State Commission of the Lithuanian Language. There is a need for a comprehensive explanatory dictionary of legal terms. Some legal terms can be found in databases of terms of various fields on the internet, but a separate computerized database of only legal terms has not yet been created.

NAUJI TERMINAI ANTRAJAME „FIZIKOS TERMINŲ ŽODYNO“ LEIDIME

Vytautas Jonas Valiukėnas

Lietuvos standartizacijos departamentas
T. Kosciuškos g. 30, LT-01100 Vilnius
tel. (8 5) 279 1153, el. paštas vytautas.valiukenas@isd.lt

Prieš 29 metus išleistame lietuvių–rusų–anglų–vokiečių kalbų „Fizikos terminų žodyne“ [1] buvo pateikti tuo metu fizikos mokslinėje, pedagoginėje ir populiariojoje literatūroje vartojami fizikos ir jai gretimų mokslų lietuviški terminai ir jų atitikmenys rusų, anglų ir vokiečių kalbomis. Žodynas tapo ne tik fizikų, bet ir daugelio kitų sričių specialistų parankine knyga. Daugelis jame teikiamų terminų pateko į kitus dvikalbius ir daugiakalbius žodynus. Daugiau kaip per ketvirtį amžiaus atsirado daug naujų lietuviškų fizikos terminų, todėl Lietuvos fizikų draugijos Fizikos terminų komisijoje buvo nuspręsta parengti naują žodyno variantą. Šio darbo ėmėsi V. Palenskis, V. Valiukėnas, V. Žalkauskas ir P. J. Žilinskas. V. Valiukėnas papildė žodyno terminų bazę prancūziškais atitikmenimis. Žodynas taip pat papildytas naujais fizikos ir metrologijos terminais. Žodyno terminai suderinti su pastaraisiais metais išleistais žodynais: „Radioelektronikos terminų žodynas“ [2], „Elektrotechnikos terminų žodynas“ [3], „Chemijos terminų aiškinamasis žodynas“ [4], „Statybos terminų žodynas“ [5], „Penkiakalbis aiškinamasis metrologijos terminų žodynas“ [6], „Jonizuojančiosios spinduliuotės ir radiacinės saugos terminų žodynas“ [7] ir kt.

Žodyno kalbininkė – terminologė doc. dr. Angelė Kaulakienė, o jo recenzentas – kalbininkas terminologas dr. Jonas Klimavičius.

Žodyno rengimo metu nemažai lietuviškų terminų buvo aptarta Fizikos terminų komisijos [doc. K. Ušpalis (pirmininkas), prof. J. Kaladė, prof. V. Palenskis, dr. K. Valacka, doc. V. Valiukėnas, dr. V. Žalkauskas, prof. P.-J. Žilinskas] posėdžiuose.

Į antrąjį „Fizikos terminų žodyno“ leidimą įtraukti nauji terminai, aprobuti Lietuvos standarte LST ISO 31 „Dydžiai ir vienetai“ [8]. Prie tokių terminų priskirtini **apšvieta** (kaip *fotometrinis dydis, apibūdinantis apšvietimą*; [1] buvo **apšviestumas**), (energinė ir fotoninė) **apšvieta, itėkis** (*angl. fluence; dydis, lygus dalelių arba fotonų skaičiui ar energijos kiekiui, patenkančiam į vienetinio skerspjūvio ploto elementarią sferą*), (dalelių, energijos, spidu-

liuotės energijos) **įtėkis, įtempis** ([1] buvo **įtempimas**; dydis, susijęs su vidinėmis jėgomis, atsirandančiomis išorinių jėgų veikiamoje medžiagoje. Jis išreiškiamas veikiančios jėgos ir ploto, į kurį veikia jėga, dalmeniu), **įtemptis** (angl. tension), **paviršiaus įtemptis** (dydis, išreiškiamas jėgos, mažinančios skysčio paviršiaus plotą ir statmenos ilginiam paviršiaus elementui, ir to elemento ilgio dalmeniu), **judris** ([1] buvo **judrumas**; vidutinės elektringosios dalelės slinkio arba dreifo greitis, kurį ji įgyja terpėje veikiami elektrinio lauko, padalytas iš to lauko stiprio), **ilginis** (silpimo, sugerties) **koeficientas, molinis sugerties koeficientas, atominis silpimo koeficientas, neutronų įtėkio spartos difuzijos koeficientas, šiluminių neutronų panaudojimo koeficientas, temperatūrinis slėgio koeficientas**, (izoterminės ir izoentropinės) **spūdos koeficientas, šiluminės izoliacijos koeficientas, šiluminės difuzijos koeficientas**, (atspindžio, sugerties, sklaidos) **faktoriai, šiluminės difuzijos faktoriai, atgalinės sklaidos faktoriai, dozės kaupimo faktoriai, kokybės faktoriai, pusiausvyros faktoriai, spinduliuotės faktoriai, trinties faktoriai** ir kt.

Kiti nauji terminai pateko iš jau išleistų žodynų [2–7]. Tai **apšvita** (angl. exposure; žmonių, gyvūnų, augalų, medžių ar įvairių produktų ir gaminių veikimas jonizuojančiąja spinduliuote), (atsitiktinė, išorinė, nuolatinė, vidinė) **apšvita, atmainis** (angl. species), **cheminis atmainis** (cheminio junginio, apibrėžto pagal cheminę sudėtį ir savybes, tipas), **ėmimas** (angl. sampling; standartizuotas medžiagos paėmimo tyrimui arba analizei būdas, kad paimtės ir visos medžiagos dalių parametrų vertės būtų kiek įmanoma artimesnės), **ėminys** (angl. increment, sample; medžiagos kiekis, paimtas vienu ėmimu iš didesnio kūno, medžiagos ar tiriamosios visumos), **ėmiklis** (angl. sampler; įtaisas ėminiams, bandiniams ar mėginiams paimti), **mėginys** (angl. sample, test sample; ėminys arba jo dalis, paruošta arba iš karto tinkanti tirti (bio)cheminiais, fizikiniais-cheminiais, mikrobiologiniais, jusliniais ir kitokiais būdais), **įsmygis** (penetracija), **gertis** (sorbcija), **cheminė gertis** (skysčių ir kietųjų kūnų gertis, kai susidaro cheminiai junginiai), **įgertis** (adsorbcija), **cheminė įgertis** (cheminė gertis kietųjų kūnų paviršiuje), **įgėrinys** (adsorbatas), **įgėriklis** (adsorbentas), **įgertuvas** (adsorberis), **sugertis** (absorbcija), **juta** (angl. susceptibility; [1] buvo **jautris**; dydis, apibūdinantis medžiagos gebėjimą reaguoti į lauko, pvz., elektrinio ar magnetinio, poveikį), **jutiklis** (angl. sensor; pirminis keitiklis (jautrusis elementas), kurio įėjime veikia matuojamasis dydis), **keitlys** (angl. transducer; įtaisas neelektrinį dydį keičiantis elektriniu, magnetiniu arba elektromagnetiniu dydžiu), **elektrinis laidis, savitasis laidis, molinis savitasis laidis, savitasis šiluminis laidis** ([1] buvo **elektrinis laidumas**; plg.: conductance – **laidis**, conductivity – **savitasis laidis**, conduction – **laidumas** (vyksmas, kurio metu pernešama šiluma, elektra), conductivity – **laidumas** (medžiagų savybė pernešti šilumą, elektrą), **spinduliuotė** (angl. radiation; elektromagnetinės bangos arba dalelės, sklindančios bet kurioje terpėje ir nesusijusios su jas spinduliuojančiu šaltiniu; [1] buvo **spinduliavimas**), nenuotėkio **tikimybė**, pilnutinė

paviršinė **varža**, matisis **dydis**, paveikusiai **dydis**, **rodmuo** (*tai, ką rodo matuoklis*), matavimo priemonės **rodmuo**, rodmenų **sritis**, **rodytuvas** (*angl. display, display device, indicator; įtaisas, rodantis matuoklio išmatuotą dydžio vertę*), **vaizduoklis** (*angl. display, display device, display unit; įtaisas tekstinei ir (arba) grafinei informacijai atvaizduoti ar duomenims pateikti vaizdais*), **neapibrėžtis** (*angl. uncertainty; su tyrimo arba bandymo rezultatu susijęs įvertis, apibūdinantis verčių sritį, kurioje turėtų būti tikroji dydžio vertė*), matavimo **neapibrėžtis**, įvertinys (*angl. estimator; statistiniai duomenys, vartojami tyrimų visumos parametrąms įvertinti*), **įvertis** (*angl. estimate; įvertinio vertė, gauta kaip įvertinimo rezultatas*), **įterpis**, biologinio valymosi **sparta**, jonų susidarymo **sparta**, paslinktasis **spektras**, jonizuojančiosios spinduliuotės **srautas**, **dozei lygiavertė terpė** ir kt.

Čia pateikiau tik nedidelę dalį naujų ne tik fizikos, bet ir kitų sričių specialistams aktualių lietuviškų terminų, įtrauktų į antrąjį „Fizikos terminų žodyno“ leidimą. Manau, kad žodyne teikiami lietuviški terminai yra tinkamai sunorminti, kadangi kartu su fizikais jį rengė ir patyrę terminologai doc. dr. Angelė Kaulakienė ir dr. Jonas Klimavičius.

Literatūros sąrašas

1. *Fizikos terminų žodynas*, red. P. Brazdžiūnas. Vilnius: Mokslas, 1979.
2. *Radioelektronikos terminų žodynas* / Kazimieras Gaivenis, Gytis Juška, Vidas Kalesinskas ir kt. / Vyr. redaktorius Vilius Palenskis. Vilnius: Litimo, 2000.
3. *Elektrotechnikos terminų žodynas* / Moksliniai redaktoriai prof. habil. dr. Algirdas Smilgevičius ir dr. Stasys Žebrauskas. Kaunas: Technologija, 1999.
4. Daukšas, K., Barkauskas, J. ir kt. *Chemijos terminų aiškinamasis žodynas* / 2-as pataisytas ir papildytas leidimas / Ats. red. Z. Mačionis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
5. *Statybos terminų žodynas* / Mokslinis redaktorius akad. A. Kudzys. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002.
6. Valiukėnas, V., Žilinskas, P. J. *Penkiakalbis aiškinamasis metrologijos terminų žodynas* / Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
7. Valiukėnas, V., Makariūnienė, E., Morkūnas, G. *Jonizuojančiosios spinduliuotės radiacinės saugos terminų žodynas*. Vilnius: Litimo, 1999.
8. *Dydžiai ir vienetai*. LST ISO 31-0:1996 – LST ISO 31-13:1996.

NEW TERMS IN THE SECOND EDITION OF „DICTIONARY OF PHYSICS“

Summary

The paper discusses the following: difference between the first and second editions of „Dictionary of Physics“; which terms are entered in the dictionary from the Lithuanian Standard LST ISO 31“ Sizes and Units“; which terms are included from scientific dictionaries prepared in recent years

LOTYNŲ KALBOS DĖSTYMO GALIMYBĖS

Aleksandra Teresė Veličkienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.eu*

Didelis skirtumas yra tarp lotynų kalbos dėstymo specifikos filologams, istorikams ar medikams ir, pvz., teisininkams, strateginio valdymo būsimiems specialistams ar studijuojantiems viešąjį administravimą. Jeigu filologijos studijose ypač svarbu lotynų kalbos fonetika, morfologija, sintaksė ir jų lyginimas su naujausiomis kalbomis, medicinoje – anatomijos, farmakologijos ir kiti terminai, jų kilmė, tarimas ir kirčiavimas, tai būsimiesiems valdininkams, teisininkams ir administratoriams (tuo labiau, kad lotynų kalbos jie turi labai mažą valandų skaičių, be to, šis dalykas tapo pasirenkamasis ir baigiamas ne egzaminu, o įskaita) lotynų kalbos gramatikos subtilybės nėra ir negali būti pagrindinė užduotis ir siekis. Žinoma, fonetikos pagrindai (tarimas ir kirčiavimas), linksniavimo bei asmenavimo sistemų apžvalga, mokymas naudotis žodynu ir tarptautinių šios srities terminų sudarymo būdai yra būtina dėstomoji medžiaga, kitaip ir mokymo planuose nebūtų pavadinimo „Lotynų kalba“. Tačiau žinant, jog minėtųjų specialybių studentai neišklauso, kaip kad filologai ar žurnalistai, antikinės literatūros arba antikinės kultūros istorijos kurso ir neretai neturi jokio supratimo apie antikos mitologiją, davusią pradžią ne tik Europos kultūrai, bet ir teisės bei valdymo filosofijai ir teorijai, vertėtų pagalvoti apie tai, kad lotynų kalbos dėstymas būtų integruojamas į antikinės kultūros plotus. Remiantis tokiais leidiniais, kaip „Antikos mitologijos žinynas“, „Parnaso papėdėje“, „Antikos žodynas“ etc., įmanoma suformuluoti tam tikras užduotis, išplečiančias studentų kultūrinį akiratį ir pagilinančias jų specialybės žinias bei pagerinančias, anot Cicerono, žmogaus gyvenimo kokybę.

Kai kurie bandymai šia linkme Mykolo Romerio universitete jau buvo daromi. Kelis iš jų paminėsime. Mokslinės minties šventės ir kitomis progomis, pvz., minint Romos miesto įkūrimo metines, studentai vaidino įvairius spektaklius: į „Sokrato gimtadienį“ buvo „atvykę“ Apolonas, Dionisas, Hermis, Hipnas ir Morfėjas, dainavo mūzos, šoko bakchantės. Visi šie „svečiai“ bendravo taip, kaip tinka ne tik Antikos dievams, bet ir šiuolaikiniams žmonėms. Dioniso gaivalingumas įstatymų, tradicijų ir prietarų suvaržytam žmogui leido pajusti laisvės jausmą, skatino nors trumpam nusiimti prievolės pančius.

Spektaklio idėja skelbė, kad senajame Antikos pasaulyje, kur kalbama graikiškai arba lotyniškai, visai netoli vieni nuo kitų gyvena dievai ir žmonės. Nimfų, pusdievių ir dievų tiek daug, kad joks mirtingasis negali žinoti, kas vakare pasibeldė į jo namus – pasivertęs seneliu Dzeusas ar paprastas žmogelis, atklydęs iš kaimyninio polio. Todėl reikėjo, o ir dabar reikia, maloniai sutikti bet kurį svečią, nepanikinti nuskurdėlio ar nelaimingojo.

Spektaklyje „*Salve, homo gloriosus!*“ kuriantis ir griauantis, suteikiantis meilės džiaugsmą ir netekties kančią dievas Erotas ir viską neigiantis skeptiškasis kritikos dievas, opozicijos simbolis Momas sprendė, kuri iš mitologinių porų (Achilas ir Briseidė, Odisejas ir Penelopė, Heraklis ir amazonė Hipolitė, Orfėjas ir Euridikė, Pigmalionas ir Galatėja) verti didžiausios pagarbos ir susižavėjimo: amžinųjų vertybių – taurumo, sugebėjimo laukti, atlaidumo, laisvės pojūčio ir tarnavimo visuomenei idėjos, įkūnytos žavinguose Antikos mitų siužetuose, yra ir bus aktualios tol, kolie gyvuos žmonija.

Kitame spektaklyje „*Cognosce te ipsum*“ (pažink save patį!) be Prometėjo, trijų likimo deivių moirų, kentauro Cheirono, Fortūnos, Pandoros ir netgi mirties dievo Tanato „dalyvavo“ ir žmogiškųjų ydų personifikacijos: Arogantia, Avaritia (gobšumas), Blanditia (pataikavimas), Fraudulentia (veidmainystė), Intemperantia (nesaikingumas), Libentia (malonumų troškulus) ir Malevolentia (pavydas). Spektaklio scenarijus buvo paremtas Antikos filosofų svarstymais, jog žmogus tik pusiau, greičiau net mažesne dalimi, yra žmogus, o kita, didesne, – žvėris. Norint save pažinti, būtina suprasti: geresnė sielos dalis valdo blogesnę, ar atvirkščiai. Platonas ne sykį primena, jog geriausias sielos pradas būna mažiausias, o daugiausia vietos užima geismingoji sielos Hydra. Spektaklio tikslas buvo įtikinti, jog norint pasiekti sielos dalių harmoniją ir pusiausvyrą, vieną iš jų reikia puoselėti, o kitą – gerokai suliesinti, nes nepasotinami kūno geismai, įvairios baimės ir potraukiai visą gyvenimą neduoda sielai ramybės ir neleidžia regėti tikrojo teisingumo, gėrio bei grožio [1: 19].

Dar vieno spektaklio „*Ave, vita!*“ pagrindinė mintis ta, kad dievai ir deivės, titanai ir herojai, nimfos ir paprasti mirtingieji, aukštasis Olimpas ir šešėlinė Hado karalystė – tai Antikos mitų pasaulis, nulėmęs europietiškojo dvasingumo pobūdį, nurodęs kelią, kaip įvertinti žmogaus egzistavimo prasmę. Išmokę statyti namus, žiesti puodus, virti maistą, žmonės tapo drąsūs ir net ėmė maištauti prieš dievus, netikėti jais ir apgaudinėti. Tačiau, mokėdami atlikti sudėtingiausius darbus, žmonės, skirtingai nuo dievų, neturėjo nemirtingumo. Manydami, kad nemirtingumą gali suteikti turtai, valdžia ir šlovė, jie patyrė didžiules kančias ir netektis, juos draskė begalinės aistros ir tik pabuvoję ten, drėgnoje ir gūdžioje Hado karalystėje, žmonės supranta, kokia brangi kiekviena gyvenimo diena ir minutė, kokia laimė džiaugtis paprasta gėlyte, vyturio giesmele ir saulės šviesa.

Šio spektaklio personažai – Sisifas, Prokrustas, Tantalas, Charonas, Pe-sefonė, Hadas šneka išmintingomis sentencijomis (iš lotynų kalbos jos tuo-

jau pat išverčiamos, kad suprastų žiūrovai), jie deklamuoja Antikos poetų (Katulo, Ovidijaus, Anakreonto ir kt.) eiles, dainuoja lotyniškas vagantų dainas (šitaip elgiasi ir kitų spektaklių personažai). Minėtuose ir neminėtuose spektakliuose „dalyvavo“ ne tik garsioji teisėtvarkos deivė Temidė, nustatanti privalomas hierarchines bei visas kitas ribas, bet ir tikrajį teisingumą įkūnijanti Dikė, nepermaldaujamoji keršto deivė Nemesidė ir netgi Anankė, besirūpinanti, kad nusikaltėlis reikiamą atpildą gautų ir po mirties; taigi beveik visa teisės sistema.

Dažnai ne tik mes, bet ir naujųjų laikų mąstytojai, antikinės minties indėlių vertiname probėgšmais, trumpai paminėdami Aristotelio, Platono, Cicerono etc. veikalus, o neatsižvelgiame į Antikos mitologijos palikimą, atrodantį esant labai jau toli nuo mūsų laikų. Tačiau tas palikimas įkvepia filosofus ir menininkus, literatus, matematikus ir politikus. Norint išsiaiškinti, ar jis praverstų teisininkui, siekiančiam išjudinti šiandieninėje teisės doktrinoje esančius stereotipus ir nepasikliaujančiam, atrodo, nediskutuotinomis teisės aksiomomis, rašomi straipsniai ir vyksta diskusijos [4: 330]. Kai kurie teisininkai netgi ryžtasi tam tikrų mitų nuostatas traktuoti „kaip neabejotinas prielaidas, kažkada lėmusias jas pripažinusių polių viešąją tvarką“ [7].

Suprasdamas lotynų kalbą kaip Antikos kultūros dalį, dėstytojas galėtų remtis ir istorinėmis Romos legendomis (Pompėjaus mirtis, Kovo Idos, Koriolanas, Lukrecija etc.). Puikiai būtų galima pasinaudoti tikru istoriniu įvykiu, kai Ciceronas, skelbęs: *Legibus servimus ut liberi simus* (įstatymams tarnaujame, kad laisvi būtume), pats nesilaikė įstatymo ir be teismo mirties bausme nubaudė Romos piliečius. Tiesa, Ciceronas už šią klaidą gavo žiaurų atpildą – nukirsta jo galva ir rankos buvo uždėtos ant oratorių tribūnos, kad priverstų kitus susimąstyti, ką galima kalbėti ir daryti ir ko negalima [3: 164].

Knygelėje „*Parnaso papėdėje*“ studentų prašymu yra surinkta 115 iš Antikos atėjusių posakių, kurių tam tikrą skaičių turėtų mokėti bet kuris kultūringas žmogus ir, žinoma, universiteto studentas. Mykolo Romerio universiteto studentai, kurie studijuoja lotynų kalbos dalyką, paprastai noriai ir lengvai išmoka ne mažiau kaip 25 posakius, kuriuos neretai vartoja kultūringi žmonės, nes tokie posakiai rodo valdžios trapumą (Damoklo kardas), beprasmiško darbo baisumą (Sisifo akmuo), kančios didumą (Tantalo kančios), žmogiškąjį silpnumą (Polikrato žiedas), begalinį gobšumą ir jo padarinius (Mido ausys, Kraso turtai ir t.t.)

Štai kaip tiksliai ir dabartinio žmogaus lemties tragizmą atspindi antikinė mitų realijos lietuvių poeto eilėraštyje „Odisejas“:

Dabar jau lengviau įveiktum
Visas vandenyno audras,
Dabar jau saugiau praplauktum
pro Scilę ir Charibdę.
Dabar jau nesutrukdytų

Jokių sirenų balsai.
 Dabar jau nesumaišytum
 Miražo su horizontu.
 Taip ir atėjo metas,
 Metas Charono valtį...

Naujajame „*Antikos mitologijos žinyno*“ leidime [6] yra pratarmė, kurioje išvardijamos šiuolaikinio gyvenimo ir netgi mokslo sritys, tam tikro patyrimo galinčios semtis iš antikinės mitologijos. Studijuojantiems teisę ir valdymą, pvz., būtų pravartu susipažinti su tokiu teisinės gynybos būdu, koku naudojasi mitologinis personažas Teukras, stovėdamas nuo kranto toliau nuplaukusiame laive ir teisindamasis, kodėl neišsaugojo savo brolio Ajanto gyvybės ir neatkeršijo už jo mirtį. Įdomu, jog tikrai buvo žinomos teismo procedūros, vykdavusios netoli Peirajo (dabar – Pirėjo) uosto, kurių metu kaltinamasis turėjo teisę, neišlipdamas iš laivo, gintis nuo kaltinimų, o teisėjai klausydavosi krante [6: 6]. Teismo medicinai svarbu, kad jau mituose daugybė nusikaltimų buvo padaryti išgyvenant pamišimo būseną (Heraklis, Pentėjas ir kt.). Už vagystes, o ypač už vagystes iš šventyklų, buvo griežtai baudžiama ir mituose (iš Dzeuso šventyklos Kretoje pavogęs auksinį šunį Pandarėjas turėjo bėgti į Siciliją ir ten žuvo), už žodžio nesilaikymą Laomedontui Heraklis atkeršijo nukaudamas visus jo sūnus ir net sugriaudamas Troją... Visa tai gali būti panaudota paskaitose arba spektakliuose.

Na, o jau konkrečiai lotynų kalbos gramatikos mokymui galėtų pasitarinai „*Parnaso papėdėje*“, „*Antikos žodyne*“ ir kituose panašiuose leidiniuose surinkti lotyniški posakiai, atspindintys ne tik Romos istorijos faktus, bet ir parodantys *Accusativus cum infinitivo*, deponentinių veiksmažodžių, gerundyvų ar gerundijų realų gyvenimą tokioje tobuloje lotynų kalboje: *Noli tangere circulos meos, Hannibal ante portas, Ceterum censeo Carthaginam deledam esse, Vincere scis Hannibal victoria uti nescis* ir t.t.

Dėstant lotynų kalbą būsimiems teisininkams ar valdininkams, galima surasti įdomių faktų, kai senovės Romos politikoje daug ką lemdavo netgi fonetikos reiškiniai. Štai aristokratas Publijus Klaudijus, norėdamas būti išrinktas liaudies tribūnu, savo nomen (giminės vardą) pakeitė į *Klodijus*, kuriame vietoje dvibalsio *au* liko tik monoftongas *o* (taip tuo metu tardavo paprasta liaudis), tad „Cezaris tos pačios dienos devintą valandą pervedė jo (t.y. Cicerono) priešą Publijų Klodijų iš patricijų į plebėjus, nuo seno veltui to troškusi“ [4: 25].

Čia, žinoma, paminėtos tik kai kurios lotynų kalbos dėstymo įvairinimo galimybės. Remiantis Antikos kultūros realijomis, mitologiniais personažais, alegorijomis, istorijos šaltiniais, galima pasiekti, kad studentai lotynų kalbą iš tiesų suvoktų kaip dalelę nepaprastai didelės antikinės kultūros, suformavusios visą vertybių sistemą, svarbią ir šiuolaikiniam žmogui.

Apibendrinimas

Mykolo Romerio universitete teisės bei teisės ir valdymo studijų programų studentai išklauso lotynų kalbos trumpą kursą, kurio paskirtis yra supažindinti su šios kalbos fonetikos ir morfologijos elementais. Tačiau, žinant tai, jog šie studentai neturi Antikos istorijos ir kultūros žinių, lotynų kalbos dalyką vertėtų dėstyti kaip tos kultūros dalelę, kiek galima daugiau įterpiant mitologijos, istorijos, teisės epizodų. Šiame universitete kasmet rengiami spektakliai, kuriuose vaidina antikiniai personažai, kalbantys, deklamuojantys ir dainuojantys lotyniškai ir kurių metu yra sakoma daug išmintingų lotyniškų sentencijų. Yra ir kitų galimybių, pvz., galima aptarti moksliniuose žurnaluose spausdinamus straipsnius apie Antikos filosofijos ir mitologijos įtaką teisės sistemų susikūrimui, galima aptarti lotyniškų teisės srities frazeologizmų gajumą ir tam tikrą jų reikšmės kitimą, visa tai įdomiai įkomponuojant į įvairių renginių tematiką.

Literatūros sąrašas

1. Aleknienė, T. *Sielos dermės*. Vilnius, 1998.
2. *Antikos žodynas*. Vilnius, 1998.
3. Plutarchas. *Rinktinės biografijos*. Vilnius, 1962.
4. Posner, R. A. Teisė ir literatūra. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004, p. 330–334.
5. Svetonijus, Gajus Trankvilas. *Dvylikos cezarių gyvenimas*. Vilnius, 1998.
6. *Šiuolaikinės mitologijos interpretacijos*. Sudarytojas A. J. Greimas. Vilnius, 1996.
7. Varaška, M. *Kai kurie teisinės valstybės santraukos bruožai senovės graikų mitologijoje*. *Jurisprudencija*. Nr. 3(39), 2007, p. 92–101.
8. Veličkienė, A. T. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas, 2008.
9. Veličkienė, A. T. *Parnaso papėdėje*. Vilnius, 2007.

LINGUA LATINA IN UNIVERSITATE

Summarium

Quandoquidem lingua Latina est parvum membrum omnium adeptionum antiquitatis, homo eruditus aerae nostrae debet apte scire non modo historiam Graeciae et Romae antiquae, sed item divinos mythos et alias fabulas harum civitatum. Crastinis inrisperitis praesertim interest animadvertere eas scientias antiquitatis, quae possunt eos abdere in disciplinam inridicam et doctrinam administrationis civitatis nostrae.

LA FRANCOPHONIE D'AUJOURD'HUI

Vilhelmina Vitkauskienė

*Vilniaus universitetas, rue Universiteto 3,
Département de la Philologie française
tel. (8 5) 268 7232, e-mail pranckatedra@flf.vu.lt*

Violeta Samedy

*Mykolo Romerio universitetas,
rue Ateities 20, Vilnius, Lituanie
tel. (8 5) 271 4613, e-mail ukk@mruni.lt*

Mots-clés: francophonie (avec une initiale minuscule), Francophonie (avec une initiale majuscule), statut de langue, langue d'enseignement, langue officielle, langue maternelle, langue de culture, langue étrangère, la seconde langue, langue d'usage quotidien, langue de travail, langue étrangère, francophone réel et francisant.

Le but de cet article est de:

1. Décrire l'origine du mot de *francophonie* et celle de *France*,
2. décrire et d'analyser les définitions et acceptions des mots francophonie (avec une initiale minuscule), *Francophonie* (avec une initiale majuscule) et francophones, celles du statut de langue.

Méthodologie: Après avoir revu et expliqué les sources littéraires théoriques et étymologiques sur la francophonie en général, l'article se concentre sur la problématique de la différence entre deux acceptions du mot *francophonie* (avec une initiale majuscule) et *Francophonie* (avec une initiale minuscule), décrit les statuts différents du français en général. Pour ce but on a eu recours à l'analyse des données statistiques sur la répartition des francophones dans le monde.

1. Origine du mot de *francophonie* et celle de *France*

Le terme de «francophonie» provient du mot « français », une **langue romane** appartenant à la **famille indo-européenne**.

Le terme *indo-européen* a été introduit en 1816 par l'Allemand Franz Bopp pour désigner un ensemble de langues d'Europe et d'Asie (incluant le

nord de l'Inde avec l'Iran, l'Afghanistan, le Pakistan et le Bangladesh) dont la parenté structurale s'est révélée remarquable.

L'indo-européen primitif aurait donné naissance à plus de 1000 langues. En ce début du troisième millénaire, ces langues seraient parlées par 2,5 à trois milliards de locuteurs, ce qui en fait la famille linguistique la plus importante du monde de par le nombre de ses locuteurs.

On nomme **langue romane** toute langue issue essentiellement du **latin vulgaire*** (au sens étymo-logique de « populaire »), c'est-à-dire la forme de latin vernaculaire utilisée pour la communication de tous les jours, par opposition au latin classique et littéraire. Ce sont des langues indo-européennes basées sur le latin.

Avec plus de 430 millions de locuteurs, les langues romanes (espagnol, portugais, français, italien, roumain, sarde, catalan, retoromanche), toutes issues du latin, sont représentées principalement en Europe (Portugal, Espagne, France, Italie, Roumanie) ainsi que dans toute l'Amérique du Sud, le Mexique, une partie des États-Unis et du Canada.

Etymologie du nom du pays *France*

Le territoire qui devait, au cours de l'histoire, devenir la France, a été très anciennement peuplé. Au premier millénaire avant notre ère, ou avant Jésus-Christ (av. J.- C.) s'y sont installées plusieurs tribus celtes (ou celtiques). Les Celtes étaient indoeuropéens. Au 2e et 1er siècles avant J.- C., les terres des Celtes ont été colonisées par les Romains qui y ont apporté leur langue, le latin. Le pays des Celtes devient la Gaule, et eux-mêmes, les Gaulois. Au 4e siècle de notre ère, la Gaule est déjà romanisée. Au 5e siècle de notre ère la Gaule romanisée est envahie par des Germains. Le nord-est de la Gaule est conquis par une tribu germanique, les Francs, venus de l'embouchure du Rhin et de ses rives (Francs Saliens et Francs Ripuaires, ou Ribulaires). Bientôt ils créent leur royaume dans la région parisienne et jusqu'à la Loire. Plus tard le roi des Francs, Clovis, (5e-6e siècles) élargit ce royaume jusqu'à la Garonne. Les Francs apprennent la langue de la population conquise: le latin parlé par les Gaulois romanisés.

Au 7e siècle, on ne comprend plus le mot *Gallia*: dans les textes, il est glosé (expliqué) par le mot *Francia*, c'est-à-dire *le pays des Francs*. Ensuite *Francia* devient *France*.

2. Définitions et acceptions du mot « francophonie »

La plupart des dictionnaires expliquent le mot « francophonie » de façon générale, sans spécifier ses multiples facettes spécifiques:

francophone [fʁɑ̃kɔfɔ̃n]: 1. *n. f. et m.* Celui, celle qui parle le français; 2. *adj.* Dont la langue officielle ou dominante est le français (En parlant d'une collectivité). Ex.: *Les pays francophones d'Europe et d'Afrique.*

francophonie: *n. f.* 1. Ensemble de ceux qui parlent français; 2. Ensemble des pays de langue française.

Comparons avec le dictionnaire en ligne *reverso*:

francophone: *adjectif singulier en genre* 1. Qui parle habituellement la langue française; 2. Où l'on parle français; *nom singulier invariant en genre*; 3. Personne appartenant à une communauté francophone (<http://dictionnaire.reverso.net/francais-definitions/francophone>).

Pourtant le terme lui-même de francophonie est beaucoup plus riche et spécifique – comprenant les aspects géographique, linguistique, culturel - et plus vague qu'il n'y paraît. Surtout il ne faudrait pas le confondre avec le terme Francophonie (avec une initiale majuscule) qui est plutôt politique que linguistique.

a) La francophonie comme notion générale ainsi que notion géographique et linguistique.

Le terme de francophonie apparaît pour la première fois en 1880. C'est le géographe français Onésime Reclus (1837-1916) qui l'a employé pour désigner les espaces géographiques où la langue française était parlée.

Onésime Reclus, qui étudiait principalement la France et l'Afrique du Nord, a eu l'idée de classer les habitants de la planète en fonction de la langue qu'ils parlaient dans leur vie quotidienne et dans leurs relations sociales, délaissant les critères alors en cours de race, d'ethnie ou de niveau social ou économique. Par ailleurs, féru d'idées républicaines, il voyait dans la République française le porte-drapeau des idéaux de la liberté. Le terme de « francophonie » qu'il a inventé, recouvre tout d'abord une notion géographique ainsi qu'une idée linguistique, puis un symbole de liberté, et un peu plus tard, une notion générale.

Longtemps oublié, le mot réapparaît en 1962 dans un numéro spécial de la revue française *Esprit* intitulé « Le français dans le monde ». Ce numéro rassemblait les réflexions de grands écrivains de toutes nationalités sur le phénomène de la francophonie.

Ce n'est qu'en 1968 que le mot *francophonie* entre dans les dictionnaires, où alors il reçoit deux acceptions principales: 1. le fait d'être francophone et 2. la collectivité constituée par les peuples parlant français.

b) La francophonie comme notion socio - linguistique culturelle.

Au cours des changements perpétuels de la société et des langues, aujourd'hui on entend par **francophonie** (avec une initiale minuscule) l'ensemble des peuples ou des groupes de locuteurs qui utilisent partiellement ou entièrement la langue française dans leur vie quotidienne ou leurs communications.

En effet, il faudrait distinguer les peuples, les communautés, les pays où le français est utilisé, mais où son statut est différent:

- Ceux où le français est **langue officielle** (unique ou non, 53 pays).
- Ceux où le français est la **langue maternelle** d'une grande partie de la population.

- Ceux où il est **langue d'enseignement, de culture, langue étrangère, la seconde langue** ainsi que
- ceux où il est utilisé par certaines classes sociales de la population comme **une langue d'usage** quotidien, etc.

Ceux où le français jouit d'un statut de **langue officielle** sont les plus nombreux (sous la notion de « langue officielle » nous sous-entendons une langue qui est spécifiquement désignée comme telle, dans la Constitution ou les textes de loi d'un pays, d'un État ou d'une organisation quelconque. Pour certains, le français est **la langue maternelle**. C'est le cas de la grande majorité de la population française en métropole avec ses départements et territoires d'outre-mer, de Québec, partie acadienne du Nouveau-Brunswick, zone francophone de l'Ontario, de la principauté de Monaco, de certaines parties de la Belgique et de la Suisse romande, d'une minorité de Jersey (une des îles anglo-normandes), du Val d'Aoste (région d'Italie). La langue maternelle désigne la première langue qu'un enfant apprend.

Or, ces catégories ne se recoupent pas. Dans certains pays par exemple, bien qu'étant langue officielle, le français n'est pas la langue maternelle de la population, ni celle couramment utilisée par celle-ci.

Pour d'autres, le français est une deuxième ou une troisième langue **d'usage quotidien** ou **d'enseignement** (Maghreb, Afrique subsaharienne, Grand - Duché de Luxembourg). Dans d'autres pays membres de la Communauté francophone, comme au Liban, au Viêt Nam, en Roumanie, il existe d'importantes minorités **francophones réelles** (celui, celle qui parle le français, cette langue étant ou qui peut être sa langue maternelle, officielle ou dominante) et **francisantes** (celui, celle qui parle ou apprend à parler français sans être Français natif). Le nombre de ces dernières a considérablement accru avec l'élargissement de l'Union européenne vers l'Europe centrale et orientale où le français est très populaire comme deuxième ou première **langue étrangère** ou langue d'enseignement.

Une **langue de culture** est une langue ayant un statut privilégié dans un pays alors qu'elle n'en est pas la langue officielle.

Un grand atout pour la diffusion du français est l'Afrique du Nord (pays Maghreb) et surtout l'Union Africaine avec ses 52 Etats- membres, où le français bénéficie du statut d'une des trois **langues de travail**.

Pratiquement tous les continents du globe terrestre portent plus ou moins l'empreinte du français et de la culture française.

Le monde francophone est multicolore. Par ex., le Québec se revendique de la francophonie, sans rompre nullement le lien de cousinage avec la culture québécoise. Ce phénomène n'est pas sans avoir influencé une réflexion du même type en Wallonie de Belgique avec le Manifeste pour la culture wallonne, parallèle à ce que l'on découvre aussi dans la Suisse romande.

Cette diversité de la francophonie est d'ailleurs peut-être son plus éclatant atout puisque, par la diversité des formes de vie des locuteurs du

français, la francophonie est le seul ensemble linguistique du monde qui puisse se comparer en universalité ou diversité au monde anglophone.

c) La troisième acception du mot **Francophonie** (avec une initiale majuscule), celle qui revêt un aspect purement socio-politique, contrairement aux notions précédentes faisant référence à la géographie, à la linguistique, à l'histoire et à la culture.

Le mot *Francophonie* (avec une initiale majuscule) désigne un mouvement international, une organisation structurelle, créée par l'ensemble des gouvernements, pays ou instances officielles qui ont en commun l'usage du français dans leurs travaux ou leurs échanges. Si le terme lui-même de *francophonie* (avec une initiale minuscule) a été inventé en 1880 par le géographe français Onésime Reclus et fut plus tard oublié (il n'est réapparu dans les dictionnaires qu'en 1962), le terme *Francophonie* (avec une initiale majuscule) comme mouvement international est plus récent et n'apparaît que dans les années soixante-dix. Il appartient à **Léopold Sédar Senghor** (1906-2001), poète et homme d'Etat, qui, à juste titre, est souvent appelé le père de la Francophonie.

La **Francophonie** désigne un ensemble d'États et de gouvernements ayant le français en partage. C'est la définition la plus large que l'on puisse donner à ce mot. La notion comprend les aspects politique, international et administratif.

La Francophonie d'aujourd'hui possède sa propre structure et comprend de multiples organismes suivants: 1) le Sommet de la Francophonie, 2) la Conférence ministérielle de la Francophonie (CMF), 3) le Conseil permanent de la Francophonie, 4) l'Organisation internationale de la Francophonie (OIF), 5) le Secrétaire général, 6) l'Assemblée parlementaire de la Francophonie (APF), 7) les opérateurs, 8) le Haut Conseil de la Francophonie.

Chacune de ses institutions dispose de ses propres structures et a pour mission de réfléchir sur les cinq thèmes suivants: les migrations internationales; l'identité francophone à l'heure de la mondialisation; le dialogue des civilisations; l'Europe élargie et la Francophonie; les industries culturelles et l'éducation.

En guise de conclusions

A l'heure actuelle, la Francophonie est présente sur les cinq continents et représente plus du quart des États membres de l'Organisation des Nations unies, soit 710 millions de personnes.

« **Seule la francophonie donnera demain un statut mondial à la France...** » (*Dominique Wolton, Demain la francophonie, Flammarion, 2006 p.18*). Sa force incontestable réside dans la valorisation de «la diversité culturelle comme phénomène central de la mondialisation». Puisque **la francophonie d'aujourd'hui** n'est plus ni celle de l'époque coloniale des XVIIe – XXe siècles, ni celle des fondateurs de la Francophonie moderne à

partir des années soixante-dix, c'est la francophonie de **mondialisation**, comme symptôme de nouveaux **changements** perpétuels de la vie des langues et des humains, de la vie des valeurs et des patrimoines où la place de la culture reste et devrait rester prédominante.

Bibliographie

1. Walter, H. *Le français dans tous les sens*. Paris: Robert Laffont, 1988.
2. Wolton, D. *Demain la Francophonie*. Flammarion, 2006.
3. *La Francophonie dans le monde 2002-2003*. OIF-Conseil consultatif. Paris: Larousse, juin 2003.
4. Tétu, M. *Qu'est-ce que la francophonie?* Vanves: Hachette-Edicef, 1997.
5. Poissonnier, A., Sournia, G., Le Goff. *L'Atlas mondial de la francophonie*. Paris: Autrement, 2006.
6. Guillou M. *Francophonie-Puissance: L'équilibre multipolaire*. Ellipses, 2005.
7. *La francophonie dans le monde 2004-2005*. Haut Conseil de la francophonie, Larousse, 2006.
8. http://www.educaserve.com/list_cours.php3?log=demo&passe=demo
9. <http://www.francophonie.org/>
10. <http://www.france.diplomatie.fr/francophonie/mocton/carte3.html>

FRANKOFONIJA ŠIANDIEN

Santrauka

1880 metais Geografo Onezimo Recliu (Onésime Reclus 1837-1916) išgalvotas ir pirmą kartą pavartotas frankofonijos terminas netrukus užmirštamasis ir tik 1968 įtraukiamas į žodynus. Jo prasmė, o beje ir pats frankofonijos reiškinys, laikui bėgant, vystosi ir kinta. Šiandieną jau galima traktuoti frankofoniją ir kaip mokslo erdvę, kurioje skiriame dvi skirtingas sąvokas - frakofoniją (mažąją raide) ir Frankofoniją (didžiąją). Straipsnio tikslas – pasitelkus statistinės, lingvistinės, deskriptyvinės analizės metodus išanalizuoti tarp šių sąvokų ir reiškinijų esančius skirtumus bei aprašyti jų ypatumus. Šiuo tikslu pateikiama sinchroninė ir diachroninė šių sąvokų analizė, etimologija, aptariami prancūzų kalbos statuso pasaulyje tipai, kurių pagrindiniai – oficialiosios, valstybinės, gimtosios, mokslo, mokymosi, užsienio kalbos (pirmos, antros, trečios...) darbo (pirmos, antros, trečios) kultūros, buitinės kalbos statusai.

Išvados: pirmą kartą lingvistinėje literatūroje bandoma griežtai atskirti frankofoniją (mažąją raide), kaip geografinę, lingvistinę, kultūrinę, sociolingvistinę sąvoką nuo Frankofonijos (didžiąją raide), daugiau politinio nei lingvistinio reiškinio, t. y. organizacijos pavadinimo. **Šiandieninės Frankofonijos** erdvė – penkių kontinentų erdvė, joje – 710 milijonų žmonių, kuriuos vienaip ar kitaip sieja prancūzų kalba ir kultūra. Taigi ji įgavo dar vieną statusą – pasaulinį, kurio esmę sudaro **kultūrų įvairovė**, kaip pagrindinis šiuolaikinės globalizacijos bruožas. Nes frankofonija šiandien jau nieko bendro nebeteri nei su XVII–XX amžių kolonizacijos apraiškomis, nei su XX amžiaus septintajame dešimtyje suformuluota jos sąvoka, šiandieninė frankofonija – jau pasaulinės globalizacijos reiškinys, amžinasis žmonių, vertybių, kalbų gyvenimo, virsmas. Gyvenimo, kuriame vyraujantis pradas turėtų būti kultūra, virsmas.

SKAIČIAUS FORMŲ VARTOJIMO PROBLEMOS DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

Rasuolė Vladarskienė

*Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, Vilnius
tel. (8 5) 234 71 93, el. paštas rasuole@lki.lt*

Lietuvių kalbos daiktavardžių skaičiaus formų vartojimo problema visą laiką lieka aktuali. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ nurodoma, kad „daiktavardžių skaičiaus kategorijos esmę dabartinėje lietuvių kalboje sudaro vieno tam tikros rūšies daikto priešpastatymas neribotam tos pat rūšies daiktų skaičiui, pradėdant dviem ir baigiant begalybe“ [5: 172]. Lietuvių kalbos daiktavardžiai skaičiais kaitomi arba nekaitomi. Skaičiais kaitomi konkretieji daiktavardžiai, kuriuos galima suskaičiuoti. Nekaitomi skaičiais daiktavardžiai gali būti vienaskaitiniai arba daugiskaitiniai. Kalbotyros darbuose išvardijami atvejai, kokie daiktavardžiai nekaitomi skaičiais, pateikiama keletas pavyzdžių [5: 175–177; 1: 66–68; 6: 149–151; 7: 218–220]. Gramatikų teiginiai apie nekaitomų skaičiais daiktavardžių vartojimą išsamiau patikslinti kalbos rekomendacijas teikiančiuose leidiniuose [2: 261–262; 3: 19–21]. Įvairiuose leidiniuose („Kalbos kultūroje“, „Mūsų kalboje“, „Gimtojoje kalboje“ ir kitur) buvo bandoma aiškinti netaisyklingai vartojamus skaičiaus formų atvejus. Lietuvių kalbos instituto Kalbos rekomendacijų kartotekoje užfiksuota 100 įvairių tokių siūlomų taisyti atvejų. Rita Miliūnaitė knygoje „Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai“, apžvelgusi rekomendacijas dėl vienaskaitos ir daugiskaitos variantų vartojimo, konstatuoja: „Kadangi vienaskaitos: daugiskaitos pasirinkimas dažniausiai motyvuojamas žodžių leksinės reikšmės skirtumais, šios rūšies rekomendacijose paprastai nevengiama konkretaus aiškinimo, įvairūs atvejai aptariami kiekvienas atskirai, duodama analogijų“ [5: 77].

Iš tiesų, skaičiaus formų vartojimo taisyklingumą nusakyti labai aiškiais taisyklėmis sunku. Todėl skaičiaus formų klaidų nėra ir Didžiųjų klaidų sąrašė. Paprastai nurodomi konkretūs atvejai, kurie skiriami į tam tikras grupes (medžiagų pavadinimai, augalų ir gyvūnų pavadinimai, abstrakčios reikšmės daiktavardžiai, daiktavardžių junginiai su tam tikrais žodžiais *profesija, amatas, verslas, specialybė, diena, šventė*). Aiškesni atvejai yra dėl vienaskaitos

ir daugiskaitos formų vartojimo augalų, gyvūnų pavadinimuose, kai kurie medžiagų pavadinimai yra nustatyti terminų žodynuose.

Sunkumų vertinant vieno ar kito žodžio skaičiaus taisyklingumą kelia tai, kad vienaskaitiniai daiktavardžiai tam tikrais atvejais gali turėti ir daugiskaitos formas. Apie tokią galimybę kalbama ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ ir nurodoma, kad taip „atsitinka tada, kai vienaskaitinis daiktavardis gauna naują reikšmę arba naujų reikšmės atspalvių. Sakysime, abstraktusis daiktavardis sukonkretėja ir pavartotas daugiskaitos forma ima reikšti tam tikrus konkrečius kurios nors ypatybės ar veiksmo pasireiškimo atvejus“ [1: 66].

Spartėjantys technologijų tobulėjimo ir tempai, poreikis įvardyti naujus reiškinius, juos išsamiai aptarti, lemia ir tai, kad neretai tenka apibūdinti konkrečius abstrakčiu daiktavardžiu žymimo dalyko pasireiškimo atvejus. Skaitant dabartinius tekstus aiškiai pastebimas polinkis vartoti daugiskaitą tokių žodžių, kurie buvo laikomi abstrakčiais ir todėl vienaskaitiniais.

Čia būtų galima skirti keletą diskutuotinų atvejų.

1. Abstraktai su priesagomis *–umas* (*galingumai, pajėgumai, pelningumai*) pavadina daikto ypatybę, o kai ta ypatybė būdinga ne vienam objektui, dažnai suvokiama, kad ji gali būti skaičiuojama ir turėti daugiskaitą. Tačiau ypatybės skaičiuoti negalima, todėl ir daugiskaita čia netinkama: *Lentelėje pateikiami rekomenduojami radiatorių galingumai (=pateikiamas rekomenduojamas radiatorių galingumas), atsižvelgiant į patalpų dydžius (=dydį) **. *Monografijoje nagrinėjami pelningumo matavimo ir inžinerijos klausimai šiaip sandorių, operacijų, akcijų pelningumai (=pelningumas).*

2. Kitai vertintini abstraktai su priesagomis *–imas* (*pardavimai, gavimai, apribojimai, vėlavimai*), kurie pavadina veiksmus. Šie daiktavardžiai dažnai pavartojami daugiskaitos formos ir kiekvieną atvejį reikia vertinti atsargiai. Plg. *Pinigų biudžetas – tai būsimų pinigų gavimai (=gavimas), išleidimai (=išleidimas) ir planuojamas pinigų balansas ir Pinigų srautų ataskaita parodo visus įmonės pinigų gavimus ir išmokėjimus (=išmokas) per tam tikrą laikotarpį.* Pirmajame sakinyje daugiskaita pavartota netaisyklingai, nes abstrakčiai kalbama apie veiksmus, kurie apibūdina aptariamą sąvoką. Antrajame sakinyje daugiskaita *gavimai* yra diskutuotina, nes kalbama apie pasikartojantį tą patį veiksma, nors iš esmės dažniausiai yra svarbu ne pačių veiksmų skaičius, o su ta pasikartojančia veikla susijusi pinigų suma. Panašūs daiktavardžiai, dėl kurių daugiskaitos tinkamumo būtų galima abejoti, yra *tiekimai, vežimai, gabenimai, pardavimai* ir kt. Nuoseklią taisyčių sistemą griaua įteisintas terminas *viešieji pirkimai*, kuris irgi galėtų būti *viešasis pirkimas*. Neretai kyla klausimas, jei taisyklinga *pirkimai*, kodėl klaidinga *pardavimai*? Ši daugiskaitos forma dabar viešojoje vartosenoje ypač dažna, nors kaip taisytinas kalbos praktikos leidiniuose nurodomas atvejis *parda-*

* Pavyzdžiai rinkti iš interneto šaltinių, daugiausia iš su ekonomika susijusių tekstų.

vimų (=pardavimo) vadybininkas [3: 20]. Žinoma, kai kalbama apie pardavimą kaip veiksmo pavadinimą, tik vienaskaita ir vartotina, pvz.: *pardavimo planavimas, pardavimo koncepcija, pardavimo principai, pardavimo skatinimas, pardavimo sutartis*. Tačiau „Aiškinamajame įmonės vadybos terminų žodyne“ pateikiama pora terminų ir su daugiskaita: *pardavimų pelningumas* ir *pardavimų sumos procentinio skaičiavimo metodas* [A|VTŽ 2000: 144, 194]. Vadinasi, konkretėjant kalbai atsiranda atveju, kai vien iš darybos formantų spręsti apie daiktavardžio galimybę turėti daugiskaitos formas, negalima.

3. Kai daiktavardis žymi abstraktų dalyką, kuris gali būti skaidomas, turi įvairių rūšių ar kurį galima skaičiuoti, daugiskaitos formos galėtų būti įmanomos: *atsakomybės, gamybos, grėsmės, kompetencijos, įtakos, poveikiai, rizikos, režimai, veiklos, žalos* ir pan. Tačiau kiekvieną atvejį reikia vertinti atskirai, atsižvelgiant į kontekstą.

Aiškiausiai neabejotina daugiskaita, kai bandoma suskaičiuoti abstrakčius dalykus: *Žmogaus psichika, atrodo, nepajėgi vienu metu pajusti dvi grėsmes, du pavojus. Čia reikėtų skirti kelias įtakas ir tendencijas. Šių metų balandžio mėnesį patvirtinus naują supaprastintą žalų suregulavimo tvarką, be policijos pažymos sureguliuojamų žalų skaičius sparčiai auga ir jau siekia daugiau nei 65 % visų žalų*. Gali būti kalbama ir apie šių dalykų sistemą: *Projekto tikslas – parengti strateginių individo kompetencijų katalogą*.

Artimai siejasi ir tie atvejai, kai dalykas skaidomas į atskiras rūšis, pvz.: *Įmonės pardavimų bendrasis ir grynasis pelningumai (pelningumas?). Tokia taršos vertinimo tvarka neatitinka ES reglamento reikalavimų, nes šiame reglamente nurodyta registruoti ir gamybas (tokias gamybos rūšis?), kurių metu išsiskiria net nedidelis kiekis 25 rūšių teršalų. Kaimo turizmas – viena populiariausių alternatyvių veiklų (veiklos rūšių?) kaime*.

Anksčiau tokiais atvejais buvo tiesiog pažymima, kad kalbama apie tam tikras rūšis ar sritis, tačiau dabar abstraktaus daiktavardžio daugiskaita jau net pavartojama šalia žodžio rūšys: *Konkurencingo verslo pasaulyje yra daugybė rizikų. Rizikų (=Rizikos) rūšys ir jų klasifikavimas daug priklauso nuo verslo pobūdžio*. Šiuo atveju daugiskaita nepateisinama.

4. Matant dažnai vartojamus žodžius *apimtyš, ilgiai, pločiai, importai, eksportai*, galima pamanyti, kad kalbama apie pasikartojančius ir skaičiuojamus dalykus, tačiau iš tikrųjų šie žodžiai žymi tik visumą, kuri gali būti didesnė arba mažesnė, bet yra neskaičiuojama, todėl daugiskaita čia nepateisinama. Pvz.: *Birželio mėnesį mažmeninės prekybos apimtyš (=apimtis) Vokietijoje išaugo mažiau nei buvo prognozuota. Planuojama, kad 2007 metais dar didės importai (=importas) iš pietinių, trečiųjų pasaulio šalių. Kinijos pramonės produktų eksportai (=eksportas) net dešimt kartų didesni už Indijos*.

Išvados

Lietuvių kalbos daiktavardžių priskyrimas vienaskaitiniams, t. y. negalintiems turėti daugiskaitos, neretai yra problemiškas todėl, kad čia ne visuomet galima pritaikyti aiškias taisykles. Vienaskaitiniai daiktavardžiai gali būti pavartoti daugiskaitos forma, kai abstraktusis daiktavardis sukonkretėja ir ima reikšti tam tikrus konkrečius kurios nors ypatybės ar veiksmo pasireiškimo atvejus. Kartais tokie dalykai paaiškėja tik iš konteksto, todėl tenka kiekvieną atvejį vertinti atskirai. Diskutuotini atvejai dėl abstrakčiųjų daiktavardžių daugiskaitos, kai kalbama apie pasikartojančius dalykus ar skyrimą į atskiras rūšis.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (4-oji pataisyta laida.). Red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
2. *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo, 1985.
3. *Kalbos patarimai. Gramatinės formos ir jų vartojimas* (2-asis leidimas). Sudarė Rita Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
4. *Lietuvių kalbos gramatika. Fonetika ir morfologija*. Vyr. red. Kazys Ulvydas. T. 1. Vilnius: Mintis, 1965.
5. Miliūnaitė, R. *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.
6. Paulauskienė, A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
7. Valeckienė, A. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

PROBLEMS OF USAGE OF GRAMMATICAL NUMBER IN LITHUANIAN LANGUAGE

Summary

It is complicated to reckon one or another noun among singular nouns because of the lack of clearly stated rules. In general, collective noun may be used in plural when abstract noun acquires more specific meaning of particular feature or action. In many cases the meaning of such nouns highly depends on the context which means that every particular case is to be evaluated separately. Most questionable cases of abstract nouns used in plural deals with repeating objects or sorting.

DĖL KAI KURIŲ VALDYMO DOKUMENTŲ RENGIMO KLAUSIMŲ (KALBA, TERMINIJA, STILIUS)

Bronislavas Vonsavičius

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.eu*

Kalba yra didžiulis tautos turtas, jos paveldas. Ją reikia visokeriopai puoselėti ir saugoti, turtinti, gryninti ir visais būdais tobulinti. Ji reikalinga kiekvienam žmogui tiek buityje, tiek žmogaus darbuose, atskirose veiklos šakose, atskiroms specialybėms, atliekant bendras valdymo funkcijas ir su jomis susijusius valdymo veiksmus. Nuo gero kalbos išmanymo, nuo jos tinkamo vartojimo, nuo teisingų specialybės terminų taikymo labai priklauso valdymo darbo kokybė, jo efektyvumas, institucijos autoritetas, pažiūra į pačią instituciją, ir, aišku, visa valdymo sėkmė.

Visi institucijų, fizinių ir juridinių asmenų valdymo ir kiti veiksmai dokumentuojami ir fiksuojami dokumentuose, o mes iš dokumentų galime spręsti apie atliktus veiksmus, darbus, galime juos apibendrinti. Jeigu darbinis (sąkytinė forma) specialybės kalbos vartojimas yra paprastesnis, tai dokumentuoti veiklos klausimai turi ilgą išliekamąją vertę, ir apie mus, mūsų kalbos mokėjimą, spręs ir ateinančios kartos. Ką galima bus pasakyti apie tokį rimtos įstaigos vadovą, dokumentavimo kultūrą, dokumentavimo kalbą, kuris rašydamas rezoliuciją duoda tokį nurodymą pavaldiniui: „Apdirbti su visais darbuotojais“ arba tada, kada ministras pasirašo visoms savivaldybėms siunčiamą vieno lapo dokumentą, kuriame yra keturi Dokumentų sudarymo taisyklių pažeidimai ir tiek pat gramatikos klaidų? Tokie atvejai aiškiai parodo, kad mes specialybės kalbai dar rodome nepakankamai dėmesio. Specialybės kalba, kuri dažniausia yra vartojama įstaigose, rengiant dokumentus, yra vadinama kanceliarine kalba, ji dar labai apleista. Nors kanceliarinė kalba yra bendrinės kalbos atmaina, kuriai privalomi visi bendrieji norminės kalbos reikalavimai, dėsniai ir taisyklės, tačiau specialybės kalbos specifika ir dokumentų rengimui nustatytų raštvedybos taisyklių reikalavimų laikymasis tą darbą daro daug sudėtingesnį nei tik taisyklingos bendrinės kalbos vartojimas. Dokumentas yra daugialypis ir daugiaaspektis. Jis susideda iš daugelio smulkesnių dalių, vadinamų rekvizitais. Šiuo metu galiojančiose

Dokumentų rengimo taisyklėse numatyti 22 rekvizitai. Rekvizitų išdėstymo tvarka, jų įforminimo savitumas sunkina gerų visaverčių dokumentų parengimą. Dokumentų rengimo taisyklėse gana aiškiai nusakomas kai kurių (datos, registracijos numerio, parašo ir kitų) rekvizitų įforminimas, bet to negalima pasakyti apie adresato ir, ypač apie svarbiausio rekvizito – teksto įforminimą. Dokumentu tekste reikia daugiausia derinti specialybės, kanceliariinę kalbą ir Dokumentų rengimo taisyklių reikalavimus. Tekste dokumento kalba turi būti tiksli, konkreti, be dviprasmybių ir emocijų atspalvių; turi būti profesionaliai vartojami specialybės terminai, sintaksinės konstrukcijos. Tai gi čia reikia vartoti ne tik apibrėžtas sąvokas ir terminus, bet ir standartinius posakius, formuluotes, kurios sudaro ištisas teksto dalis. Dokumentams prireikia tokių raiškos būdų, kurių gyvoji sakininė kalba neturi. Dokumentų rengimo specialybės kalba verčiama ieškoti ir plėsti savo išgales: tradicinius raiškos būdus pritaikyti naujų dalykų pateikimui, ieškoti buvusių, bet plačiau nevertotų žodžių ir jų reikšmių, kurti naujus žodžius ir sakinių konstrukcijas, kurių iki tol specialybės kalboje nebuvo, tikslinti ir pritaikyti lietuvių kalbai iš svetimų kalbų atėjusias konstrukcijas ir posakius. Ir, svarbiausia, visa tai neturi pažeisti pagrindinių kalbos dėsnių. Kita vertus, specialybės ir kanceliariinės kalbos puoselėjimo, tobulinimo, tvarkymo ir vartojimo principai turi remtis gyvąja kalba ir bendrinės kalbos reikalavimais. Verčiant iš svetimų kalbų atėjusias sakinių konstrukcijas ir posakius, reikia išvengti lietuvių kalbai netinkamų kanceliarizmų, tiesmukai išverstų tiek iš rusų kalbos ilgus metus veikusių mūsų kalbą, tiek iš anglų kalbos, kuri ypač ir intensyviai pradėjo veikti lietuvių kalbą po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo (neturime įsileisti tokių žodžių kaip „bosas“, „menedžmentas“, „ofisas“ ir pan.). Tik kaip įgyvendinti visus tuos uždavinius, kai net rengiant administravimo specialistus aukštosios mokyklos dokumentalistikos dalyką numato dėstyti kaip laisvai pasirenkamą. Ir, kartoju, būsimiesiems specialistams, kurių darbas bus susijęs daugiausia arba beveik vien su dokumentų rengimu (teisininkai, teisės ir valdymo, viešojo administravimo ir kt. studijų programų studentai).

Kalbant apie dokumentų rengimą, reikia nepamiršti, kad geri visaverčiai dokumentai turi atitikti daug reikalavimų. Čia svarbu ne tik taisyklinga specialybės kalba, tinkamai vartojama jos terminija – dokumentai turi būti gerai suredaguoti, tekstai turi būti neišplėsti, trumpi, nuoseklūs, aiškūs, konkretūs, logiški, parašyti vienu konkrečiu reikalu. Šių reikalavimų nesilaikymas gali neigiamai paveikti įstaigos valdymo darbą ir net autoritetą, apsunkinti dokumentų registravimą, skirstymą į bylas, užduočių vykdymo kontrolės organizavimą.

Mokėti tinkamai parengti dokumentą, kuris darytų pageidaujamą, reikiamą ir poveikį adresatui yra būtinumas, pareiga, privaloma ne tik institucijų vadovams, jų padėjėjams, bet ir kitiems dokumentus rengiamiems darbuotojams. Rengdamas dokumentą rengėjas turi aiškiai numatyti rengiamo dokumentų tikslą: „kas“, „ką“, „kada“, „kur“, „kodėl“, „kaip“. Daugelio raštų tikslas – paskatinti rašto gavėją atlikti tam tikrus veiksmus, todėl dokumento au-

toriaus uždavinys įtikinti gavėją, jog rašto autorius nori spręsti rašto gavėjo problemas, – net prašymas apmokėti sąskaitą daromas adresato labui.

Dokumentų tekstas priklauso nuo jo rūšies ir paskirties. Jo stilius turi būti dalykiškas, informacija tiksli, lakoniška, neutralaus tono, be asmeniškumo, objektyvi, patikima, argumentuota ir įtaigi. Nedera didžiulis savo erudicija, tarptautiniais žodžiais, savitais terminais.

Trumpai paminėjus bendrąsias specialybės kalbos, ypač terminijos vartojimo dokumentuose problemas, reikia nurodyti ir tai, kad dokumentavime specialiosios kalbos vartojimui labai trukdo tai, kad dokumentavimo kalba nepuoselėjama, nekuriami šiam dalykui reikalingi terminai arba yra daromi nepagrįsti terminų pakeitimai. Nepadedama reikalingiems terminams įsitvirtinti dokumentavimo kalboje. Kadangi dokumentai rengiami visose įstaigose (žodį „įstaigos“ aš vartoju bendrąją prasmę, įvardindamas šiuo žodžiu įstaigas, įmones, organizacijas, institucijas), tai ir terminų trūkumo, jų nepagrįsto keitimo problema visoms įstaigoms svarbi. Net pati sąvoka „dokumentas“ įvairiuose teisės aktuose įvairuoja – dažnai ji taikoma tik vienam konkrečiam aktui. Tokio svarbaus objekto, kaip „dokumentas“ samprata turi būti gana tiksli, visų vienodai suprantama. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatyme „dokumento“ sąvoka apibrėžiama taip: „Dokumentas – juridinio ar fizinio asmens veiklos procese užfiksuota informacija nepaisant jos pateikimo būdo, formos ir laikmenos“. Gerai, kad čia jau parodomas dokumento dvilypumas – informacija ir laikmena, bet „dokumentas“ visais atvejais yra socialinis reiškiny. Dokumentų atsiradimas yra civilizacijos pradžia. Dokumento funkcijos, kaip ir žmogaus poreikiai, yra įvairūs, bet visais dokumentacijos raidos periodais ir visose situacijose, dokumentas turėjo ir turi šias bendras funkcijas:

- informacijos (svarbiausia) fiksavimas, išsaugojimas ir daugiakartis jos panaudojimas; ir tai nepriklauso nei nuo laiko, nei nuo vietos;
- bet kokių veiksmų, žmogaus mąstymo procesų, kurie atsispindi dokumente materializavimas ir įvykdymas (pavyzdžiui, nurodymo gavimas, padėkos ar nuobaudos skyrimas, savo samprotavimų pareiškimas ir pan.);
- tam tikrų įvykių, veiksmų įrodymo priemonė (gimimo, mirties, karo, taikos, faktų nustatymas, apgaulės, netiesos, klastojimo įrodymas ir pan).

Nuo pat dokumentų atsiradimo buvo ieškoma ir randama tokių informacijos fiksavimo būdų ir laikmenų, kad užfiksuota informacija būtų patogiau naudotis, kad būtų galima lengvai ją išsaugoti ir užfiksuotas žinias, įgytą patirtį palikti ne tik sau, bet ir ateinančioms kartoms. Per ilgą dokumentavimo raidą buvo vartojamos pačios įvairiausios informacijos laikmenos: popirusas, molio lentelės, akmuo, gyvulių kaulai, beržo tošė, pergamentas, popierius, foto, vaizdo ir magnetinės juostos, optiniai diskai ir t. t. Kada skirtingi dalykai – laikmena ir dokumentinė informacija – buvo susijungti į vieną nedalomą visumą, jie ir tapo dokumentu. Laikmenai pradėtas skirti ypatingas dėmesys – jos pavadinimas tampa tiesiog dokumento pavadinimą arba svarbiausiu to

pavadinimo žodžiu, nes be laikmenos mes neturėsime informacijos. Labiausiai paplito ir geriausiai laikmenai keliamus reikalavimus atitiko popierius (patogumas fiksuoti informaciją, ilgaamžiškumas, patogumas saugoti ir pervežti, informacijos talpumas). Jau XIX amžiuje visame pasaulyje popierius yra pagrindinė dokumentinės informacijos laikmena. Jis tiko (ir tinka) ne tik rašyti ranka, bet ir įvairiopam spausdinimui. Jis pritaikytas taip pat fotografiniams dokumentams, telegrafo ir Morzės aparatams, performacinėms juostoms ir kortoms. Popierinės informacijos įsigalėjimas lėmė tai, kad „popierius“ ypač jo daugiskaitos forma „popieriai“ tapo lyg ir dokumentų sinonimu. Kalbėdamas apie įvairius dokumentus (pažymas, pažymėjimus, liudijimus, diplomus ir pan) poetas Samuilas Maršakas rašė: „Be popierėlio – aš vabalėlis, o su popierėliu – aš žmogus“. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (Vyr. redaktorius S. Keinys, 2000, p. 576) nurodoma, kad žodis „popierius“, „popieriai“ dokumento reikšme gali būti vartojami tik šnekamojoje kalboje. Toks pasakymas dažniausia turi menkinamąjį stilistinį atspalvį, pabrėžiama, kad tai, kas vadinama, „popieriumi“ ir tėra tik popierius. Laikmena pati viena informacinės vertės neturi. Deja, viešose kalbose, net aukščiausiojo rango pasitarimuose, kai kada periodinėje spaudoje žodis „popierius“, „popieriai“ dar gana dažnai pavartojami dokumento (dokumentų) reikšme. Tai labai dažnai netinka kalbiškai, stilistiškai, net etiketo požiūriu ir rodo asmens, politiko ar tarnautojo terminijos ir apskritai kalbos skurdumą, profesinės kalbos kultūros stoką ir nepagarbą dokumentų sudarytojui, dokumentų turiniui, jo informacijai. Dokumentų laikmenos „popierius“, „popieriai“ kaip dokumento sinonimo vartojimas turėtų dingti tiek iš mūsų ir iš specialistų viešosios kalbos. Beje, patį popierių kaip laikmeną keičia kitos laikmenos rūšys (magnetinės juostos, kompiuteriniai diskeliai, optiniai diskai, CD diskai ir pan.). Dėl to ir patys dokumentai nebus „popieriniai“.

Toks dokumento laikmenos iškėlimas, tiksliau netikęs vertimas iš rusų kalbos sąvokos „cennyje bumagi“ atėjo į mūsų kalbą terminu „vertybiniai popieriai“. Visi aiškiai suprantame, kad tokios rūšies dokumentų vertė yra ne popieriuje, nors jis gal ir geresnės kokybės nei kitų dokumentų laikmenos. Dokumento vertę sudaro jame esanti informacija. Jeigu mes tą dokumentą (lakštą, vekselį, obligaciją) netinkamai, klaidingai įforminsime, jis neturės jokios vertės, bus niekinis. Todėl tiek kalbos specialistams, tiek žodynų rengėjams ir kitiems darbuotojams, kurių veikla susijusi su vadinamaisiais „vertybiniais popieriais“, „vertybinių popierių lakštais“ reikia pagalvoti ir rasti tinkamą šių dokumentų pavadinimą be žodžio „popierius“. O šį žodį „popierius“ reikia vartoti tiesiogine reikšme.

Dokumentavimo, kaip specialybės kalbos, terminai dar reikalauja daug dėmesio nei jo skiriama dabar. Manau, kad dokumentalistikos terminų tvarkymą turi organizuoti ir dirbti dokumentų rengimą, jų saugojimą ir naudojimą reguliuojanti atsakinga institucija – Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, jam pavaldūs valstybės archyvai, pasitelkdami lietuvių kalbos specialistus, įstaigų darbuotojus, gerai išmanančius

dokumentų parengimo, saugojimo, vertės ir kitas problemas. Gera šio darbo pradžia buvo 1975 metais kada išleistoje Lietuvos TSR ministerijų, žinybų, įstaigų, organizacijų ir įmonių pavyzdinėje raštvedybos instrukcijoje buvo įdėtas trumpas dažniausiai vartojamų valdymo veiklos dokumentų sąrašas su jų sąvokų paaiškinimais, pateikti kiti dokumentavimo terminai. Sąrašas buvo suderintas su Teisingumo ministerija (juridinis dokumentų atžvilgis), su Mokslų akademija (kalbos klausimai), su Valstybinių standartų komiteto Lietuvos respublikine valdyba. Panašus sąrašas, taip pat suderintas atitinkamomis Lietuvos Respublikos institucijomis buvo ir 1990 m. Lietuvos Respublikos ministerijų, departamentų, organizacijų, įstaigų ir įmonių pavyzdinėje raštvedybos instrukcijoje. Gaila, kad ta gera pradžia sunyko. Naivu būtų manyti, kad paskelbtų sąrašų, dokumentalistikos terminų toliau nereikia nagrinėti, papildyti, tikslinti. Tai verčia daryti naujos dokumentų rengimo ir apdorojimo sąlygos, technologijos. Tačiau tai reikia daryti gerai apsvarsčius, įsigilinus į dokumentų paskirtį, jų vertę. Neapmąstytu reikia laikyti pasiūlymą ir vartoti kieno ne kieno vartojamą terminą „tvarka“, „tvarkos“ vietoje žodžių „taisyklės“, „nuostatai“. Apie šio ydingo termino vartojimą rašoma ketvirtajame (2000 m.) ir penktajame (2002 m.) „Kanceliarinės kalbos patarimų“ leidimuose. Dar išsamiau apie žodžio „tvarka“, „tvarkos“ vartojimą rašo P. Kniūkšta straipsnyje „Tikroji ir primestinė žodžio *tvarka* reikšmė“, „Kalbos kultūros“ 77 sąsiuvinyje, 20-25 psl. Netoleruotinas ir toks įsigalėjęs terminas, kaip „reikalų raštai“ (lyg įstaiga rašo raštus „iš reikalo“ ir „be reikalo“). Tokio pat galo yra terminas „laiškas“. Kadangi rusų kalba terminas yra „pismo“, tai jis skirstomas į „ličnoje pismo“ – lietuvių kalba „laiškas“, kurį rašo asmeny, ir „služebnoje pismo“, kurį rašo įstaigos. Lietuvių kalba tai yra raštas. Neaišku, kam ir kodėl, senai vartojama ir žinomą žodį „raštvedyba“ (raštų vadyba) reikėjo keisti į du žodžius „dokumentų valdymas“. Labai gerai, kad vietoje angliško žodžio „menedžmentas“ pradėjome vartoti V. Graičiūno įvestą žodį „vadyba“, o kodėl raštvedyboje šis terminas netiko?

Nusipelno pastabų ir tokie terminų pakeitimai iš „raštvedybinių“ metų į „kalendorinius“ metus, „bylų nomenklatūros“ į „dokumentacijos planą“. Kalendoriniai metai – aiški sąvoka, o štai dokumentų tvarkymas mokymo įstaigose pradedamas nuo mokslo metų. Bylų nomenklatūra buvo ir yra suprantama kaip susistemintas bylų antraščių sąrašas nurodant jų saugojimo laiką, o ne kaip dokumentų (dokumentacijos) planas. Dar blogiau, kad terminų pakeitimai yra reglamentuojami dokumentų tvarkymo ir apskaitos norminiuose aktuose, o tom pačiom reikšmėm taikomos skirtingos sąvokos: dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklėse, Lietuvos valstybinio archyvų fondo nuostatuose nustatytos trys dokumentų saugojimo grupės: nuolatinio (per šimtą metų), ilgo (11 – 100 metų) ir laikino (iki 10 metų imtinai) saugojimo terminai, o elektroninių dokumentų valdymo taisyklėse „ilgas saugojimas“ keičiamas į „ilgalaiškį saugojimą“ (plg. rusų *dolgovremennogo*). Ar ne dėl to bylos saugojimas „neterminuotai“ pakeistas į saugojimo būdą „nuolatinis“ (rusų kalba *postojanoje*). Neaiškiai įvairuojama sąvokomis ir kituose

dokumentų rengimą, tvarkymą ir apskaitą reglamentuojančiuose dokumentuose, pvz., Nevalstybinių organizacijų ir privačių juridinių asmenų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos taisyklėse.

Taigi dokumentalistikos terminų tvarkymas reikalauja gana daug darbo. Tik kas jo imsis? Čia paminėta tik dalis probleminių klausimų. Jeigu kam bus įdomu šios ir kitos problemos, tas paskaitys Prano Kniūkštos parengtą leidinį „Dokumentų rengimo taisyklių naujovės“. Jos paantraštė „pataisymai ir nutaisymai“ labai daug ir motyvuotai pasako apie dokumentavimo kalbos ir terminijos pakeitimus.

Apibendrinimas

Kalba yra tautos paveldas ir ji turi būti ne tik puoselėjama, saugoma, bet ir taisyklingai vartojama. Tai svarbu šnekamajai bendrinei, o ypač rašomajai kalbai, nes ji vartojama rengiant dokumentus. Tinkamai kalbą vartoti dokumentuose yra sunkiau, nes čia tenka ne tik atsižvelgti į kanceliarinės kalbos specifiką, jai taikomus reikalavimus, bet ir įvertinti dokumentavimo normas bei taisykles, be to, reikia išmanyti dokumentavimo terminiją. Deja, dėl žinomų istorinių sąlygų lietuviškos dokumentavimo terminijos neturėjome. Ir dabar ji nepakankamai rengiama ir puoselėjama, dažnai kaitaliojama, kartais ir nepagrįstai. Dokumentavimo kalbos problemos atsispindi net reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos archyvų įstatymas (Žin., 1995, Nr. 107–2389).
2. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas (Žin., 2004, Nr. 57–1982).
3. Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklės (Žin., 2001, Nr. 30–1009), dabar Dokumentų rengimo taisyklės (Žin., 2006, Nr. 60–2169).
4. Lietuvos valstybinio archyvų fondo nuostatai (Žin., 1996, Nr. 46–1127).
5. Raštvedybos taisyklės (Žin., 2002, Nr. 5–211), dabar Dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklės (Žin., 2005, Nr. 132–4733).
6. Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės (Žin., 2006, Nr. 7–268).
7. Nevalstybinių organizacijų ir privačių juridinių asmenų dokumentų rengimo tvarkymo ir apskaitos taisyklės (Žin., 2008, Nr. 59–2258).
8. Bendrųjų dokumentų rengimo taisyklių rodyklė (Žin., 1997, Nr. 78–2006); 1998, Nr. 25–665., 2001, Nr. 63–2313., 94–3336., 99–3577., 2003, Nr. 7–218.
9. Lietuvos respublikos ministerijų departamentų organizacijų įstaigų ir įmonių pavyzdinė raštvedybos instrukcija. Vilnius, 1990.
10. Lietuvos TSR ministerijų, žinybų, įstaigų, organizacijų ir įmonių pavyzdinė raštvedybos instrukcija. Vilnius, 1975.
11. Kanceliarinės kalbos patarimai. Vilnius, 2002.
12. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.
13. Vonsavičius, B. *Dokumentalistikos pagrindai*. Vilnius, 2006.

14. Vonsavičius, B., Akelaitis, G. Dokumentalistika ir raštvedyba: kai kurios sąvokos ir terminai. *Kalbos kultūra*. Nr. 77, 2004, p. 10–19.
15. Kniūkšta, P. Tikroji ir primestinė žodžio tvarka reikšmė. *Kalbos kultūra*. Nr. 77, 2004, p. 20–25.
16. Kniūkšta, P. *Dokumentų rengimo taisyklių naujienos. Pataisymai ir nutaisymai*. Vilnius, 2007.
17. Vonsavičius, B. Profesinė kalba ir dokumentai. *Profesinė kalba: teorija ir praktika. Mokslinės konferencijos darbai*. Vilnius, 2002, p. 95–99.

ON SOME ISSUES OF DRAFTING POLICY DOCUMENTS (DISCOURSE, TERMINOLOGY, STYLE)

Summary

Language is the heritage of the culture and it has to be cherished, saved and used properly. It is extremely complicated to use the language of the documents due to the fact that it has certain unique constructions.

Even these days the language of documents is always edited and it's still ever-changing.

TERMINŲ IR KITOS KALBOS PROBLEMOS PERSONALO VADYBOS VADOVĖLYJE

Vida Žilinskienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas vizili@mruni.lt*

Ivadas

Kokia kalba rašo ir kalba specialistas, pirmiausia priklauso nuo jo sąmoningumo, taip pat didele dalimi ir nuo to, kokios profesinės kalbos jis išmoko studijų metu bei kokius valstybinės kalbos pagrindus susiformavo mokymasis vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje. Kaip žinoma, taisyklingos bendrinės kalbos turi būti išmokstama vidurinėje mokykloje, o konkrečios profesinės (specialybės) kalbos, jos terminijos mokoma aukštojoje mokykloje. Specialybės kalbos dėstytojų liuanistų įtaka studentams, deja, negali būti labai reikšminga, nes jie su studentais bendrauja tik vieną semestrą. Lituanistų pareiga – supažindinti studentus su specialybės terminija, jos taisyklingumu ir darybos būdais, terminų žodymais, nuolat stebėti bendrinės kalbos pokyčius ir aptarti kalbos, ypač terminų, vartojimo polinkius, norminimo dėsningumus ir rekomendacijas [3: 36]. Nėra jokios abejonės, kad studentų, vėliau atitinkamos srities specialistų, profesinei (specialybės) kalbai didelę įtaką daro specialybės dėstytojų (ypač tų, kurie kelia pagarbą studentams) kalba paskaitų metu, dėstytojų požiūris į studentų kalbos taisyklingumą, taip pat vadovėlių bei kitos literatūros, kuri rekomenduojama studentams, kalba. Savaime aišku, kad studijoms skirti leidiniai turi būti kokybiški ne tik turinio, bet ir kalbos požiūriu.

Šio darbo tikslas – aptarti viešojo administravimo studijų procese naudojamo personalo vadybos vadovėlyje *Darbo ir organizacinė psichologija* (žr. šaltinių sąrašą) vartojamus terminus ir kitus kalbos dalykus. Šį iš anglų kalbos verstą leidinį paskatino pasirinkti mūsų universiteto Personalo vadybos ir organizacijų plėtros katedros dėstytojai, susipažinę su autorės skelbtais straipsniais [6, 7], analizuojančiais viešojo administravimo programos vadybos mokomųjų leidinių kalbą. Leidinio kalbos analizę skatino ir tai, kad viešojo administravimo bakalauro studijose jis rekomenduojamas kaip pagrindinė literatūra. Leidinys, pačių autorių labai gražiai apibūdintas paskutinia-

me viršelyje – „puikus [vadinis vadovėlis, aptariantis pagrindines psichologijos ir vadybos studentus dominančias temas. Kiekvienas skyrius puikiai parašytas ir apžvelgia svarbius šiandienos klausimus bei šios srities literatūrą. <...>“, turi ne tik redaktorių, bet ir du mokslinius redaktorius.

Terminams ir apskritai labai įvertinti buvo pasirinktas toks būdas – iš kelių atsitiktinai parinktų leidinio vietų buvo peržiūrėta po kelis puslapius (44-47, 107-110, 150-153, 195, 270-273, 330-332, 417-420 psl., iš viso 24 psl.) ir analizuota kalba, t. y. tirta, ar taisyklingi vienažodžiai ir sudėtiniai terminai, kita leksika, gramatinių formų ir sintaksinių konstrukcijų vartojimas.

Vadovėlyje vartojama akivaizdžiai nekūrybiškai išversti trys terminai: *palengvintojas*, *įgalintojas/palengvintojas*, *konsultantas-palengvintojas*¹. Pavyzdžiai: *Mes išnagrinėjome žmonių ir aplinkos įvertinimo, intervencijos, siekiant pakeisti galbūt susiformavusį elgesį, nusimanančio eksperto, kuris taip pat privalo būti efektyvus palengvintojas, kompleksinio vaidmens idėjas <...>* [47 p.]; *Ką psichologas praktikas privalo daryti, kad taptų efektyviu įgalintoju/palengvintoju?* [47 p.]; *<...> kaip juos įsivaizduoja konsultantas – palengvintojas <...>* [46 p.]. Deja, niekur iš leidinio konteksto nepaaiškėjo, ką lengvina tas *palengvintojas* ir ką veikia *įgalintojas*, kuo skiriasi vienas nuo kito *palengvintojas*, *įgalintojas/palengvintojas* ir *konsultantas-palengvintojas*. Knygos pabaigoje pateiktame žodynyje yra tik: *įgalintojas/palengvintojas – žmogus, kuris, gerbdamas kliento ar grupės nepriklausomybę, savo komentarus ir patarimus pateikia taip, kad juos gaunantieji gali ir toliau kontroliuoti situaciją bei pačius save. Įgalintojas/palengvintojas palengvina individualaus mąstymo procesą, pateikdamas komentarus, užduodamas klausimus ir užtikrindamas grįžtamąjį ryšį su stebimais įvykiais bei procesais* [424 p.]. Kadangi žodynyje teaiškinamas tik vienas iš šių trijų terminų ir iš to aiškino matyti, kad taip pavadintas asmuo pataria, pateikia komentarus, todėl tikriausiai čia užtektų žodžio *patarėjas*, *padėjęjas* ar *konsultantas*. Reikia turėti galvoje ir tai, kad veiksmožodis *įgalinti* yra laikomas knyginio žodžio ir reiškia *leisti*.

Daug abejonių kelia slavizmo *kaštai* vartojimas leidinyje. Oficialioje kalboje reikia vengti vartoti šį žodį ir patariama jį keisti žodžiu *sąnaudos* [3: 64]. Knygoje *kaštai* vartojami ištisai ir, kaip matyti iš žemiau pateiktų sakinių, *sąnaudos* čia visiškai tiktų: *<...> kokie bus kaštai (– kokių bus sąnaudų) dėl netinkamo darbo atlikimo?* [110 p.]; *<...> o pusė jų nepatyrė jokių papildomų kaštų (– sąnaudų)* [371 p.]; *<...> sumažinti kaštus (– sąnaudas) dėl darbuotojų kaitos ir pravaikštų, <...>* [376 p.]; *<...> valdant įvairovę galima labai sumažinti kaštus (– sąnaudas).* [376 p.]; *<...> nauji gamybos metodai yra sukurti taip, kad mažėtų koordinavimo kaštai (– sąnaudos), <...>* [417 p.]. Tačiau knygos pabaigoje pateiktame žodynyje pateikiama tokia *kaštų* apibrėžtis: „*kaštai – veiksmy, kurie padeda pasiekti konkretų pagrindinį tikslą,*

¹ Taip jie yra rašomi leidinio tekste.

paslėptos ir nepageidaujamos pasekmės. Jos gali būti subjektyvios, fiziologinės ar susijusios su darbo atlikimu“ [424 p.]. Šiuo atveju būtent personalo vadybos specialistui reikėtų peržiūrėti visame leidinyje vartojamus *kaštus* ir tikriausiai tada paaiškėtų, kad vienur reikia žodžio *sąnaudos*, kitur – *veiksmų pasekmės*. Tuo labiau, kad minėtame žodynyje yra pateiktas toks paaiškinimas: *protinio darbo krūvis – kaštai, kuriuos patiria žmonės, atlikdami užduotis* [428 p.]. Akivaizdu, kad čia jau *kaštų* negalima pakeisti *veiksmų pasekmėmis*. Taigi visiškai neaišku, kas vadovėlyje vadinama *kaštais*.

Leidinyje vartojami netaisyklingos darybos terminai: *subužduotis* ir *makrolygis*. Pavyzdžiui: *<...> tai metodas, kuris remiasi sisteminiu požiūriu suskirstant (= skirstant) darbą ar užduotį į subužduotis* (žemesnio lygio užduotis). [108 p.] Taigi iškart sakinyje ir paaiškinta, kas pavadinta netaisyklingu sudurtiniu žodžiu *subužduotis*. *Organizacinis (= Organizacijos) heterogeniškumas greta įtakos makrolygiu (= lyties ir rasės lygiu?) veikia ir žmonių darbo patirtį.* [376 p.] arba *Organizacinis (= Organizacijos) heterogeniškumas greta įtakos makrolygiu (= labai stipriai?) veikia ir žmonių darbo patirtį*, nes iš konteksto neįmanoma suprasti, ar *įtaka makrolygiu*, ar *makrolygiu veikia*. Abejonių kelia žodžio *metaanalizė* vartojimas: *Nepaisant ankstesnių nesėkmių, vėlesnių metų darbai, o ypač darbų, paskelbtų iki dvidešimtojo amžiaus šeštojo dešimtmečio, metaanalizė perša išvadą, kad lyderiai vis tik gali turėti tam tikrų bruožų, skiriančių juos nuo pasekėjų. Metaanalizė– tai daugelio atskirų mokslinių tyrimų duomenų apibendrinimas, siekiant nustatyti įvairių kintamųjų poveikį, <...>* [270 p.]. Kaip žinoma, priešdėlis *meta* reiškia šakniniu žodžiu nusakyto požymio reikšmės pakeitimą, išėjimą už šakniniu žodžiu reiškiamos sąvokos ribų². Argi pateiktame sakinyje neužtenka žodžio *analizė*, argi čia kokia nors ypatinga *analizė*? Matyt, todėl gretimu sakiniu ir bandyta paaiškinti, kas, jų manymu, yra *metaanalizė*.

Knygoje netinkamai vartojami sudėtinių terminų būdvardžiai, padaryti su priesaga *-inis, -ė*: *Kalbant apie darbinį stresą, stresinius stimulus galima suskirstyti į <...>* [150 p.]; *<...> tarp stresinio stimulo ir jo pasekmių egzistuoja tiesioginis ryšys* [150 p.]. Kaip žinoma, būdvardžiai su priesaga *-inis, -ė* paprastai rodo rūšį, ir iš tiesų Psichologijos žodyne [4: 295] yra: *psichiniai stresai, fiziologiniai stresai, emociniai stresai*, bet nėra *darbinio streso*, nes tai ne streso rūšis. Šios srities specialistai turėtų susitarti, kaip reikėtų pasakyti: *darbo sukeltas stresas, stresas darbe, stresas dėl darbo* ar kaip kitaip. Lygiai tas pats pasakytina dėl junginio *stresiniai stimulai*, tai irgi ne *stimulo* rūšis. Jei *stimulą* pakeisim lietuvišku žodžiu *priežastis* ar *paskata*, tai iškart bus matyti, kad turi būti *streso priežastis, streso paskata*, o ne *stresinė priežastis* ar *stresinė paskata*. Taigi cituotuose sakiniuose

² žr. Tarptautinių žodžių žodyną, 675 – 677 p., pvz.: **metabazė** – sofistinės diskusijos būdas: sąmoningas nukrypimas nuo svarstomojo dalyko, pakeičiant jį kitu, nesusijusiu su svarstomuoju; **metatezė** – fonetinis reiškinys: sukeičiama greta einančių reiškinų seka.

turi būti *streso stimulus* ir *streso stimulai*. Ta pat bėda ir dėl *protinių modelių*: <...> *aprašo mokymo metodą, priverčiantį komandos narius dalytis protiniais modeliais. Protiniai modeliai – tai žemėlapiai, kuriuos kiekvienas komandos narys turi galvoje ir kurie padeda suprasti komandą bei jos tikslus, tikslų įgyvendinimo metodus, normas ir t. t.* <...> [330 p.]. Kaip matyti, čia irgi iškart kitu sakiniu paaiškinta, kas yra *protiniai modeliai*. O knygos pabaigoje esančiame žodynyje pateikta kitokia apibrėžtis: „*protiniai modeliai – mintinis atvaizdas (gal atvaizdas mintyse?), kurį žmonės taiko, tvarkydami savo, kitų, aplinkos ir daiktų, su kuriais sąveikauja, suvokimo patirtį*“ [427 p.]. Taip pat galima palyginti Psichologijos žodyne (žr. 225–226 p.) pateiktus junginius: *protinis amžius, protinis atsilikimas, bet proto veiksmai*. Todėl manytina, kad reikėtų vartoti junginį *proto modeliai*.

Nagrinėtuose leidinio puslapiuose rasta sudėtinių terminų įvardžiuotinių formų vartojimo negerovių. Jos tuo akivaizdesnės, kad vienur šios formos pavartotos tinkamai (*direktyvioji, nedirektyvioji, palaikomoji*, o kitur – netaisyklingai:

Aptariant intervencijų grupes, yra pateiktos tokios jas sudarančios kategorijos:

Direktyvioji:

- *Nurodančioji* <...> (= **Nurodomoji**)
- *Informuojanti* <...> (= **Informuojamoji**)
- *Konfrontuojanti* <...> (= **Konfrontuojamoji**)

Nedirektyvioji:

- *Katarinė* <...>
- *Atskleidžianti* <...> (= **Atskleidžiamoji**)
- *Palaikomoji* <...> [46 p.]

<...> yra įvairūs rūpinimosi žmonėmis ir rūpinimosi užduotimis deriniai, apibūdinantys penkis pagrindinius lyderystės stilius: <...> *Administruojanti* (= **Administruojamoji**) vadyba, <...> *Pasyvios vadybos* (= **Pasyvioji vadyba**), <...> [272 p.]. Tuo tarpu kituose sakiniuose įvardžiuotinės formos pavartotos be reikalo: *Žvelgiant plačiau, tai – perdėta tendencija tikėti, kad savosios (– savos) grupės ar rasės savybės yra pranašesnės nei kitų grupių ar rasių* [DOP, 375]; *Kalbėdami apie tikrąsias (– tikras) intervencijas, psichologai sutelkia dėmesį į* <...> [DOP, 377]. Čia ko gero ir tikras nereikėtų vartoti, nes viename sakinyje rašoma apie *keturias intervencijų rūšis* (matyt, jos visos tikros), be to, gretimame sakinyje *rūšys* jau vadinama *lygiais*.

Peržiūrėtuose puslapiuose pasitaikė ne tik terminų, bet ir įvairių kitų leksikos klaidų. Visų pirma minėtinos: <...> *sistemoje, kurioje atlygis paprasčiausiai susietas su atitinkama darbo rinka, būtina žinoti* (= **išmanyti**) *darbo turinį* <...> [53 p.]; <...> *kad būtų galima individualiai nuspręsti, kokių įgūdžių privalo išmokti* (= **ką turi išmokti, kokius įgūdžius privalo susiformuoti**) kiekvienas besimokantysis [107 p.]; *Ją (darbo analizę) galima*

atlikti vedant interviu (= apklausiant žodžiu) ar išdalijant klausimynus <...> [51 p.]; Planas yra būtinas „operacijos“ arba užduoties papildas (= **priedas**), apibūdinantis, <...> [108 p.]; <...> operatorius sprendžia, kurios užduotys bus atliekamos manualiai (= **rankomis**) [195 p.]; <...> nes jis privalo valdyti, skirstyti užduotis ir atlikti tas, kurios valdomos manualiai (= **rankomis**) [195 p.]; Būsimiems šios srities darbams nepaprastai svarbu validuoti (= **patikimai taikyti**) darbo krūvio įvertinimo, situacijos suvokimo ir kontrolės internetu metodus. [197 p.]; <...> ar lyderiai ir jų pasekėjai yra atidūs vienas kito jausmams bei tarpusavio santykiams (= **paiso vienas kito jausmų ir tarpusavio santykių, kreipia dėmesį į vienas kito jausmus ir tarpusavio santykius**), <...> [271 p.]; <...> nurodomi atidumo ir struktūrizavimo aspektai, tik jie vadinami į santykius ar į darbuotojus nukreipta arba į užduotį ar į gamybą nukreipta lyderyste (= **vadinami lyderyste, pasireiškiančia tarp santykių, darbuotojų, užduočių ar gamybos?**) [271 p.]; Procesai, į kuriuos nukreiptos (= **kuriems skirtos**) investicijos, gali labai skirtis <...> [330 p.]; Todėl savaime kykla klausimas, ar veiksmingas (= **veiklus**) lyderis gali suderinti rūpinimąsi ir žmonėmis, ir užduotimi [271 p.]; Nesėkmingiausioms buvo laikomos tikslų formulavimo, teigiamų veiksmių taikymo ir į konkrečias grupes nukreiptos (= **konkrečioms grupėms taikomos, konkrečioms grupėms skirtos**) iniciatyvos. [377 p.]; Tai padėjo parodyti, kad lyderiai iš tiesų gali labai rūpintis abiem aspektais ir išlikti veiksmingi (= **veiklūs**) [271 p.]; Taip pat paprašykite, kad jie užrašytų vertybių panašumus, atkreiptų ypatingą dėmesį (= **ypač daug dėmesio**) į tas sritis, <...> [331 p.]; Dabartinėje Jungtinės Karalystės teisinėje (= **teisės**) sistemoje veikia (= **galioja**) įstatymai, draudžiantys diskriminuoti dėl lyties, <...> [371 p.]; <...> įvairovę kažkaip galima valdyti arba pajungti (= **panaudoti**) bendram labui. [373 p.]; <...> nauda buvo laikomas lygių teisių politikos įvedimas (= **taikymas**) ne visu etatu dirbantiems darbuotojams <...> [377 p.].

Taip pat vadovėlyje rasta įvairių netaisyklingos darybos atvejų: Kalbant apie žmones, individo prisiderinamumą (= **prisiderinimą**) lemia asmeninės savybės <...> [150 p.]; <...> skirtingų tautybių atstovai pabrėžia ir vertina skirtingas žmoniškąsias (= **žmonių**) savybes [375 p.]; Žmogiškoji (= **žmogaus**) prigimtis dažnai trukdo įvertinti kitų kultūrų teigiamybės, <...> [375 p.]; <...> nepavyko surinkti duomenų, jog lyderiai pasižymi kokiomis nors ypatingomis žmogiškomis (= **žmogaus**) savybėmis, <...> [270 p.]; <...> įvairovė susijusi su stresu, darbuotojų kašta, komunikavimu ir žmoniškosiomis (= **žmonių**) simpatijomis [376 p.]; <...> kokie gebėjimai išskiria geriau dirbantįjį (= **geresnį darbuotoją, geresnį darbininką**) iš kitų, <...> [51 p.]; <...> nes valstybė neužtikrina kokybiškos rūpybos (= **kokybiško rūpinimosi**) mažamečiais vaikais [372 p.].

Ne tik aukščiau minėtuose sudėtinuose terminuose, bet ir kitur yra netaisyklingai pavartotų būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė*. Tai jau aukščiau taisyti: *Organizacinis* (= **Organizacijos**) heterogeniškumas (dar geriau būtų

organizacijos nevienalytiškumas), teisinėje (= **teisės**) sistemoje. Taip pat sakinyje <...> jei darbo jėgos sudėtis labiau atitiktų vietinę (= **vietos**) gyventojų sudėtį <...> [378 p.], juk čia rašoma ne apie vietinę sudėtį, o apie vietos gyventojus.

Pasitaiko be reikalo vartojamų priešdėlinių žodžių: Čia išskiriami (= **skiriami**) keturi etapai: <...> [47 p.]; Mokymo tikslai suformuluojami (= **formuluojami**) atsižvelgiant į pageidaujamus lygius arba <...> [51 p.]; <...> yra statistinė klasifikacija, suskirstanti (= **skirstanti**) darbus pagal įgūdžių lygį <...> [52 p.].

Peržiūrėtuose puslapiuose gausu linksnių, ypač vietininko, netaisyklingo vartojimo atvejų: <...> tai yra reikia žinoti, ko turime ieškoti kandidato asmenyje (= **kokių savybių turėtų turėti kandidatas**) ir kaip tai išmatuoti. [51 p.]; Homoseksualai ir lesbietės taip pat teigia esą diskriminuojami ieškant darbo, paaukštinant pareigose (= **pareigas**), <...> [371 p.]; <...> dėl šios iniciatyvos priimtoms į darbą arba paaukštintoms pareigose (= **perkeltoms į aukštesnes pareigas**) moterims buvo uždėta „nekompetentingumo“ žymė [372 p.]; Kaip mūsų tendencingumas gali paveikti darbo paskirstymą, <...> ar paaukštinimą pareigose (= **perkėlimą į aukštesnes pareigas**) [375 p.]; <...> žmonių bendravimo procesų (slypinčių kiekviename žmoguje (= **būdingų kiekvienam žmogui**)) keitimasis [377 p.]; Kiekvienoje kategorijoje yra gausybė frazių, formuluočių, klausimų, <...> (= **Kiekviena kategorija** apima gausybę frazių, formuluočių, klausimų) [46 p.]; <...> į planą įtraukiamas šių įrenginių valdymas, nes jie privalo būti sekoje (= **stebimi?**) ir nėra automatizuoti. Kiti planai gali būti sudėtingesni, ir sprendimai darbo situacijose (– **metu**) diktuos operacijų seką, kurios reikės laikytis [110 p.]. Taip pataisius priešpaskutinį sakinį, lyg ir viskas aišku, bet, perskaičius paskutinį sakinį, kyla abejonių, kad jame seka jau kita reikšmė vartojama ir gal pirmame sakinyje irgi turima galvoje ko nors vienas po kitoėjimas, tai tada toks vietininko taisyimas netinkamas. Gaila, kad iš konteksto negalima suprasti.

Kiti netaisyklingai pavartoti linksniai: <...> tai žmonės, turintys žinių, įgūdžių, gebėjimų, asmenybę, nuostatas ir vertybes (= **nuostatų ir vertybių**) [51 p.]; <...> šį darbą paskirti žmogui, turinčiam būtent tas savybes (= **tų savybių**), nes <...> [51 p.]; <...> stresu vadinama neigiama situacija ar žalingas įvykis, veikiantis žmogų ir sukeliantis neigiamas pasekmes (= **neigiamų pasekmių**) [150 p.]; <...> ne tik žmonės turi savo išankstines nuostatas (= **išankstinių nuostatų**), <...> [375 p.]; Prasčiau sutariama dėl to, kokie šiam tikslui (= **šiuo tikslu**) turėtų būti taikomi metodai, <...> [107 p.]; Skatinkite diskusiją ir debatus nustatyti jų įsitikinimų priežastims (= **kad nustatytumėte jų įsitikinimų priežastis**) [331 p.].

Pastebėtas tik vienas netinkamas prielinksnio vartojimo atvejis: Tą galima suprasti tik per darbo analizę (= **atlikus ... analizę**). [52 p.].

Yra sakinių, turinčių kelių rūšių klaidų: Norint efektyviai valdyti žinias, reikia tiksliai aprašyti realiąsias (= **realias**) ir dokumentiškai užfiksuotas ži-

niais, <...> taip pat mažiau apčiuopiamas žinias, slypinčias darbuotojų įgūdžiuose (= **susijusias su darbuotojų įgūdžiais**) [52 p.]; <...> rasinis panašumas turėjo poveikį (= **poveikio**) požiūriui į darbo grupę ir į paaukštinimo pareigose galimybes (= **į galimybes paaukštinti pareigavimus**) [376 p.]; Pastarojo meto tyrimai rodo, kad vadovaujančias (= **vadovaujamas**) pareigas užimančioms (= **einančioms, turinčioms**) moterims egzistuoja antros, aukštesnės, lubos [372 p.].

Pasitaiko gana painių ir turinčių klaidų sakinių (primenančių pažodinį vertimą), kurių žodžių tvarka nelietuviška: *Mes išnagrinėjome žmonių ir aplinkos įvertinimo, intervencijos, siekiant (= **siekdami**) pakeisti galbūt susiformavusį elgesį, nusimanančio eksperto, kuris taip pat privalo būti palengvintojas (?), kompleksinio vaidmens idėjas; vadovaudamiesi konstruktyvios kritikos principais, susipažinome su įvertinimo ir intervencijos metodais* [47 p.]; *Žmoniškieji išteklių – tai žmonės, turintys žinių, įgūdžių, gebėjimų, asmenybę, nuostatas ir vertybes (= **nuostatų ir vertybių**).* Kai žmonės įeina (= **įstoja**) į organizaciją, kai ją palieka ar juda organizacijos viduje, šie vertingi instrumentai (argi įgūdžius, gebėjimus, nuostatas, vertybes galima vadinti instrumentais³) ir turtas juda kartu su žmonėmis [51 p.]; *Užduočių analizės metu sukaupta informacija gali būti naudojama ne tik suformuluoti konkrečiam mokymo turiniui (= **konkrečiam mokymo turiniui formuluoti**), bet ir sekti mokymo procesui (= **mokymo procesui sekti, stebėti**)* [51 p.]; *Kirwan ir Ainsworth aprašo, kaip hierarchinė užduočių analizė buvo panaudota sukurti šaltkalvių-mechanikų mokinių mokymo rezultatų registravimo ir stebėjimo sistemai (= **šaltkalvių mechanikų mokinių mokymo rezultatų registravimo ir stebėjimo sistemai sukurti**)* [52 p.]; <...> *darbo analizė taip pat turi apimti tą poveikį darbuotojui, kuris atsiranda vykdam užduotis (= **poveikį, kuris atsiranda, kai darbuotojas vykdo užduotį**)* [52 p.]. Vienas skyrius baigiamas išvada, kuri pradedama išvadai netinkančia formuluote *Na štai su kuo susipažinote: <...>* [47 p.].

Yra neaiškių sakinių, matyt, taip pat atsiradusių dėl pažodinio vertimo: <...> *tuo pat metu reikėjo atlikti keturias užduotis: sekti, vizualiai stebėti* (kuo čia skiriasi sekti ir vizualiai stebėti?), *komunikuoti žodžiu ir valdyti išteklius (?)* (visame skyrelyje apie jokus išteklius nerašoma) [195 p.]; *House ir Baetz teigia, kad pati lyderiavimo esmė reiškia, jog lyderiavimui (= gal lyderiui?) yra svarbi socialumo savybė ir valdžios bei laimėjimų poreikis* [270 p.]; *Pagal lyderystės aplinkybių požiūrį* (ar aplinkybės gali turėti požiūrį?) *bandoma išsiaiškinti ir aprašyti, kokį poveikį lyderio elgsenai daro situacija, <...>* [273 p.]; *Viena iš intervencijų, kuri labai svarbi kuriant komandas, yra komandos ir asmeninių tikslų paaiškinimas* [330

³ **Instrumentas 1.** darbo įrankis: *Chirurginis i. 2.* muzikos prietaisas (pianinas, klarnetas ir kt.) [1, 214]; **Instrumentas 1.** koks nors įrankis, preciziškumo nereikalaujančiam darbui atlikti; **2.** prietaisas muzikos garsams išgauti [5, 446].

p.]; <...> suformulavo tris pagrindines funkcijas, kurias lyderiai privalo išmokti, o išmokę išmanyti (?) [330 p.]; Paprašykite, kad visi komandos nariai surašytų savo pastabas apie kiekvieną komandos vizijos elementą: ar komandos vizija sutampa su organizacijos vizija, klientų svarbos akcentavimą, kokybės akcentavimą, vertę plačiajai visuomenei, komandos santykius, komandos narių tobulėjimą ir gerovę, santykius su kitomis komandomis organizacijoje ir už jos ribų [331 p.]; O jei turime „tokias“ komandas, gebančias prasiskverbti pro projekto ribas (?), užduočių organizavimas gali pagerėti (iš konteksto taip pat neaišku) [332 p.]; <...> pateikia tokį įvairovės apibrėžimą: įvairovė – tai „bet kokia savybė, kurią žmonės naudoja (kaip galima naudoti savybę?), sakydami patys sau: „šis žmogus yra kitoks negu aš“. [373 p.]

Apibendrinimas

Išanalizuotuose vadovėlio puslapiuose visgi yra nemažai terminų vartojimo problemų: pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į nekūrybiškai ir nemotyvuotai iš anglų kalbos išverstus terminus, į terminų darybos, į įvardžiuotinių formų vartojimo sudėtiniuose terminuose negeroves ir kitas klaidas. Taip pat rasta ir kitų leksikos, žodžių darybos, gramatinių formų, sintaksinių konstrukcijų vartojimo klaidų. Netaisyklingos sintaksinės konstrukcijos, vietomis labai nevykusiai iš anglų kalbos išversti sakiniai pažeidžia pačią lietuvių kalbos sistemą. Jeigu vertėjas, gerai neišmanydamas verčiamo teksto, pridarė keistų terminų, juos netinkamai pavartojo, padarė kitų kalbos klaidų, tai redaktorius ir dvi mokslinės redaktorės privalėjo viską tinkamai sutvarkyti. Juk net iš aukščiau pateiktų kai kurių terminų apibrėžčių, kurios paimtos iš vadovėlio žodynelio, akivaizdu, kad apibrėžčių nėra vienas redaktorius neperskaitė.

Prasta kalba parašytų leidinių nereikėtų rekomenduoti studentams kaip pagrindinės studijuotinos literatūros, nes tai formuos jų atmetinį požiūrį ne tik į savo profesijos (specialybės) kalbą, ne tik į valstybinę lietuvių kalbą, bet ir į patį profesinį pasirengimą. Pagaliau, jei nėra taisyklinga kalba parengtų vadovėlių, tai specialybės dėstytojai, rekomenduodami naudotis prasta kalba parašytais vadovėliais, turėtų studentus dėl to perspėti, aptarti vartojamus terminus. Tik tokiu būdu bus plėtojama lietuviška terminija ir mokslo kalba.

Šaltinis

Darbo ir organizacinė psichologija. Red. dr. Nik Chmiel. Kaunas.: Poligrafija ir informatika, 2005. [Iš anglų kalbos vertė Donatas Masilionis, mokslinės redaktorės dr.

Dalia Bagdžiūnienė, dr. Nijolė Petkevičiūtė, redaktorius Vytautas Venclovas, 420 p. teksto, yra specialiųjų terminų rodyklė.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. III patais. ir papild. leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
2. Girčienė, J. Lietuvių kalbos pokyčiai ir kalbų dėstymas. *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje*. Kaunas: Kauno medicinos universitetas, 2005, p. 33–38.
3. *Kalbos patarimai. Leksika: skolinių vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
4. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
5. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ketvirtasis leidimas. Sudarytojai A. Bendorienė, V. Bogušinė, E. Dagtė [ir kt.]. Atsakomasis redaktorius A. Kindurys. Vilnius: Alma litera, 2005.
6. Žilinskienė, V. Viešojo administravimo studijų vadybos mokomųjų leidinių kalbos analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007, p. 106–113.
7. Žilinskienė, V. Viešojo administravimo studijų mokomųjų leidinių kalba. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas. Mokslinės konferencijos darbai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 164–174.

TERMINOLOGY AND OTHER LANGUAGE PROBLEMS IN THE MANUAL OF PERSONNEL MANAGEMENT

Summary

The aim of this work is to investigate the language of the manual *Psychology of Occupation and Management* used by personnel. This edition was translated from English and recommended by teachers of Personnel Management and Organizational Development Department as it is one of the key manual used for the subject studies.

There are a lot of terminology problems within the analyzed publication. Firstly, attention should be paid to simplified and unfounded translation of some terms, to term derivation as well as to the malady of usage of pronominal forms in compound terms. Moreover, there are some mistakes in lexis, derivation of forms, grammar forms and usage of syntax constructions. The poor translation of some sentences and incorrect syntax constructions infringe the system of Lithuanian language. If the translator was unable to understand the text due to the complexity of terminology or its improper usage, it was the editor's and science advisors' responsibility to introduce all necessary corrections.

The editions that are written in a poor language cannot be recommended for students as the basic subject literature due to its negligible attitude towards the subject and the state language.

Sp-17 Specialybės kalba: terminija ir studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008. – 144 p., iliustr.

Bibliogr.: p. 11, 19, 27, 42, 43, 49, 58, 59, 67, 68, 74, 79, 80, 85, 90, 98, 108, 112, 117, 123, 127, 133, 134, 142, 143.

ISBN 9955-19-097-4

Mokslinių straipsnių rinkinyje pagrindinis dėmesys skirtas specialybės kalbos branduoliui – terminijai: naginėjama sudėtinių terminų struktūra, tam tikrų mokslo sričių terminų ypatybės, jų vartojimo aspektai, aptariami terminografijos dalykai. Taip pat yra straipsnių, skirtų studijų klausimams, kuriuose aptariamos naujų mokymo metodų taikymo galimybės, specialybės kalbos dėstymo problemos, studijų procese naudojamų mokomųjų leidinių kalba ir pan.

UDK 808.82(06)

SPECIALYBĖS KALBA: TERMINIJA IR STUDIJOS

Mokslinių straipsnių rinkinys

Korektūrą skaitė *Gintautas Akelaitis, Laima Pečkuvienė, Vida Žilinskienė*

Maketavo *Regina Silkovienė*

Viršelio dailininkė *Stanislava Narkevičiūtė*

SL 585. 2008 11 11. 8,63 leidyb. apsk. l.

Tiražas 50 egz. Užsakymas .

Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Tinklapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mrni.eu

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, LT-09109 Vilnius.

Tinklapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt